

tarih çevresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

DOÇ.DR TÜLAY ÇULHA
SEÇME MAKALELER ÖZEL SAYISI
OSMANLI TARİHİ VE KARAY TÜRKLERİ
KASIM - ARALIK 2021

www.tarihcevresi.net

ISSN 1303-3876

BİLİNMEYEN BİR FÂL-NÂME-YILDIZ-NÂME: METALİ'Ü'S-SA'ADE
An Unknown Fortune Book- Horoscope: Metali'ü's-Sa'ade

İbrani Harfli Anonim Osmanlı Tarihi

THE KARAIM MANUSCRIPTS IN ST. PETERSBURG

İBRANİ HARFLİ TÜRKÇE BİR CÖNK:
Bahçesaray Mecuması

KARAYCA BİR SEGİR-NÂME: SEKİRME YORALARI A
"SEGİR-NAME" KARAY LANGUAGE: SEKİRME YORALARI

KIRIM KARAYLARININ HALK EDEBİYATI KAYNAKLARI:
"MECUMALAR" FOLK LITERATURE SOURCES
FOR CRIMEAN KARAIS "MECUMA's"

BİR ASRİN ARDINDAN

CEPHELER, İNSANLAR VE BÜYÜK ZAFER

TÜRKİYE İŞ BANKASI

MÜZE

28 EKİM 2021 – 30 EKİM 2022

Türkiye İş Bankası Müzesi
pazartesi hariç her gün 10.00 – 17.00
saatleri arasında ücretsiz ziyaret edilebilir.

www.issanat.com.tr

tarih evresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

DOÇ.DR TÜLAY ÇULHA
SEÇME MAKALELER ÖZEL SAYISI
OSMANLI TARİHİ VE KARAY TÜRKLERİ
KASIM - ARALIK 2021

Sahibi

MT PROMASYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü

Ogün Nuri TAŞ

Yayın Yönetmeni

Nesim ŞEKER

Yayın Kurulu

Ömer KOÇ - Doç. Dr. Nesim ŞEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUŞ, Doç. Dr. Mehmet Z,
Doç. Dr. Umut ZGR.

İrtibat

Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35

tarihdersisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boėaziçi, Bilkent, ODTÜ niversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master ėrencileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayımlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

MT PROMASYON MATBAA

Tel: 0312 384 76 15

İçindekiler

BİLİNMEYEN BİR FÂL-NÂME-YILDIZ-NÂME: METALİ'Ü'S-SA'ADE	
An Unknown Fortune Book- Horoscope: Metali'ü's-Sa'ade	3
İbrani Harfli Anonim Osmanlı Tarihi	22
THE KARAIM MANUSCRIPTS IN ST. PETERSBURG	54
İBRANİ HARFLİ TÜRKÇE BİR CÖNK:	
Bahçesaray Mecuması	75
KARAYCA BİR SEGİR-NÂME: SEKİRME YORALARI A	
“SEGİR-NAME” KARAY LANGUAGE: SEKİRME YORALARI	82
KIRIM KARAYLARININ HALK EDEBİYATI KAYNAKLARI:	
“MECUMALAR” FOLK LITERATURE SOURCES	
FOR CRIMEAN KARAIS “MECUMA’s”	101

BİLİNMEYEN BİR FÂL-NÂME-YILDIZ-NÂME: METALİ'Ü'S-SA'ADE

An Unknown Fortune Book- Horoscope: Metali'ü's-Sa'ade*

Tülay ÇULHA**

Öz

İnsanoğlunun doğaya karşı ilgisi ve merakı, geçmişten bugüne değin artarak devam etmiştir. Bu merak, öncelikle ulaşamadığı güneş, ay ve yıldızlara yönelmiş, sonrasında zaman içerisinde bunların konum ve hareketlerini gözlemlenmesi yoluyla devam ettirilmiştir. Bu gözlem neticesinde insanoğlu, dünya ile yıldızlar arasında ilişki kurarak, onların hareketlerinin bir anlam taşıdığı sonucuna varmıştır. Başlarda yıldızların ve gök cisimlerinin hareketi hakkındaki incelemeleri yapan astronomi ile yeryüzündeki olaylarla yıldızlar arasında ilişkiler kurularak onları uğurlu ya da uğursuz sayan astroloji arasındaki fark ortaya konmuş; böylece

ilm-i nücum, büyüden ve faldan ayrı değerlendirilmiştir.

Bütün bu merak ve ihtiyaçtan doğan yeni bir tür olan fâl-nâmeler, kültür içinde yerini almıştır. Osmanlı döneminde *Mehmed Su'ûdi Efendi* tarafından kaleme alınmış *Metaliü's-Sa'ade*, III. Murad'ın kızı Fatma Sultan'a sunulmuştur. Haremde olan kadın gibi ona sunulan eserler de tezkireciler ve edebiyat tarihçilerinin gözünden kaçmıştır. Bu bildiriye tarafımda baskıya hazırlanmış yazma ve içeriği hakkında verilen bilgilerle bu tür değerlendirilecek, araştırmacıların bilgisine sunulacaktır.

* “Bilinmeyen Bir Fâl-Nâme-Yıldız-Nâme: Metali'ü's-Sa'ade”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 13, S. 70, Nisan 2020, 24-34. Doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4069>

** Doç. Dr. Tülay Çulha, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, culhatulay@gmail.com

Anahtar kelimeler: fâl-nâme, yıldız-nâme, Metaliü's-Sa'ade, Mehmed Su'ûdî Efendi

The interest and curiosity of human beings towards nature has increasingly continued from the past until today. This curiosity has been primarily inclined to the sun, moon, and stars which cannot be reached, and has continued by observing the positions and movements of them over time. As a result of this observation, by establishing the relationship between the Earth and the stars, mankind has concluded that their actions have a meaning. In the beginning, the difference between astronomy, which makes investigations about the movement of stars and celestial bodies, and astrology, which associates the events of the Earth and stars and consider them as auspicious and sinister, had been revealed; therefore, *ilm-i nücum* has been evaluated separately from magic and fortune.

A new genre, the fâl-nâme, which arose due to this curiosity and need, has taken its place in cultures over the course of time. Starting with İrk Bitig from the Uighurs period, important works of this genre, which became widespread during the Ottoman period, has been given. Metaliü's-Sa'ade, written by Mehmed Su'ûdî Efendi during the reign of Murad III among the sultans, was presented to the sultan's daughter Fatma Sultan. Just like a woman in *Harem*, some of the works presented to her were unknown and

were gone unnoticed by the tezkire writers and literary historians. In this academic paper, this genre will be evaluated with the given information about the writing and the content prepared for printing by me and will be submitted for the researchers' information.

Keywords: fâl-nâme, yıldız-nâme (book of stars), Metaliü's-Sa'ade, Mehmed Su'ûdî

GİRİŞ

İnsanoğlunun doğaya karşı ilgisi ve merakı, geçmişten bugüne değin artarak devam etmiştir. Bu merak, öncelikle ulaşamadığı güneş, ay ve yıldızlara yönelmiş, sonrasında zaman içerisinde bunların konum ve hareketlerini gözlemlene yoluyla devam ettirilmiştir. Bu gözlem neticesinde insanoğlu, dünya ile yıldızlar arasında ilişki kurarak, onların hareketlerinin bir anlam taşıdığı sonucuna varmıştır. Mezopotamya'da başlayan ve Mısırlıların Nil Nehri'nin taşmasıyla Sirius Yıldızı arasındaki ilişkiyi keşfi sonucu bulunan tutulum çemberi, astroloji çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Çinliler de ayın bir aylık hareketini yirmi sekiz bölüme, güneşin bir yıllık hareketini de on ikiye ayırmışlardır. Bu çalışmalar, Antik Yunan'da, Babil'de ve sonraki yüzyıllarda hemen hemen her kültürde ve coğrafyada devam etmiştir (Çelebi, 2013, 545).

İslam öncesi dönemde Araplar arasında

gök cisimlerine ve doğa olaylarına tapınanlar varken İslamiyetle birlikte bu inançlar yasaklanmıştır. Emevîler ve Abbasîler döneminde astronomi, zaman zaman eleştirilmiş olsa da sonraki dönemlerde yeniden gündeme gelmiş ve sonuç olarak astronomi (*ilm-i nücûm*) ve astroloji (*ilm-i ahkâm-ı nücûm*) alanında yapılan çalışmalar artarak devam etmiştir. Başlarda yıldızların ve gök cisimlerinin hareketi hakkındaki incelemeleri yapan astronomi ile yeryüzündeki olaylarla yıldızlar arasında ilişkiler kurularak onları uğurlu ya da uğursuz sayan astroloji arasındaki fark ortaya konmuş; böylece ilm-i nücûm, büyüden ve faldan ayrı değerlendirilmiştir.

Tüm kültürlerde olduğu gibi Türk toplumunda da gök ve gök cisimleri çok önemli bir yere sahiptir. Bozkırda göçebe hayat süren Türkler, yaşamlarını şekillendirebilmek için, yazın yaylaya kışın ise kışlağa dönmek amacıyla gök cisimlerinin hareketine ve etkilerine bakarak takvimler oluşturmuşlardır. On iki hayvanlı Türk takvimi de bu ihtiyacın bir sonucu olarak doğmuştur. Tüm toplumlarda olduğu gibi geleceğe ilişkin bilgi edinme; danışma ve iyiye yorma ihtiyacı neticesinde fal bakma ve kehanette bulunma geleneği de önemli bir yere sahiptir.

1. Astroloji ve yıldız-nâme:

Astroloji ve yıldızlar aracılığıyla kehanette bulunma, her ne kadar dinî açıdan

yasaklansa da, insanlar bu bilgiyi, önemli kararlar alacağı zaman bir danışma ve iyiye yorma vasıtası olarak görmeye devam etmiştir. Falın yaygınlaşmasıyla birlikte nasıl bakılacağını öğreten ve bu iş için kullanılan metinler ortaya çıkmıştır. Bu ilgi, halk arasında uygulanan pratiklerle devam ettirildiği gibi sarayda yaşayan hanedan mensuplarına da sirayet etmiş, bunun sonucu olarak kişiye hayatta kalmak, insanların dış görünüşlerine göre onları tanımak, gezegenlerin durumuna göre yaşamı şekillendirebilmek amacıyla kılavuzluk görevi görmüştür.

Yıldız-nâme olarak anılan ve yeni bir tür olarak kabul edilen bu eserler, padişah ve devlet adamlarıyla ileri gelen kişilere takdim edilmiş, hatta tanınmış hattat ve müzehhiplerce de süslenmiş, minyatürlerle zenginleştirilmiştir. Saray mensupları da kılavuz niteliğinde değerlendirilen bu eserlere sahip olmuş; padişahтан başka kızı ve yakınları için de bu türde eserler kaleme alınmıştır.

Yıldız-nâmeler, kişinin doğduğu gün ve saate göre, hangi burçta (12 burç) doğduğu, hangi yıldızın (Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn) ve hangi unsurun (ateş, hava, toprak, su) etkisinde olduğu esasına dayanarak evlilik, iş hayatı, vb. gibi önemli işlere karar vermeden önce sonucun uğurlu olup olmadığına dair çıkarımda bulunmak amaçlı kullanılır. Genellikle müneccimler, doğum anındaki burç

ve yıldızın konumuna ve yıldızının düşüş ve yükselişine göre çocuğun talihini belirlemeye çalışırlar. Ayrıca burçların ve yıldızların etkilediği organlar olduğundan hareketle, astronomi tıp alanında da kullanılagelmiş, hekimler yapacakları ameliyatları bu bilgilere göre planlamışlardır.

Aşağıda hakkında bilgi verilecek olan ve çalışma konusu *Metaliü's-Sa'ade*'de ise 8a'da "insanın talihini bilmek gerektiği ve bu bilgiler ışığında hareket edilmesi gerektiği" gerçeğinden yola çıkılarak talihin nasıl öğrenileceği anlatılır. Kişinin talihinin, doğum anında burcun ve maşrıktaki görülen yıldızın ne olduğuyla belirleneceği açıklanır. Şayet kişinin doğum vakti bilinmezse kişinin ve annesinin ismi alınıp ebce hesabına göre sayı değerleri toplanır, çıkan sayı, on ikişer on ikişer ayrılır kalan sayının, on iki burcun hangisine denk geldiği hesaplanır. Böylece tespit edilen burca bakılarak kişinin talihini hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Bir başka kullanım alanı ise iki kişinin yıldızlarının uyumlu olup olmadığını öğrenmektir. Bu iş için kişilerin isimlerinin sayı değerlerinin toplamına yapılacak aynı hesapla burç tespit edildikten sonra kişilerin geleceğinin durumu, kitapta ilgili bölüme bakılarak öğrenilebilir.

Yazmada her burç, bir minyatürle gösterildikten sonra (yönetici yıldızı, burcun en güçlü ve en zayıf olduğu yıldızlar olmak üzere)

üç yıldıza göre yorumlanır:

Hamel/Koç (Mars, Güneş, Venüs)

Sevr/Boğa (Merkür, Ay, Satürn)

Cevzâ/İkizler (Jüpiter, Mars, Güneş)

Seretân/Yengeç (Venüs, Merkür, Ay)

Esed/Aslan (Satürn, Jüpiter, Mars)

Sünbüle/Başak (Güneş, Venüs, Merkür)

Mîzân/Terazi (Ay, Satürn, Jüpiter)

'Akrab/Akrep (Mars, Güneş, Venüs)

Qavs/Yay (Merkür, Ay, Satürn)

Cedî/Oğlak (Jüpiter, Mars, Güneş)

Delv/Kova (Venüs, Merkür, Ay)

Hüt/Balık (Satürn, Jüpiter, Mars)

Her açıklama, kişinin dış görünüş özellikleri verildikten sonra malı, kardeşleri, babası ve mülkü, evladı, hastalığı, evliliği, korkusu ve ölümü, seferi, saltanatı, dileği, düşmanları, uğurlu günü ve gecesine ilişkin açıklamalarla sonlanır. Bu yorumlar, *Hekim Ebû Ma'sher eydür...* ifadesiyle başlar. Bu ifadeden yola çıkarak Su'ûdî'nin bu eseri, 8-9. yüzyılın en ünlü astronomi âlimi olan *Ebû Ma'sher el-Belhî* (d. 172/ ö. 272)'nin çalışmalarından yararlanarak hazırlandığını söylemek mümkündür.

İlerleyen sayfalarda yıldızlara göre doğan kişilerin, hangi mesleklere yatkın olduğuna dair liste, burçların hübüt ve şerefleri, dereceleri; ayın

menzilleri ve özellikleri, derece ve yönleri gibi astronomik bilgiler de verilmiştir. Örneğin,

Satürn etkisinde bir burçta doğan çocuk, demirci, duvar delici, ateşbaz¹, ziftçi, hamal, lağımçı, tabak²,

Güneş etkisinde bir burçta doğan çocuk, padişah, bey, altıncı³, kuyumcu, kalkancı, kazaz⁴, sarraf olur.

Eserde bu bilgilerin dışında, burçların yıldızlara göre konumlarında yapılacak eylemlerin (elçi göndermek, sefere çıkmak, evlenmek, yeni kıyafet biçirmek vs.) iyi mi kötü mü olduğuna, bu durumlarda gerçekleşen olayların ne anlama geldiğine dair tablolar, gök gürültüsü, şimşek çakması, gökkuşağı, güneş ve ay tutulması vs. gibi olayların nasıl yorumlanacağı gibi yaşama ilişkin tespitler de bulunmaktadır. Tüm bu tespitler, kullanıcıların yaşamlarını kolaylaştırma ya da eylemlerin uğurlu/uğursuz olmalarına dair öngörüye hedeflemiştir.

2. Fâl-nâmeler:

Yapılacak işin iyi mi kötü mü olacağını önceden bilme, bir kişinin yazgısını öğrenme ihtiyacını karşılayan ve bu amaçla yazılan eserlerin oluşturduğu bir diğer tür de fâl-nâmelerdir. Türk kültüründe bu konuda verilen en eski eser, 9. yüzyılın başlarında runik harfli *Irk Bitig* adlı fal kitabıdır. Bundan başka

Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lûgat-it Türk* adlı eserinde geçen *irk* ve *irkla-* terimleri de falcılık geleneğinin uzun yıllardır Türk kültüründe yaşadığının bir örneğidir. Bu kelime, her ne kadar *kam irkladı* şeklinde örneklendirilse de falın nasıl bakıldığına ilişkin bir bilgi içermemektedir (Atalay, 1985, I/42). Türk toplulukları arasında da fal geleneği yaşamaya devam etmiş Uygurlarda kürek kemiği ile bakılan *irk* "fal" geleneği, Orta Asya Türkleri arasında *irk*, *irklamak*, *irk saçmak* gibi terim ve farklı uygulamalarla devam ettirilmiştir (Tavkul, 2007, 182).

Batıda Anadolu'da yaşayan Türkler arasında da fal önemli bir yere sahip olmuş, daha çok sözlü gelenekte hayat bulmuş, yazıya geçirilmesi daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Fal uygulamaları da gerek kabul edilen dinin, gerek yaşanan coğrafya ve sosyal çevrenin etkisiyle farklılıklar göstermiştir. Kürek kemiği ile bakılan fallar, yerini Arap kültürünün etkisiyle yıldız-nâme ve kuralar gibi farklı alanlara bırakmıştır. Uygulamaların çeşitliliği ve pratiklerine uymak falın doğru bakılması ve geleceğin belirlenmesinde önemli olduğu için kılavuz niteliğinde eserler verilmeye başlanmıştır. Bu amaçla kaleme alınan eserler, 15. yy.'dan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır (Uzun, 1995, 141).⁵ Bu ilgi, sadece eserlerle sınırlı kalmamakta; meslekî olarak da müneccimlik esnaf sınıfı içinde önemli bir rütbe

sayılmaktadır. Hatta saray bünyesinde görev yapan müneccimler, remilciler ve resimli falcılar, esnaf alayında kazasker alayı içinde yüksek bir rütbede bulunmaktadır (Sezer, 1998, 10).

Fâl-nâmeler, “gaybı ancak Allah bilir” hükmünden yola çıkarak sadece yapılacak iş ve olayların hayra yorulmasından ibaret kabul edilmektedir. Abdest almak ve dua ile başlayan bir dizi dinî uygulamayla hazırlık yapılması da falın caiz olmama konusundaki tereddütleri de ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Fâl-nâmeler iki türdür (Uzun, 1995, 141):

1. Bilinenleri yorumlayarak yeni bilgiler elde etme yollarını gösterenler: kıyafet-nâme, ferâset-nâme...

2. Kura: İleride meydana gelecek olaylara ilişkin fikir yürütme esasına dayanan kurallar: Hazırlayanların isimleriyle anılırlar ve Hz. Ali, Cafer es-sadık ve Muhyiddin ibnü'l-Arabî en çok bilinen isimlerdir.

Yıldız-nâme, ihtilac-nâme ve tabir-nâmeler bu kategorilerin dışında değerlendirilen eserlerdir. Yazmada 66a'da bulunan *ihtilâc-nâme*'de de insan bedeninin sağ ve sol yönünü baştan ayak parmağına kadar detaylı bir şekilde değinmekte seğirmelerin ne anlama geldiğini tablo olarak vermektedir. Halk arasında meşhur olan bu ilim, Zülkarneyn'e ve Danyal'e nispet edilmektedir (Ertaylan, 1951, 6).

66b ile 68a' arasında ise rüya tabirine ilişkin bir *ta'bîr-nâme* bulunmaktadır. Rüyada görülen nesnelere ve olayların ne anlama geldiğine ilişkin bilgiler bulunmakta, kullanıcıya kolaylık sağlayacak şekilde tablo olarak verilmektedir. '*ilm-i ferâset*'de ise 62b-65a arası erkeklerin, 65b'de ise kadınların dış görünüşüne ait özelliklerin neye delalet ettiğine dair tablolar verilmektedir. Bu özellikler verilirken beş sayfa erkeklere ilişkin detaylı bilgilendirme yapılırken kadınlara bir sayfa ayrılması, bu eserin bir kadına sunulması ile açıklanabilir. Eser bu özelliğiyle sahibesi için, erkeklerin dış görünüşlerinden yola çıkarak onları tanımaya yönelik bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

Fal bakarken kullanılan metinlere göre ise fâl-nâmeler, üç gruba ayrılır:

1. Kuran Fâl-nâmeleri: En yaygın kullanılan fâl-nâmedir. Farklı yöntemlerle bakılan bu fal, harflerin yorumuna ve Kuran ayetlerine dayalı olarak yapılan yorumları içermektedir.

2. Kura Fâl-nâmeleri: Bu tür fâl-nâmelerde rakam ya da harflerin bulunduğu bir zar atarak, yahut kağıtlara yazılıp içinden seçerek veya bir kağıt üzerine yazılmış harf ya da rakamları gözler kapalı iken parmakla göstererek bakılır. Rakam veya harf seçildikten sonra eserde ilgili bölüme bakılarak bu kombinasyon için yapılan yorum öğrenilir. Kura fâl-nâmelerinin en tanınmış, Cafer es-Sadık'a

ithaf edilenlerdir.

Metaliü's-Sa'ade'de 92a'da *Qur'a-i Ca'feriyye* adıyla verilen kura, cim (ج), ayın (ع), fe (ف) ve ra (ر) harflerinin üçer üçer çekilmesiyle bakılan bir fal olarak yer almaktadır. Falın bakılmasıyla ilgili verilen ön bilgi şu şekildedir:

Bu fâl-ı mübâreke qur'a-i Ca'feriyye derler bir mübârek fâldur hazret-i imâm Ca'fer-i şâdıkdan nakl olunmuşdur tutmak istedikde evvelâ sûre-i fâtiha okıyasın ba'dehu tutasın bir êki tarîk-ile tutulur bir tarîki budur ki ol hurûf yazılan qur'a üç kerre atup gelen harfleri tertîb üzre zabt edesin kankı şahîfede ol üç harf bulnursa ol şahîfe fâluñdur veyâhûd bu dört harfi birer kâğıd pârecüğine yazasın yegirmi otuz dâne ba'dehu gözüñ yumasın içinden birer birer alasın üç dâne tamâm olduqdan soñra açasın ol harfleri tertîb üzre kankı şahîfede bulursañ fâluñ oldur ve bir tarîki budur ki bu dört hurûfi bir şahîfeye seyrek yazasın ve göz yumup barmaq ile üç kerre başa tertîb üzre zabt êde ve şahîfeye taḫbîk êde vallahu a'lem

(Bu mübarek fala Caferiye Kurası derler. Hz. İmam Cafer-i Sadık'tan aktarılmış mübarek bir faldır. Fal tutmak istediğinde önce Fatiha suresi okuyup sonra tutasın. Bir iki yöntemle tutulur: Bir yolu, harflerin yazıldığı zar üç kere atılır, gelen harfleri sırasıyla kaydetmelisin. O üç harfin bulunduğu sayfaya bakıp falını öğrenebilirsin. Veya bu dört harfi yirmi otuz tane

kağıt parçasına yazıp gözün kapalı birer birer üç tane alasın. sonra kağıtları açıp gelme sırasına göre hangi sayfada bulursan falın odur. Bir yöntem de bu dört harfi bir kağıda aralıklı yazıp gözlerin kapalı parmakla üç kere gösteresin, sırasıyla kaydedip sayfaya bakasın.)

Yukarda açıklandığı şekilde çekilen harflerin oluşturacağı altmış dört farklı kombinasyon için yorumlar yapılmış, yapılan yorumlar zaman zaman Kuran'dan ayetlerle desteklenmiştir. Her yorumun sonunda ise fal, üç beyitle manzum olarak özetlenmiştir. 124b'de Su'ûdî mahlasıyla yazılmış sekiz beyitlik bir şiirle bu fâl tamamlanmıştır.

3. Peygamber isimlerine göre düzenlenen fâl-nâmeler: Peygamberlerin isimleri veya gösterdikleri mucizelere dayanan fâl-nâmelerdir.

Metaliü's-Sa'ade'nin 125a sayfasında bulunan *fâl-ı enbiyâ 'aleyhi's-selâm* başlıklı peygamber falı da bu türe iyi bir örnektir. Diğer fallarda olduğu gibi bu falda da öncelikle falın bakılma yöntemi üç farklı şekilde açıklanmıştır. Şöyle ki:

bu fâl-ı enbiyânuñ tarîki budur ki dört satır nokta dökesin ba'dehu êkişer êkişer tarḫ edesin her satır başında êki qalursa ḫaḫ i'tibâr edesin bir qalursa nokta i'tibâr edesin kankı şekle muvâfiq bulnursa anı göresin Vallahu a'lem ve bir tarîki dahı budur ki reml üslûbi üzre tamâm reml edesin kâzı reml kankı şûrete muvâfiq gelürse aña göre 'amel edesin ve bir

tarîki dahî budur ki gözüñ yumasin ve barmaq ile başasin kaçkısı rast gelürse anı göresin Vallahu a'lem bi'shevâb

(Bu peygamber falının yöntemi budur: dört satır nokta dökün, sonra ikişer ikişer ayırsın, her satır başında iki kalırsa çizgi, bir kalırsa nokta kabul etmelisin. Hangi şekle uygun düşerse o şekle bakmalısın. En iyisini Allah bilir. Bir yöntem de şudur: remil yöntemi gereği remil dökün, çıkan remil hangi şekle denk gelirse ona göre hareket edersin. Bir yolu da gözünü kapatıp parmak ile işaret etmektir. Hangisi denk gelirse ona bakarsın. En iyisini Allah bilir.)

Remil dökülerek oluşturulacak on altı kombinasyon üzerinden yorum yapılır. Bu işaretlerin dokuzu iyi, yedisi kötü belirtilidir. Sa'd (uğurlu/iyi) ve nahs (uğursuz/kötü) olarak sınıflandırılmış, iyilik ve kötülük de dört derece olarak verilmiştir (Sezer, 1998, 44):

Şekil 1: Remil falı

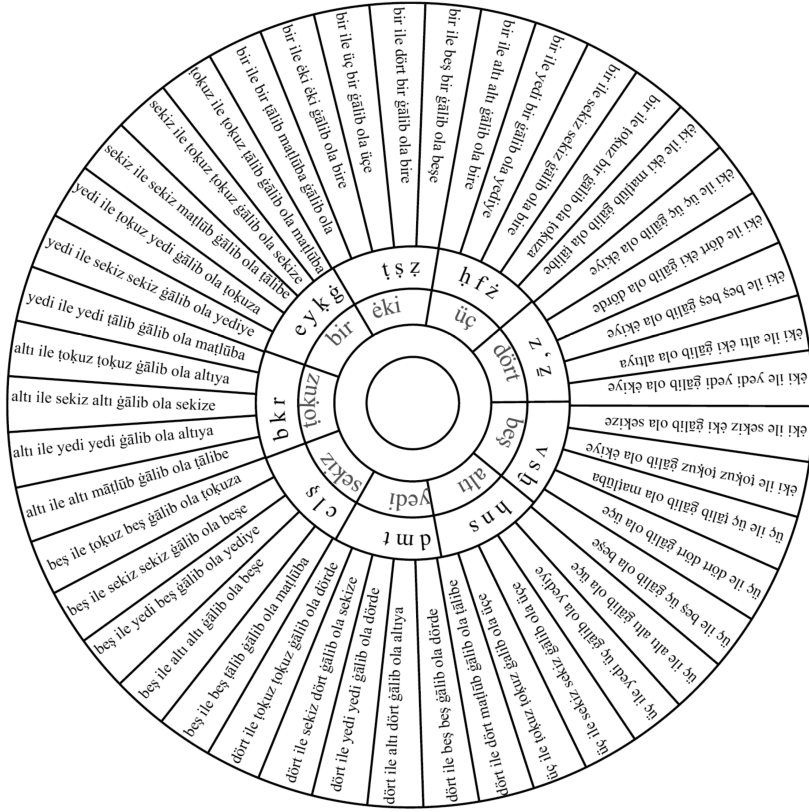
Her bir sayfada peygamberlere ilişkin minyatürler verildikten sonra remil falının şekli, türü, yıldızı, burcu, kaçınıcı evi temsil ettiği ve

hangi konuya delalet ettiği, dört unsurdan hangisine mensup olduğu verildikten sonra yorum yapılmış, fal, iki beyitlik manzum özetle sonlandırılmıştır. Sırasıyla Şuayp, İsa, Cercis, Yunus, Nuh, Zekeriya, Yahya, Yusuf, Davud, Musa, Hızır ve İlyas, Yakup, Süleyman, İbrahim, İsmail, Eyüp peygamberlere ilişkin fallar remil yöntemiyle yorumlanmış, her ne kadar fâl-ı nebî olarak adlandırılrsa da remil falı, yedi beyitlik Su'ûdî mahlaslı bir manzumeyle sonlandırılmıştır.

Fâl-nâmeler içinde değerlendirilmeyen fakat dilek ve niyet bakmak amaçlı kullanılan bazı daireler de bulunmaktadır. Bu daireler de iki kişi arasındaki ilişkilerin yorumlandığı ve atılacak adımların sonunun ne olacağı konusunda öngörü bildiren *dâ'ire-i büst*, *dâ'ire-i ricâl-i gayb*, *dâ'ire-i gâlib ü mağlûb*, *dâ'ire-i muhabbet ü 'adâvet*, *dâ'ire-i fetih-i hisâr ve kal'a*, *dâ'ire-i levh-i hayât ve memât...* gibi küçük fallardan ibarettir.

Dilek falına örnek olarak da 134a'da bulunan *fâl-ı maqbûl* gösterilebilir. Bu falın nasıl bakılacağına ilişkin açıklama şu şekilde verilmiştir:

Bu fâlı tutmaq murâd ederseñ bir aher kimesne ile tutmaq gerekdür tarîki budur ki evvelâ sûre-i fâtiha ve üç ihlâş okıyasın ba'dehu karşında turan kimesneye deyesin ki bir elinüñ barmaqların yumup saña karşı tuta ve sen dahî öyle edesin ki ol kimesneye deyesin-ki

Şekil 2: 71a dā'ire-i gālib ü mağlūb

barmağlarından ne kadar isterse açsın ve sen-dahi ne kadar isterseñ açasın senüñ ve anuñ ne açıldı ise noğtalara nazara edesin kanķısına muvafık çıkarsa fāluñ odur Allahu a'lem ve ahkem

(Bu falı tutmak istersen, bir başkasıyla tutmalısın. Yöntemi şudur: Önce üç İhlas, bir Fatıha suresi okumalısın. Sonrasında karşıdaki kişiyle karşılıklı parmaklarını kapatıp, birlikte dilediğiniz kadar parmağınızı açasınız. Kaçar parmağınız açıldıysa noktalara bakıp hangisine denk geliyorsa ona bakmalısın. Falın odur. En iyisini Allah bilir.)

Karşılıklı iki kişinin parmaklarıyla sayı tutması esasına dayanan falda, “sen ... tuttun ben

.... tuttum” ifadesiyle yorum yapılmış, her kombinasyon, diğer fallarda olduğu gibi üç beyitlik manzum yorumlarla tamamlanmıştır.

3. Metaliü's-Sa'ade ve Mehmed Su'üdî Efendi:

Mehmed Su'üdî Efendi (ö. 999/1571), *Metali'ü's-Sa'ade Yenâbi'ü's-Siyâde* adlı eserini padişahın kızı Fatma Sultan için hazırlanmıştır.⁶ Çeyiz niteliği taşıyan bu kitap, sonraki yıllarda kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği bilinmemekle beraber Ayşe Sultan için de hazırlanmıştır. New-York'ta *Morgan Library*'de bulunan eser, her ne kadar aynı adla anılsa da

gerek süsleme, resim kalitesi ve düzen bakımından, gerekse bölümlerin başlangıç ve bitişlerinde Su'ûdî tarafından yazılmış giriş ve sonuç (gazel) bölümlerinin olmaması, bu eserin Paris nüshasının yakın bir kopyası olduğunu göstermektedir.⁷ Bu kopyanın kim tarafından ne zaman istinsah edildiği bilgisi mevcut değildir.

Çalışmaya konu olan bu eser, *Seyyid Mohammed b. Emir Hasan es-Suudî* adlı müderris tarafından ölümünden 9 yıl önce yazılmıştır. *Mehmed Su'ûdî Efendi*, 991/1583 tarihinde yazdığı *Târih-i Hind-i Garbî (Hadîs-i Nev)* adlı eseriyle tanınan bir müderristir. Yazmanın 141. varlığında kendini;

Bu 'abd-i haķîr sâlik-i rāh-ı mes'ûdî Seyyid Muḥammed bin Emîr Ḥasan e's-Su'ûdî müddet-i medîd ve 'ahd-i ba'id taḥşîl-i 'ulûm-ı şer'iyye ve tekmîl-i kemâlât-ı aşliyye-i fer'iyye edüp sâbiķa müftî ül-İslām olan Mevlānā ābî's-Su'ûd efendi hidmetine yetişıüp neçe yıl tefsîr-i şerîf okıyup ba'dehu anlardan mülâzım olup tarîķ-i muḳtezâsınca neçe medâris taşarruf edüp ḥālā elli akça ile semâniye müderrisi olup devâm-ı devlet-i pâdişāhiye meşgûlüz likin ma'lûm ola ki bu ḥālāt u ḥayşiyât degildür illā ḥazret-i şāhib-kıran ve ḥalîfe-i zamānuñ iksîr nazār-ı 'inâyetleri te'sîr midür ki ibtidâi emrimüzden bu ana gelince ḥāşşa hidmetleri sa'âdet-ile müstes'ad u müşerref olup cenâb-ı sa'âdetlerinüñ maḥşûş du'âcıları ve bendeleri olmağı 'izzet ü sa'âdet bilüp bu ḥayşiyet ile

'alem-i iftiḥârımız evc-i āsmāna peyveste olmuşdur

(Bu aciz kul, Seyyid Muhammed bin Emir Hasan es-Su'ûdî'nin mutluluk yolunun yolcusudur. Uzun zaman, din ilimleri ve ikinci derece ilimlerin en önemlilerini tamamlayıp, eski İslam müftüsü olan Mevlana Su'ûd Efendi'nin hizmetinde yetişip uzun zaman tefsir okuyup sonra onların eğitimine uygun olarak medreseler kurup hala elli akça ile Semaniye medresesinde müderris olup padişah hizmetinde çalışmaya devam ediyorum. Fakat bu durumların onur ve şeref için olmadığı bilindir. Hz. Uğurlu hükümdarım ve zamanın halifesi, lütfunun iksiri tesir eder mi? emrettiğiniz zamandan bugüne kadar özel hizmetinizde saadetle bahtiyarınıza erişip, mutluluk şerefiyle özellikle duacısı ve kölesi olmayı izzet ve mutluluk kabul edip, bu şerefle iftihar bayrağımız gökyüzünde zirveye ulaşmıştır.)

sözleri ile tanıtmış, kendisinin medresede çalışan bir müderris olduğunu ve Şeyhülislam Ebu's-Suud Efendi tarafından yetiştirildiğini ve halen Semaniye Medresesi'nde elli akça karşılığında padişah emrinde çalıştığını bildirmiştir. Bu bilgilerin dışında eserin muhtelif yerlerinde geçen beyitlerde ise Su'ûdî mahlasını kullanmıştır:

*ķadimî bendesi dürür Su'ûdî
müdāmā göre fālında su'ûdî*

(Eskiden beri (padişahın) kulu olan Su'ûdi, falında daima uğuru görsün)

* *

*kapusunda bu **Su'ûdi** bendesin*

ber-murād êde dahı efgendesin

(Bu Su'ûdi (adlı) kölesi kapısında, bu âcizi muradına kavuştursun.)

* *

*anuñcündür ki tārîhin **Su'ûdi***

dêdi herkes kitâb-ı şâh-ı devrân

(Onun için Su'ûdi (kitabın) tarihini devrin şahının kitabı (olarak) söyledi.)

* *

*çün bu üslûb üzre itmâmin **Su'ûdi** gördiler*

dêdiler tārîhini yetmiş êki 'ilm oldı bu

((Ey) Su'ûdi, bu şekilde tamamını gördüklerinde tarihinin yetmiş iki ilim olduğunu söylediler.)

Kâtip Çelebi'nin kaleme aldığı *Keşfü'z-Zünûn*'da da Mehmed Su'ûdi Efendi'nin *Ravzatü'l-'ulûm ve devhatü'l-fühûm* adlı eseri olduğu ve III. Murat'a sunulduğu bilgisi mevcuttur (Yaltkaya, Bilge, 2014, 928). Ünlü eserinden bir yıl önce tamamladığı *Metaliiü's-Sa'ade*'den kaynaklarda bahsedilmemektedir. Bu durum, eserin padişahın kızı için yazıldığı ve şahsî kullanımında olduğu ile açıklanabilir.

Padişahın haremindeki gizlilik, kızları, ailesi ve hizmetinde çalışan kişilerle sınırlı kalmayıp kafes arkasında bu kişilere sunulan eserler için de geçerli olmuştur.

Paris Bibliotek Nationale'de bulunan ve Suplément turc 242 numarada kayıtlı, damgalı, kırmızı deri ciltli altın çerçeveli yazma, 990/1582 yılında yazılmıştır. Arapçadan tercüme edilerek hazırlanmış, 143 varak, 31×20.5 cm ölçülerindeki eser, III. Murad'ın (982/1574-1003/1595) kızı Fatma Sultan'a sunulmuştur. Her sayfada bulunan satır sayısı değişiklik göstermekle birlikte sayfalar, ortalama 27 satırdan ibarettir. Bilgiler aktarılırken nesir olarak verilenlerden fazla tablo, cetvel ve şemalar kullanılmıştır. Bu yöntem, verilen bilgilerin, kullanıcı tarafından takibinde büyük kolaylık sağlamaktadır.

Eserin yazıldığı tarih iki yerde şu şekilde geçmektedir:

140b'de yer alan *Tārîh-i kitâb* başlıklı bölümde verilen tarih, dört beyitlik manzum parçanın son beytinde kırmızı mürekkeple yazılmış, altına da rakamlarla 990 not düşülmüştür.

anuñcündür ki tārîhin Su'ûdi

*dêdi herkes **kitâb-ı şâh-ı devrân***

Bu kelimeler alınıp hesaplandığında 990 sonucunda ulaşmak mümkündür: *kitâb-ı şâh-ı*

devrân (بابتك هاش نارود) (20+400+1+2 300+1+5
4+6+200+1+50= 990)

141a'da da *tārîh-i diger* başlıklı on beyitlik manzum şiirin onuncu beytinde de tarih düşürülmüş altına da rakamla 990 yazılmıştır.⁸

çün bu üslûb üzre itmâın Su'udî gördiler

dédiler tārîhîni yêtmiş êki 'ilm oldu bu

yetmiş êki 'ilm oldu bu (يكي ملع يدلوا وب) (شمتي
10+400+40+300 1+10+20+10
70+30+40 1+6+30+4+10=982) kelimeleri hesaplandığında 982 çıkmaktadır. Rakamla verilen tarihten yola çıkarak yanlışlık yapıldığı sonucuna varılabilir.

İtinayla kaleme alınmış yazma, harekeli bir nesih örneğidir. Gerek manzum gerekse mensur bölümlerin yazımında büyük bir titizlik

Şekil 3: vefk örneği

dikkat çekmektedir. Çizimler ve cetvellerle verilen bilgilerin, renkli (kırmızı, mavi, yeşil, turuncu...) mürekkeple yazılması hem görsel olarak bir etki yaratmış, hem de okuyucuya tabloların ve cetvellerin takibinde kolaylık sağlamıştır. Tablo içindeki yazılar da satır şeklinde düz bir sırada yazılmamış, geometrik şekiller oluşturacak şekilde *vefk*⁹ formunda verilerek görsellik zenginleştirilmiştir.

Başlangıcında eserin sunulduğu Fatma Sultan ve dönemin padişahı III. Murad'a övgü ile yapılan giriş bölümü sonrasında 8b'de Sultan III. Murad Han'ın bir minyatürü bulunur. Eser, giriş bölümünün ardından zodyak ve on iki burcun astrolojik tanımıyla başlar. Temelde, yıldız-nâme, tabir-nâme, *ihtilac-nâme*, ayın evreleri, gezegenlerin konumlarının iklim ve yaşam üzerine etkilerini gösterir tablolar, daireler, fâl-nâme ve tılsımlar vd... oluşan eser, hem içerdiği bilgiler açısından oldukça değerli malzemeler barındırmakta, hem de okuyucuya bilgilerin verildiği tablo ve şekillerle de görsel bir şölen sunmaktadır. Hz. Muhammed'in mezarı, Kuran'dan hikâyeler, farklı mekânlar, *aca'ibü'l-mahlukat* ve bazı olaylara ilişkin minyatürlerin bulunduğu eser, aynı zamanda minyatür, tezhip ve cilt sanatı gibi geleneksel Türk sanatlarının da çarpıcı bir temsilcisidir.

Yazmanın 85a ile 90a varağı arasında bulunan ve tılsımlar içeren 11 minyatür dikkat çekicidir. Cin meliklerinin¹⁰ ve iblisin

minyatürlerinin üstünde verilen tılsımlar, kişinin bu doğa üstü varlıklara karşı korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu meliklerin

isimleri, hizmet ettikleri melekler, günleri ve tılsımlarına ilişkin şu tablo dikkat çekicidir (Perk, 2010, 14):

Tablo 1: ardî mülûk ve hâdimler

Buhuru	Ulvi Mülûklar	Arzî Mülûklar	Tılsım	Gezegenler	Günler	Süryani İsimleri	Arapça İsimleri	Harfler
Senderus	روزفابیل	نذهب	☆	Güneş	Pazar	المطهين	فزا	ف
Kübabe	جنرايل	مزة	☐	Kamer	Pazartesi	مهلهين	جنز	ج
Sandalı Ahmer	سندعابيل	احمر	☐	Merih	Salı	فهلين	شكور	ش
Cavi	بيكابل	زفان	☐	Utarid	Çarşamba	فهلين	ثابت	ت
Mastaki	مسزفابيل	شغورث	☐	Müşteri	Perşembe	نهلهين	شهير	ظ
Karanfil	عيايل	زوبعا	☐	Zühre	Cuma	جيهلهين	خبير	خ
Laden Amberi	ككتفابيل	مهمون	☐	Zühal	Cumartesi	لخهلين	زكن	ز

Tabloda yer alan ardî mülûklar sütununda verilen hâdimler *melik* adıyla şöyle yer almaktadır:

Müzhîb- Pazar (*şekl-i melik-i müzehheb* 87b)

Ebyad- Pazartesi (*şekl-i melik-i esved* 87a)

Ahmer- Salı (*şekl-i melik-i ahmer* 88b)

Bürkan- Çarşamba (*şekl-i melik-i ebyaz* 88a)

Şemhûres- Perşembe (*şekl-i melik-i semhûres-i naşrânî* 89a)

Zevba'a Cuma (*şekl-i melik-i zevba'a* 85a)

Meymûn- Cumartesi (*şekl-i melik-i maymûn-sehâbî* 85b)

Bunlardan başka (*şekl-i iblîs 'aliyyü'l-la'ne* 89b), insanı uyurken basan ağırlık (*insâni uyurken başan ağırlık* 86a), humma hastalığının şekli (*humma marazınıñ rühâniyyesiniñ şekli* 90a) ve halka nazar değdiğinde etkili olan cinin minyatürü ve kullanılacak tılsım (*halka göz deger dedükleriniñ şeklidür* 86b) gibi tılsımlar bulunmaktadır.

4. Eserin Dil Özellikleri:

16. yy.'ın sonunda yazılmış olan eserin dil özellikleri, her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi'nden sonraki döneme rastlasa da bu döneme ait dil özelliklerinin hala devam ettiği de görülür. Düzleşme ve yuvarlaklaşma gibi özelliklerin halen süregeldiğini tespit etmek mümkündür. Eserin giriş bölümünde yoğun olarak kullanılan Arapça ve Farsça ifadeler, ilerleyen bölümlerde azalarak yerini Türkçe ifadelere bırakmıştır. Oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanılmış olsa da söz dağarcığı Türkiye Türkçesiyle farklılık göstermektedir.

Ünlü ve ünsüzlerin yazımında geleneksel bir yöntem kullanılmış, sözcüklerin yazımında tutarlı bir yol izlenmiştir. Manzum bölümlerde aruzun en çok kullanılan kalıplarından *fâ'ilâtün fâ'âtün fâl'ilâtün fâ'ilün, mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* vezinleri başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Kafiye düzeni ise *ab, cb, db...* şeklinde sıralanmaktadır. Sözcüklerin yazımında, ifadelerin düzgünlüğünde ve veznin kullanılması/ uygulanmasında gösterilen titizlik, Su'ûdî Efendi'nin müderris olması ve iyi bir

eğitim almasından kaynaklanmaktadır.

5. Eserin sosyolojik içeriği

Bir nevi erkeleri tanıma ve kadının hükümdarın yanında önemli bir yere sahip olmak için dikkat etmesi gereken bilgileri barındıran adeta kılavuz niteliğindeki bu eser, haremdeki kadının hayat bakışı anlamında da önemli bilgiler içermektedir. Kişisel bakımın ne zaman yapılması gerektiği, hamama ne zaman girilmesi, erkeğe ne zaman elçi gönderilmesi, erkekle ne zaman birlikte olunması gerektiği, ne zaman birlikte olunursa doğacak çocuğun kız mı erkek mi olacağı ya da hayırlı mı hayırsız mı olacağı konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Gerek astrolojide burçların yorumu yapılırken genelde erkek üzerinden bir değerlendirme yapılması gerek dış görünüm üzerinden insanın kişilik analizi yapılırken erkek için 6 sayfa (62b-65a) ayrılırken kadına bir sayfa (65b) ayrılması, bu eserin erkeleri tanımak üzere bir kadına kılavuz olarak hazırlandığının kanıtıdır. Ayrıca erkek analiz edilirken tüm vücut özellikleri değerlendirilip bir tahminde bulunulurken; kadın sadece cinsel organları ve cinsellik ile değerlendirilir

Tablo 2: ferâset-nâme (65b)

<i>'avrat cinsine müte'allik olan ferâset</i>		Kadın görünüşünün neye işaret ettiğini gösterir	
<i>hey'ât</i>	<i>te'sirât</i>	görünüş	etkisi
<i>kızıl beñizli olmak</i>	<i>şiddet-i şehvete delildir</i>	kızıl benizli olmak	cinselliğe düşkünlüğe işaret eder
<i>gözi gök olmak</i>	<i>nikâha şiddet-ile râğb olmağa</i>	gözünü mavi olmak	nikâha çok düşkün olmaya
<i>gözi tomaliç olmak</i>	<i>vüs'at-i feraha delildir</i>	gözünü yumru olmak	sevinç bolluğuna işaret eder
<i>gözi gâyetde kızarmak</i>	<i>cimâ'dan gâyet telezzüzine delildir</i>	gözünü çok kızarmak	cinsellikten çok hoşlanmaya işaret eder
<i>ağzı küçük olmak</i>	<i>fercün ırlığına delildir</i>	ağzı küçük olmak	vulvanın darlığına işaret eder
<i>güleğen ve tiz tiz hareket eden</i>	<i>şiddet-i şehvete delildir</i>	güleç ve hızlı hareket eden	şehvete düşkünlüğü işaret eder
<i>aşağıya tutağ kalın olmak</i>	<i>ferc küçüklüğüne delildir</i>	alt dudağı kalın olmak	vulvanın küçüklüğüne işaret eder
<i>dil ucu değirmi olmak</i>	<i>ruḫbet-i ferce delildir</i>	dilin ucu değirmi olmak	vulvanın nemli olmasına işaret eder
<i>boyun kalın olmak</i>	<i>fercün büyüklüğüne ve ırlığına</i>	boyunu kalın olmak	vulvanın büyüklüğüne ve darlığına
<i>bedeni üstü ve tutağı kızıl ve gevdesi pek olsa</i>	<i>cimâ'a gâyet râğb olmağa delil</i>	bedenin üst kısmı ve dudağı kırmızı ve gövdesi sıkı olursa	cinselliğe çok düşkün olmaya delil
<i>memeleri pek olmak</i>	<i>şiddet-i şehvete delildir</i>	memeleri büyük olmak	şehvete düşkünlüğü işaret eder
<i>gerisi arkası cânibine çıkmış olsa</i>	<i>vüs'at-i ferce delildir</i>	kalçası sırtı tarafına çıkmış olursa	vulvanın genişliğine işaret eder
<i>incikleri kalın olmak</i>	<i>fercün cânibleri kalın olmağa</i>	incikleri kalın olmak	vulvanın etrafı kalın olmaya
<i>çok çok gülmek</i>	<i>şiddet-i şehvete delildir</i>	çok gülmek	şehvete düşkünlüğe işaret eder
<i>ayağın üzeri etli olmak</i>	<i>fercün büyüklüğüne delildir</i>	ayağın üstü etli olmak	vulvanın büyüklüğüne işaret eder
<i>sâz u sôze mâ'il olsa</i>	<i>cimâ'a râğb olmağa delildir</i>	saz ve sôze eğimli olursa	cinselliğe istekli olmaya işaret eder

Sonuç olarak burada ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan yazma eser, geleneksel Osmanlı minyatür sanatının özgün ve kaydadeğer bir temsilcisi olması yanında Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan fal geleneğinin de kağıda dökülmüş bir yansımasıdır. Eser, Osmanlı haremindeki kadının hayatta kalma ve sultanın gözdesi olma yolundaki yaşam mücadelesi ekseninde haremdeki kadının kullanımına sunulmuş temel bir yaşam kılavuzudur. Bu yönüyle

kültür tarihine kaynaklık edebilecek bu kıymetli metin aynı zamanda yazıldığı dönemin inanç ve uygulamalarına tanıklık etmesi bağlamında da edebiyat tarihi içerisinde hakettiği konumda değerlendirilmelidir. Donemin biyografik kaynaklarında ve tezkirelerde. kaydına rastlanmayan bu kıymetli eser yakın zamanda transkripsiyon ve Türkçe çevirisinin yer alacağı çalışma olarak yayımlanarak ilim aleminin ve okurların istifadesine sunulacaktır.

Kaynaklar

Adivar, A. Adnan (1991). *Osmanlı Türklerinde İlim*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Atalay, Besim (1985). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Avcı, İsmail (2018). Ali Uşşâkî'nin Manzum Kur'an Falı: Sürûr-nâme. *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*. Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe (ed.), Ankara: Yayın Evi. S. 83-103.

Çelebi, İlyas (2013). Yıldızname. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, s. 545-547.

— (2012) Tılsım. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. XXXXI, s. 91-94.

Devellioğlu, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Dizer, Muammer (1994). Ebû Ma'şer El-Belhî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. X, s. 182-184.

Duvarcı, Ayşe (1993). *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu konuda İki Eser; Risâle-i Falnâme li Ca'fer-i Sâdik ve Tefe'ülname*. Ankara: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Ertaylan, İ. H. (1951). *Falnâme*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.

Gür, Nagihan (2012). Osmanlı Geleneği Bağlamında Yıldızname, Falnâme ve Tâlinâme Metinleri. *Milli Folklor*, S. 96, s. 202-215.

Külcü, Recep (2015). Türklerin Kültür Mirası Olarak "12 Hayvanlı Türk Takvimi". *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, S. 1/1, s. 1-5.

Menbau Usulu-l Hikme:
<https://www.academia.edu/30964084/MENBAU-USULU-L-H%C4%B0KME-TURKISH-%D9%85%D9%86%D8%A8%D8%B9-%D8%A7%D8%B5%D9%88%D9%84-%D8%AD%D9%83%D9%85%D8%A9.pdf> (Erişim: 21.02.2019)

Özçelik, Saadettin (1996). Bir İhtilac-name Üzerine. *Milli Folklor*, S. 31-32, s. 98-111.

Perk, Haluk (2010). *Osmanlı Tılsım Mühürleri: Haluk Perk Koleksiyonu*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi; Haluk Perk Müzesi.

Redhouse, Sir James W. (2015). *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sezer, Sennur (1998). *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tarama Sözlüğü (2009). I, II, III, IV, V, VI,
Ankara: TDK Yayınları.

Tavkul, Ufuk (2007). Kıpçak Kökenli Türk
Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak
Taş” Falı. *Çağdaş Türklük Araştırmaları
Sempozyumu Bildirileri 2003*, C. 2, s.
181-190.

Uzun, Mustafa (1995). Fahnâme. TDV *İslam
Ansiklopedisi*, C. XII, s. 141-145.

Yalap, Hakan (2017). Yeni Bir
İhtilâcnâme/Seğirnâme Nüshası. *Journal
of History Culture and Art Research*, S. 6,
s. 682-695.

Yaltkaya, Şerafettin, Kilisli Rıfat Bilge (2014).
Keşf el-Zunun Kâtib Çelebi I-II. Ankara:
Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dipnotlar

- ¹ âteşbaz ‘Donanma gecelerinde atılmak üzere fişek hazırlayan kimse, fişekçi.’
- ² tabak ‘Deri terbiye eden kimse, tabak, sepicî’
- ³ altıncı ‘sarayın altın işlerine bakar’
- ⁴ kazaz ‘ipekçi, ipek işleyen ya da satan kimse’
- ⁵ Fatih Sultan Mehmet devri âlimlerinden Mevlânâ Hâmîdî’nin *Câm-ı Sü?angûy* adlı eser bu türün temsilcilerindedir. Bu türe örnek bir diğer eser de Fatih’in tahta çıkamayan oğlu Cem Sultan’ın yazdığı *Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem* manzum bir şiir kitabıdır.
- ⁶ Eserin başında “*Be-resm-i ?azâne-i ?â?ibü’s-sa’ade ve ’l-i?bâl ü mâliketü ’l-’izzü ’l-celâl dürre-i tâc şâh-ı ğurre cebhe-i pâdişâhî nev-bâve-i bâġ-ı ’izzet ve rif’at şemere-i şecere-i ?ilâfet nihâl-i gül-zâr-ı salânat serv-i büstân eyâlet-i ziyet-i ?ândân âl-i ’Osmânî ziver-i dūd-mân ci?anyânı melike-i mu’a?ama ma?dûme-i mufa?ame nesl-i pâkîze-i âl-i ’Osmân ?azret-i Fa?ma Sul?ân....*” (Bu eser, gönlü saadetle dolu, ikbal sahibi, saltanat tacı altında ışıldayan, aynı zamanda izzet ve şöhret bağının taze yemişi, hilafet ağacının meyvesi, saltanat bahçesinin taze fidanı ve Osmanlı topraklarının (başı eğilmez) servisi, Osmanlı soyunun ve cihana hükmeden hanedanın eşsiz süsü kıymeti yüce sultan, padişahın cömert kızı Osmanlı hanedanının temiz neslinden olma ; devleti, izzeti ve saadeti kıyamete kadar sürecek olan Fatma Sultana yazılmıştır. Salat ve selam, amin.) ifadesinde eserin Fatma Sultan’a sunulduğu bilgisi verilmektedir.
- ⁷ New-York Pierpont Morgan Librariry (Record ID: 112384, Accession number: MS M.788). Eserin orijinalini görmek mümkün olmamış; ancak mikrofilm üzerinden yapılan inceleme sonucu bir değerlendirme yapılabilmektedir.
- ⁸ Her ne kadar tarihin yazıldığı ikinci beyitte de tarih, rakamla 990 olarak verilse de harflerin hesabi 982 olarak çıkmaktadır.

⁹ vefk (< Ar. قفو *vef?*) “bir kimsenin isteğine uygun olarak yazılmış muska” anlamındaki kelimenin genellikle tılsım yazılan kare formu için kullanılmaktadır. Karelerden meydana gelen ve içine toplandığında aynı toplam ya da anlamı veren sayı (sayı vefki) ya da harflerin (harf vefki) yazılarak oluşturulduğu tabolardır. Vefkler mevcut olduğu kare sayısına göre isimlendirilir: müseddes “altılı” içinde 36 kare bulunur, müsebba “yedili” içinde 49 kare bulunur. “

¹⁰ Yazmada melik olarak verilen (iyi huylu/ müslüman) cinler, Celcelutiyye duasının okunması ve uygulanması konusunda meleklerin yardımcısı *hâdim* “hizmetkar, yardımcı” olarak kabul edilir. İnsanların dileklerinin gerçekleşmesi için abdest alıp bazı ritüelleri yerine getirdikten sonra okudukları bir dua olan Celcelutiyye duasıyla talepte bulunurlar. İnanışa göre Celcelutiyye azimetinde görevli 8 melek bulunur. Sekiz melek şunlardır. Seyyid Rukyail, Seyyid Cebrail, Seyyid Semsemail, Seyyid Mikail, Seyyid Sarfeyail, Seyyid Anyail, Seyyid Kesfeyail ve Seyyid Tahyatmağyelyal dır. Tahyatmağyelyal da bunların reisidir. Bu meleklerden yedisinin yukarıda verilen tabloda da görüleceği üzere kendine ait bir günü vardır. Her birinin kendi buhuru ve yardımcısı (*hâdimi*) bulunur. “

İbrani Harfli Anonim Osmanlı Tarihi*

Tülay ÇULHA

Özet: 13. yüzyılın sonunda kurulmuş olan Osmanlı Devletine ait bilgilerin bulunduğu en önemli kaynaklar tarih kitaplarıdır. Dönemin tarihçileri tarafından kaleme alınan eserler, o döneme ait olayları ayrıntılarıyla anlatması bakımından oldukça önemlidir. Osmanlı dönemine ait ilk tarihi kaynaklar, 15. yüzyılın başlarından itibaren yazılmaya başlanmıştır. Bu bakımdan 15. yüzyılın ilk yarısı, özellikle II. Murat devri, Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Ugo Marazzi'nin *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* (*Cronaca Anonima Ottomana in Trascrizione Ebraica*, Istituto Universitario Orientale Seminario di Studi Asiatici, Series Minor XII,

Napoli 1980) adlı çalışması Oxford'da Bulunan Bodleian Library'de Heb. e 63 numarada kayıtlı İbrani harfli el yazması eserin 106r- 121v sayfaları arasını değerlendirdiği bir eserdir. Bu makalede, Marazzi tarafından transliterasyonu yapılmış olan yazmanın yazıçevrimi yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Tarih yazıcılığı, Tevârîh-i Âl-i Osman, İbrani harfli Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman

Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıcı olarak kabul edilen II. Murat devrinden (1421-1451) önce görülen kaynaklar, Anadolu'da Arapça, Farsça yazılan eserlerin tercümeleridir

* “İbrani Harfli Anonim Osmanlı Tarihi”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Bahar 2013/12:9-28.

(Tekindağ 1971: 657). Tercüme tarih kitaplarının ardından, II. Murat'ın tahta çıkmasıyla birlikte, *Tevârih-i Âl-i Osman* adı verilen eserler verilmeye başlanmıştır. Bu eserlerin en önemli özelliği, olayların günü gününe tarihleriyle birlikte kaydedilmiş olmasıdır. *Tarihî takvimler* olarak anılan bu eserlerden başka II. Murat adına telif edilen ve kendisine takdim edilen eserler de oldukça fazladır.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar genel olarak II. Murat devrinde teşekkül edip II. Beyazıt devrinde yazılmaya başlanmıştır. Bu eserlerin her biri içerik açısından farklılık göstermekte olsa da esasta birbirlerine bağlıdır. Bu eserlerin hepsi Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişiyle başlar. Ancak sona erdikleri yıl ve olayları anlatışları bakımından kendi aralarında farklılıklar gösterir. Bu yazmaların bir kısmı H. 900/M. 1494 tarihine kadar; diğer bir kısmı ise H. 957/M. 1550'ye kadar gelen olayları hikâye eder (Ménage 1978: 231). Çoğu içerik itibariyle menkıbevi hikâyeler niteliğindedir. 16. Yüzyılda kaleme alınan anonim tarihlerde eleştirel bir ifadenin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Hatta öyle ki, bu eserlerde zaman zaman devrin padişahlarının bile eleştirildiği söylenebilir ki bu durum Osmanlı tarihçiliği için oldukça önemli kabul edilen bir özelliktir (Tekindağ 1971: 659).

Tarih araştırmacıları *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* kaynaklarını üç başlık altında değerlendirir:

Yahşi Fakih'in Menâkıbnâmesi

Tarihî Takvimler

Ahmedî'nin Dâsîtân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman'ı

Yukarıdaki kaynaklardan yararlanılarak yazılan *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'ın nüshaları oldukça fazladır. Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde bulunan nüshalardan on üç nüsha, F. Giese (1870-1944) tarafından karşılaştırmalı olarak 1922'de yayımlanmıştır.¹

Sonraki dönemlerde yapılan araştırmalarda, Giese'nin kullanmış olduğu nüshalar dışında, çeşitli kütüphanelerde bulunan yaklaşık sekiz yazmadan bahsedilmektedir (Azamat 1992: XXII-XXIII). Bahsedilen yazmalar arasında çalışmamıza konu olan, Marazzi'nin üzerinde çalışmış olduğu, İbrani harfli nüshadan söz edilmemektedir.

Giese, yapmış olduğu çalışmada değerlendirdiği nüshaları iki gruba ayırmaktadır:

1. Uzun manzum parçaların yer aldığı nüshalar: Bu grupta yer alan nüshaların hiçbirinde telif tarihine ait bilgi yoktur. Ancak metinde yer alan bazı ipuçlarından hareketle bu anonimlerin II. Beyazıt devrinde yazıldığı söylenebilir.

2. Manzum parçaların yer almadığı kısaltılmış metinler: Bu nüshaların tamamı müşterek bir kaynağa dayanır. İlk grupta yer alan nüshalardan daha sonra yazılmıştır. Bu grupta bulunan yazmaların da müellifi belli değildir. Ancak bu nüshaların müellifinin XVI. yüzyıl tarihçilerinden *Muhyiddin Cemâlî* (Ö. 957/

1550) olduğu bilinmektedir (Azamat 1992: XXV).

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'ların ikinci grupta yer alan nüshaları, H. 956/M. 1549 tarihine, Kanûnî Sultan Süleyman'ın İran seferinden İstanbul'a dönüşüne kadar devam eder. Muhyiddin Cemâlî'nin derlediği bu nüshalar, Avrupa'da Osmanlı Tarihi ile ilgili yazılmış ilk kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle oldukça değerli kabul edilen bu eser, Hans Lewenkav (Johannes Leunclavius) tarafından XVI. yüzyılda Latince ve Almancaya çevrilerek yayımlanmıştır (Ménage 1978: 240).²

İbrani harfli anonim Osmanlı tarihi, Ugo Marazzi'nin *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* adlı çalışmasına konu olan bu nüsha, Oxford'da bulunan Bodleian Library'de Heb. e 63 numarada kayıtlı İbrani harfli el yazması eserin 106 r-121 v sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu eser 1896 yılında Kudüs'ten İngiltere'ye getirilmiştir. Yazma hakkında müellifinin kim olduğu, yazmanın tarihi ya da Kudüs'e nasıl gittiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Marazzi'nin transliterasyon, faksimile, sözlük-dizin ve ana hatlarıyla yapmış olduğu bir değerlendirmeye yayımladığı bu eser, Giese'nin kullandığı nüshaların ikinci grubuna dâhildir. Bir başka deyişle, manzum parçaların yer almadığı kısaltılmış metinlerden oluşmaktadır.

Anonimlerde yer alan bölüm başlıkları bu nüshada bulunmamaktadır. Diğer anonimlerde de bulunan sebab-i telif bölümünü takiben

sadece “Tarih-i Âlî Osman” başlığı bulunmaktadır. Bu eserin Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'lardan birinin kopyası olduğu yazar tarafından tespit edilmiş, transliterasyonun bulunduğu sayfaların kenarında, Giese'nin çalışmasına göre sayfa numarası, köşeli parantez içinde ([..]) verilmiştir. Bu numaralandırma 3. sayfadan başlamakta 57. sayfada son bulmaktadır. Oysa Giese'nin neşrettiği Anonim Tevârih-i Âl-i Osman 153. sayfada son bulmaktadır. Bu da okuyucuya, İbrani harfli anonim Osmanlı tarihinin hacmi hakkında bilgi vermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, başta tarihçiler olmak üzere Osmanlı tarihi hakkında araştırma yapacakların kullanımını kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Bu nedenle buraya kadar verilen bilgilerde tarihi bilgiler yüzeysel tutulmuş, metnin bütün olarak yayımlanması esas alınmıştır. İbrani harfleriyle kaleme alınmış olan Anonim Tevârih-i Ali Osman'ın yazıçevrimini yaparken yukarıda belirtilen amaca hizmet esas alındığı için metnin yazıçevrimi yapılmış yazıçevriminde de İbrani harfli metinlerin kullanımında kullanılan transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır.³

f. 106 r. [3]

1) evelqi tarih âli Otmandur ğayri acayib hikayyetlerdür qim illerü zamanda vaqia 2) olmuşdur. Her birisini bir tarihten bulup cem edüp bir kitab olundı qim 3) bundan soñra sözlerüm yadigâr ola ve her qim bu kitabta

İbrani harfli metinlerin kullanımında kullanılan transkripsiyon işaretleri

HARF	TRANSLİT E-RASYON	TRANSKRİP- SİYON	HARF	TRANSLİTE -RASYON	TRANSKRİ P-SİYON
א	'	-	ח	x	h
ב	b	b	ל	l	l
ב	v	v	מ	m	m
ג	g	g, k, ğ, ŋ	נ	n	n
ד	ġ	c	ס	s	s
ה	ç	ç	ע	'	-
ו	d	d, t	פ	p	p
ז	h	h	צ	f	f
ח	w	v, o, u, ũ	ק	ş	s
ט	z	z	ר	q	k, g
י	h	h	ש	r	r
כ	t	t, d	ט	ş	ş
ל	y	e, i, ı	צ	ş	s, ş
מ	k	k, g	ק	t	t

HARF	TRANSLİTE- RASYON	TRANSKRİP -SİYON	HARF	TRANSLİT E-RASYON	TRANSKRİP -SİYON
א	ā	a	א	ə	e, i, ı
א	ē	e	א	a	a
א	ī	i, ı	א	e	e
א	ō	o, ō, ũ	א	i	i, ı
א	ū	u, ũ	א	u	u

mütalaa ede dahi cem edeni hayır 4) dua birle oña haq Teala anuñ aqıbetini hayır eyleye inşaallah Teala. Bundan yuqarısı 5) dibaçe gibidür ve bundan aşığası nesrile Otman oğlu Otman beglerinüñ [4] şehzadelerinüñ 6) başlarına ne gelmişdür ve ne etmişlerdür fi beyan vaqıa taqırrı⁴ olmuşdur. Hem Qonstantiniye'yi 7) qimler yapmış qimlerden qalmışdur üzerine qimler gelüp cenq etmişlerdür ve nece gün 8) harab olup gene mamur olmuşdur anı malum edelüm, bilmeyenlere malum oluna ta 9) niyeler qim hikmetullah ne imüş:

10) tarih Âl-i Osman

hikayetde getürmişler qim nesli Âl-i Osman Ğazi bin Ertuqrul 11) bin Süleyman Şah Ğazi bin Qaya Alp bin Qızıl Buğa bin Bayıntur bin Ayqutluq ağa 12) bin Toğan bin Toqtemur bin Yasıq bin Gök Alp bin Oğuz bin Qara Han bin Qutlucaq Ağa bin Tozaq 13) Ali. Haza otuz altı nefredür qim ced be ced İbn Yafet'e Çıqınca qim Nuh'uş oğlıdur ol nesliden 14) ced be ced Acem vilayetinde padişahlar idi. Oğuz tarifesine qim itiqadlı tayife idi. 15) hazret-i risaletde itiqadları var idi. Mahan şehrinde padişahlar ⁵Han qim Hıta vilayetinden 16) çıqıp gelip Belh şehrini Horasan vilayetin harab etmişdi. Ol zamanda ol vilayetinüñ 17) padişah Harzemşah idi. Belh'ün Horasanuñ padişahı Sultan el arifin hazret Mevlana 18) Celalüddin nevverü'llahu qabrehu ol zamanda dört yaşında idi, Cengiz Han Belh şehrini harab 19) etdüqde. Çünqim Cengiz Han ol vilayetleri harab etdi ve

âli Selçuq tarifesine memleqetlerinden 20) çıqardup sonra gendi helaq olup oğlu Oqtay Han padişah olup Bağdad'ı harab edüp âl-i 21) Abbasları qırup tahtı Abbasilerden alup memleqetleri Cengiz Hanile dutup alem halqı 22) qıruş murış olup alem bir dahi olmuşdı. Âli Selçuğ neslinden Sultan Alaaddin dahi Acem 23) vilayetinden qopup Rum vilayetine gelüp şimdiqi halde Qaraman vilayetidür evvel Yunan 24) vilayeti demeqlle meşhur idi. Ol vilayetleri dutup padişah olmuş idi. Sivas şehrini 25) ve Qonya'yı bina edüp bir dört olmuş idi. Oğuz tayifesi qim vardur itiqatlı⁶ 26) göçmel tayifedür yörüklerdi. Mahan şehri qim [5] Cengiz Han'dan harab olmuşidi ol zaman 27) Mahan şehriniñ padişahı Süleyman Şahidi qim Osmanuñ dedesidür. Âli Selçuğ ve Âl-i Abbas 28) tefriqa olmağın Süleyman Şah dahi Mahan şehrini qıyup Rum vilayetine gelmege niyet 29) etdi. Ve hem işitdi qim Rum vilayetinde ğaziler olur, Süleyman Şah Acem memleqetinden

f. 106 v.

1) qopup Erzincandan geldi Rum vilayetine girdiler. Amasya tarafı qim Rumilerdür. Ol 2) taraftan çoq ğazalar etdiler Rum vilayetinden hayli vilayetler aldılar. Aqıbet ondan göçüp 3) Haleb'e çıktılar. Caber qalası derler bir qala varidi, gelüp önüne qondılar Fırat Irmağı 4) suyu önlerine geldi. Irmağı geçmeq dilediler yol iz bilmez göçmel yörüklerdi. Ğafilen Fırat 5) Irmağına uğradılar. Süleyman Şah atın depdi geçmeq istedi öñi hoz yar imiş.

Süleyman 6) Şah atıyla Fırat Irmağı'na boğuldu. Eceli onda idi şehid oldu. halq üşdi ırmaqdan 7) çıqardılar. Ol Caber qalasinuñ öñünde defn etdiler. Şimdiqi halde oña “mezarı türq” 8) derler. Süleyman şahuñ üç oğlu vardı birinüñ Sunqur Tekin ve birinüñ adı Gün doğdı ve birinüñ 9) adı Ertuqrul idi qim ol Osman atasıdur. Bu üç qarındaş dañi göçdiler gene 10) geldüqleri yola gitdiler. Fırat başından Yasın Ovası'na ve

Sürmelü çuqura vardılar. Sunqur 11) teqin ve Gündoğdı bu iki qardaşlar Acem vilayetine gitdiler. Ertuqrul nece ğazalar etdi. 12) zaman onda qaldı. Dört yüz göçer evile. Ol arada çoq ğazalar etdi. Bunca zamandan soñra 13) Sultan Alaaddin'üñ Ertuqrul saltanatın şevqetin istemiş idi. Dañi Ertuqrul'üñ 14) üç oğlu var idi. Birinüñ adı Gündüz ve birinüñ adı Saruyatı ve birinüñ Osman idi. 14) Ertuqrul Saruyatı oña Savcı derler idi. Onı Sultan Alaaddin'e göndürdi. Bir yercügez 16) istediler qi qarar edeler. Sultan Alaaddin dañi qabul etdi. Ğariblerdür deyi bunları 17) hoş gördi. Qara hisar Teqvurı ve Bilecük teqvurı Sultan Alaaddin'e muti olup ħarac 18) verürlerdi. Qara Ħisarla Bilecük aralığı teqvurı ve Domaliç tağı ve Ermenek dağı ol aralığı onlara 19) yaylaq yayılaq ve qışlaq ve sulaq verdi. Ondan soñra Sultan Alaaddin'üñ üzerine Tatar 20) Ħan yüqdi. Sultan Alaaddin ol tarafa müteveccüh [6] oldu bu tarafları Ertuqrul'a 21) ısmarladı Ertuqrul'üñ oğlu Savcıyla Sunqurla Osman Engürü'ye geldiler. Onda

durdılar. 22) Rum tarafına çoq ğazalar etdiler. Aqıbet Ertuqrul'üñ vefayı oldu. Rahmetullahi rahmeten 23)

fi beyan ħuruc Osman ğazi.
oldı Osman bir ulu ğazi qi ol
nereye qim vardise 24) ol buldı yol

her yaña varurdı bir bölük çeri
qi il uralar qatl edeler qafiri
25)

durmadan her yaña leşqer saldı ol
az zamanda çoq vilayet aldı ol

çün Osman Ğazi atası 16) yerinde geçdi qayim maqam oldu. Qatına Yigit Yegil gelüp cem oldı. Çoq ğazalar etdi 27) gelüp evvel Bilecüg'i ve Yarhisara ve Qöprihisarı ve İnegöl'i feth etdi, ħicretüñ sene 28) 677 yılında ol Cuma namazı Qarahisar'da ol qıldı. Ğaziler evvel teqbiri onda 29) götürdiler Dursun Faqıh derlerdi bir er vardı. Cuma ve bayram namazını Qarahisar'a

f. 107 r.

1) evvel qıldı ħutbe Osman Ğazi adına ol oqudı. Ħicret'üñ sene 689 yılında vaqıa 2) oldı. Raviler şöyle rivayet ederler qi Osman Ğazi'nüñ dünyaya gelmesine sebep oldı. 3) Taqdirde varidi olsa gerek idi. Haq teala verdüğine kimsene mani olmaz. İttifaq 4) Ertuqrul hayatda iqen bir düş gördi. Bir aceb vaqıa görüp ol vaqıadan uyanup 5) bu düşi fiqr edereq Allah'ı ziqr edereq durdı sabah namazını qıldı. Sureti degüşirdi⁷ doğrı 6) Qonya'ya vardı onda bir muabir gişi vardı. Adına Abdülaziz derlerdi

sahib-i qemallerden 7) idi. İlm-i rüyayı qemaliyle bilirdi. Ertuqrul düşüni oña deyiverdi ama bazılar dediler 8) qim bu düşü tabir eden bir aziz şeyh var idi. Adına Edebâlî⁸ derlerdi. Qerameti zahir 9) olmuş idi. Ve cem halquq içinde muteqad derviş idi. Dünyası ve nimeti çoq idi. Ol vilayetde 10) meşhur olmuş idi. Sultan Alaaddin dahi oña itiqad etmiş idi. Ondan 11) Ertuqrul geldi ol düşü şeyh ilâm qıldı Eyitdi “ya şeyh! gördüm qim senüq qoynunđan bir 12) ay doğar gelür benüm qoynuma girer. Bu ay qoynuma girdüqten soñra göbegümden bir ağaç 13) biter gölgesi alemleri dutar. Gölgesinüq altında dağlar olur. Her dağuş dibinde su olur [7] 14) çıqup aqar bu çıqan sulardan qim içer ve qim bağlar ve bañçeler suvarurlar ve çeşmeler aqıdurlar 15) ol uyqudan uyandum. Uş düşüm budur dedi Şeyh bu düşüq tabirini eydiverdi. Ayıttı “ey yigit! 16) senüq bir oğluq ola adı Osman ola çoq ğazalar ede, saña muştuluq olsun qim senüq 17) neslüq padişahlıq verildi. Mübareq olsun dedi benüm qızımı oğluq Osman ile ondan çoq 18) oğlanları ola dedi padişahlar olalar” dedi. Pes bir zamandan soñra Osman Ğazi vüşuda geldi. 19) yigit olduqda ol şeyhüq qızımı aldı ol qızdın bir oğlu doğdu adını Orhan qodılar. çünqim 20) Orhan yigit oldı ondan soñra Osman Ğazi alduğı vilayetleri bañş eyledi 21) Qarahisar sancağı qim İnönü derler oraya gendi oğlu Orhan’a verdi. 22) ve subaşılığı Alp Gündüz’e verdi ve Yarhisarı Hasan Alp verdi Hasan Alp 23) dahi yarar yigit idi ğayet bahadır

er idi Süleyman Şahile bile gelmiş idi. Acem 24) vilayetinden ve İnegöl’i Durğut⁹ Alp’e verdi. Şimdi ol azizlerüq adları anılır ol vilayetler- 25) de Qöyler vardur oña Durğut ili derler. Elerüq mezarları onda bellidür ve dahi qaynatası 26) Şeyh Edebalı’ye Bilecüc hasılın oña verdi. Hem hatunını Bilecüc’de atasıyla qodı. Gendüsi Yeñi- 27) şehirde qarar etdi. Ğazilere evler yapdurdı onda duraqlandı. Adını Yeñişehir qodı ve dahi 28) Osman’uñ bir oğlu dahi dogdı. Adını Ali Paşa qodı. Onı yanında alıqodı Orhan Ğazi bu 29) tarafda iller açardı gelüp Qöprihisarı’nın yağmayla alup feth eyledi. Onda gelüp 30) İznig’i hisar etdi İznig ol zamanda sarp¹⁰ ve muteber qalaydı ve ğalaba şehir idi. Dört

f. 107 v.

1) yanı sazlıq ve bataqlar idi. Şöyle qim yöresine adam varamaz idi. Hem içinde adam ğalabalıq 2) idi. Şöyle rivayet ederler qim dört qapusı var, her qapusından biñ alaca atlı qafir 3) çıqardı. Qalanı renqlü atı var oña qıyas etegil nece ğalaba şehridi. Ol quıt ğaziler eyü- 4) yidi. Her biri bir ejdehar idi. Eger adam başına biñ qafir gelse yüz döndürmezlerdi. 5) İtiqadları muhqem idi. Haq onlara anuñiçün fırsat verüridi. İtiqadları berâkâtında 6) gelüp İznig’üñ dayiresin yağma etdiler. Qafirleri [8] neçe gez çıqup uğraştılar. Haq teala 7) ğazilere fırsat verüp qafirleri sıyup hisarlarına qoydılar. Gördiler qim cengile alınmas 8) dört yanı su ve dağ qatına hiç adam varmas idi. Vardılar Yeñişehir’den yaña olan dağ 9) divarında bir

havale qala yaptılar. Ol qalanuñ içine adam qodılar. Ol zamanda Taz 10) Ali derlerdi bir dilaver var idi. Ğayet bahadır pehlivan idi. Oña qırq gişi qoşup 11) İznig'e havale qodılar. Şimdiqi halde ol hisarcığa Taz Ali hisarı derler. Üstin 12) yanında bir yöqseq qaya vardır. Onuñ dibinde bir sovuq bınar vardır. Oña dañi 13) Taz Ali bınarı derler. Ondan soñra qafirler zebun olup hisarda oturdılar. Ğaziler 14) dañi dayima segirdüp içerüden adam çıqartmaz oldılar. Daşıradan dañi qimse gelmes 15) oldılar. Nice zaman bu halile olup oturdılar. Aqıbet qafirler fırsat bulup İstanbul 16) tekvurına adam gönderüp hallerin arz eylediler. “üzerümize türq geldi zebun etdi daşıra 17) çıqartmaz oldı. Aciz qalduq. Eger bize bir dermanuñ varise eyle, yoqsa bizi oğlumuzla 18) qızımızla esir ederler. Veyahud açlıktan qıruluruz. Eger bize derman etemez isenüz” dediler. 19) zira qim ol vaqıt İznig'e dañi İstanbul teqvurı görürdi. Pes teqvur bu hale vaqıf oldı 20) hayli gemiler cem edüp içine çoq leşqerler qoyup gönderdiler. Varalar Ğazileri İznig üzerinden 21) yıraxlar. Hem bir itimad etdügi adamın bile gönderdi gemilere qoyup azm edüp gönderdiler 22) qim varalar Yaylaq Ovası'na çıqalar, ondan İznig üzerine varalar Ğazileri Ğafilen basalar 23) bunlar bu qavli edüp anda meger Ğazilerden dañi bir casusı var idi qafir leşqerine gönderüp 24) nereye çıqacağın haber alup bilüp can atup gelüp Ğazilere haber etdi. Ondan Ğaziler dañi 25) yürtdüp geldiler. Ol qafirle çıqacaq yerde pusuya

girüp pinhan oldular. Bu yandan qafirler 26) dañi gemilerün sürüp varup Yalaq Ovası'na ol qenara isqele urup bir gece çıqmağa 27) başladılar, qara yere döqıldiler. Her biri atların ve espapların çıqarmağa çalışurqen Ğaziler 28) dañi Ğafilen Allah'a sığınup teqbir getürüp cümlesi hamle edüp at salup qafirler 29) içine qoyilup qılıç urdılar. Hemandem qafirleri bir birine qatdılar. Şöyle qırdılar qim 30) vasfına bir Allah bilür. Denize [9] döqülüp Ğarq oldılar qi başında devleti olan qurtula- 31) bildi. Gemiye güçle girebildi. Muhassal kelim, kafirün çoğı helaq oldı. Başları qaysı

f. 108 r.

1) oldı heman gemi içinde olanlar demirlerin alup qaçmaq ardınca oldılar. İstanbul'a gelüp olan 2) ahvali teqvurlarına habr verdiler. Teqvur bu haber işidüp hayli melul oldı. çoq cez u fez eyledi 3) illa elinde ne gelür sabr edüp karar etdi. çar u naçar olundu bu yaña İznig qafirlerine 4) haber erişecek qim teqvurı sıdılar. Onlar dañi çoq ağlaşup yas etdiler. Aqıbet danışup 5) tetbir etdiler qim qaçanlar qaçmayanlar qala verüp muti oldılar. Hem öyle edüp 6) qalayı Ğazilere verüp Ğaziler dañi alup doyum oldılar. çünqim bugez Yalaq Ovası'na dolaşırlar. 7) zira ol vaqıt bu Yalaq ovası sarp dağlar ve sarp hisarlar idi. Hem bi-nihayet iller 8) vilayetler idi. Şenliq yerler idi. Ol zamanda İznigle İstanbul'ın arasında olan 9) dağlarda İznimüd'e varınca ol dağlarda bir ağaç yoq idi. Şöyle şenliq idi qalalar 10) şehirler¹¹ qöyleridi.

Soñra issuz qalıcaq ağaçlar ve ormanlar oldu derler. Hem ol zamanı görmüş 11) adamlardan rivayet olunmuşdur fi'l- vaqidür, şöyle rivayetler ederler qim ol yörenüñ 12) şenliq olmasına bir qaç sebeb beyan etdiler. Biri ol qim sarp yer idii biri ol qim 13) ğazilerden üzügüp gelen dañi onda gelmişidi biri dañi ol qim meger İstanbul'un teqvurı 14) bir mahbube qızı var idi. Ğayet cemile qız idi. Onı teqvur ğayetde sever idi. Nağah ol 8 15) cüzam olmuş idi ve andan teqvur memleqetde ve ğayrı iqlimlerde etıbba var ise mal döqüp 16) getürmiş idi. Hiç birisinden çare bulmadı niçe qim tımar etdiler hasil etmediler. 17) teqvur qızını ol halde görüp ğayet melul olup tasalandı. Ondan bir gün vezirlerine eytdi: “bari 18) bu qıza bir yer bulıverün, onda qoñ, onı ben bu halde görüp tasalanmayım” dedi. Meger 19) İstanbul'un qarşusunda Anatolı yaqasında Yalaq ovası'nda bir teñirden ıssı su var 20) idi. Şöyle yerden qaynar çıqardı, çoq su idi. Vardılar yarağın gördiler onda gönderdiler. 21) vardı [10] qarar etdi. Andan soñra teqvur ayrılığa doyamayup qarşu qayığa binüp varup 22) qızın görürdi. Melul ğamgîn olup gerü İstanbul'a gelürdi. Ol qız onda qarar edüp 23) dururqen bir yöqseq yere çıqup ol yerden çıqup qaynayan suya nazar ederqen gördi qim 24) bir qara canavar geldi. Üzerinde bir qyl yoq, şöyle hışlanmış tabaq elinden çıqmış 25) deriye beñzer. Ol canavar gelüp suyuñ balçığına girüp gömülüp yatdı. Ondan çıqup dağlara 26) giderdi ertesi geri saç

oldı. Güzellendi. Ahir ol qız ol canavarı öyle göriceg oldı 27) göñlüne ilham düştı. Eydür “bu canavarı evelqi gördüm arqasında bir tüyi yoq idi. 28) uyuz idi, rencur idi. Bu balçıqda saç oldı, semirdi. Ben dañi ol balçığa yatayım bile 29) baña dañi sıhat vereydi” deyüp suya yuqdı. Ol sunuñ balçığına gömülüp yatdı. Bir neçe gün 30) istimal etdi Haq inayetinde cümle renci gidüp paq oldı. Tez atasına muştucı 31) gidüp sıhati haberin bildirdiler. Teqvur onı işidüp ol gelen ademe şol qadar mal verdi 32) qi ömre yoñsulluq görmeye. Teyz qayığa binüp azm edüp onda vardı. Qızını sağ esen 33) bulup onda nece sıhat bulduğın sordı. Qız dañi canavarı nece gördüğün gendinüñ vasfi

f. 108 v.

1) halini atasına beyan etdi çünqim teqvur ol sudan bu hasiyeti göriceq emr etdi qim 2) üzerine dürlü dürlü binalar eyledilr qubbeler ve havuzlar etdiler ve ğurnalar etdiler. Bir hamam 3) etdiler qim alem qainatda ancılayın yoğ idi. Ol ğayet ıssı olmağın ayruq yerden 4) qargirle sovuq su getürdiler çoq emeqliq harc etdiler. Ondan soñra yer altında giderr 5) gemiler etdiler. Ta hatta deñize degin ol gemiler yer altına girür, gelür. Bazılar eytdiler 6) qim onı Güngörmez teqvurı yaptırdı. Bir teqvur vardı onı demişlerdi qim heman seni 7) gün gördüqlerin ölürsün demişler idi. Ol dañi yer altından her yer gitmeğe dürlü dürlü 8) gemiler ve kârizler etdürmiş idi. Şöyle rivayet ederler qim “ol gemilerle yer altından 9) İstanbul'a gelür” derler hele şimdiki

halde deñize degin gelür dañı- [11] sını Allah bilür. Ol yöre- 10) ler hoz şenliq idi ve İlla ol qızdan ötüri şenliq oldu. Qalalar, şehirler oldu qı vasfı 11) olmas idi. Hem yeri dañı sarp olduğıün ğazilerden ürküp gelen dañı çün gelüp ziyade 12) oldılar. Onda ol qafirler qarar ederqen nagah bir gün bir üryan derviş çıqa geldi. Onları 13) İslam'a davet etdi. Meger dervişün bir ağaç qılıcı var idi qafirler onı görüp 14) gülüşürlerdi. Meger qafirlerün cem olıca yerleri banayırılar ol hamam üzerinde 15) olurdu. Qafirler cem oldılar. Derviş onda geldi bunları İslam'a davet etdi. Qafirler 16) cümlesi sarhoş olur. Dervişün dolaşısı yanına derilüp cem oldılar. Derviş masharaya 17) almışlar. “eger sen dedüğüñ bizümle nice eydirsin? Sen yalunuz hem yarağıñ yoq” dediler. Derviş 18) eydür: “niçün yoq işte qılıcum” dedi. Eger İslam'a gelmez senün bu qılıcumla sizi hep qırarın” 19) dedi. Ol ağaç qılıcı göstürdi. Bunlar gene gülüştiler. İçinden bir sarhoş qafir ilerü 20) geldi. Dervişün öñüne durdı. Eytdi: “imdi qılıcuñla beni çal göreyin, qeser mi?” dedi. Heman derviş 21) dañı Allah sığınup teqbir getürüp qafiri çaldı. İqi bölüdi. Haq teala inayetinde qafirler 22) gülüştiler. Eytdiler: “qılıcuñ qatı qesqin imüş. Bizümle dañı böyle mi ceng edersün” 23) dediler. Derviş eydir: yoldaşınuzı görüñ yerinden depredün” dedi. Qatına geldiler gördiler qim 24) qafir qef görmüş. Depredelüm sandılar. Qafir iki pare olup düşdi. Heman cem olan 25) qafirler dervişten ol hâli görüp İslam'a geldiler ve necesi

dağılup qaşdılar. Perakende 26) olup gitdiler. Muhassal-ı qelam derviş ol arayı fethetdi. Onda qarar etdi, onda vefat 27) etdi. Ziyaretgâh oldu. Şimdiqi halde dañı ol mezar bellidür, hamam yanında meşhurdur. 28) Ol hamama varanlar ol mezarı ziyaret ederler. Himmeti hazır olsun rahmeten üstünün [12] 29) ve bu taraftan Brusa teqvurı bir qaç teqvurlar dañı ittifaq etdiler qim ğazilerün 30) üzerine yürüyelüm aradan götürülüm çoq leşqer cem edelüm yürüyelüm deyüp yürüdüler. 31) Osman Ğazi dañı leşqer cem edüp Qoyunhisarı'nda qafirle buluşup azım cenq 32) etdiler. Ğayet qırğın oldu. Qafirlerden çoq qafir düşürdiler. Ğazilerden Osman'ın 33) qarındaşı Gündüz Alp ve oğlu Aydoğıdı şehid. Dingiz sınırından Qoyunhisarı'na degin defn

f. 109 r.

1) etdiler yol üzerine. Mezarını onda bellü etdiler. Üzerine taş yığdılar, dayiresin 2) çevirdiler. Ol vilayetde şöyle meşhurdur qı her qiminün atı sancılarsa götürdiler 3) ol mezarı üç gez dolandurdılar, haq teala inayetinde şifa bulur. Hem yolça geçenler 4) toprağından alur giderler. Sıtma dutana içürürler. Haq inayetinde ayruq dutmaz 5) olur. Şimdiqi halde ol vilayetde meşhurlardur mezarı Haqqun inayetinde 6) peyğamberün mucizatında ol qafir şiqest oldılar. Dirnus teqvurı ve Brusa teqvurı qaçup 7) qurtuldılar. Ve Qestel teqvurı düşdi fi-n nar fi-saqar. Ondan Brusa teqvurı gelüp Brusa'da hisara 8) girdi. Ğaziler onı qovup hisara girüp qurtuldu. Ondan qaçup gelüp Uluvad'ı da aldılar.

Teqvurla 9) sulh etdiler bunlara muti oldılar. Gene yerinde qondılar, ketdiler. Gelüp Brusa'nuñ üzerine 10) düştiler. Osman Ğazi gördi qim cengile alınmaz. Qapluca tarafından qim vardur hisara 11) qarşu bir havale yapqılar. Qardaşı oğlu Aqtemur'ı onda qodı. Ğayet, Ğayet bahadır idi. Yarar yoldaşlar 12) qodı. Bir havale dañı dağ tarafına yapturdı. Balabancıq derler bir qulı var idi, has idi. 13) Balabancuğ'ı ol hisar qoydı. Brusa'ya havale qoydı. Şimdiqi halde dañı ol hisara Balabancıq 14) hisarlı derler. Ol iqi havale bir yılda yaptılar. Brusa'yı eğretilir. Hisardan daşıra kimesne 15) çıqarmadılar. İyelin vilayetin aldılar. Hisar şöyle qaldı, üzerine havale oldılar. Bunlar bu tarafda 16) Brusa'yı egritmekde. Osman Ğazi yine Yenışehir'e geldi. Etraf-ı alemde neçe qafirler gelüp 17) neçe gez Osman'ile uğraşdılar. Çoq cehd etdiler başaramadılar. Gelen sinup helaq oldı gitdiler. 18) Haq inayetinde aqıbet ol vilayet-[13] leri mamur etdiler. Feth edüp zabt edüp imaret oldı 19) Ğaziler adil dadile ol vilayetleri mamur etdiler. Mâl Ğanamiyle Ğani oldılar. Osman 20) Ğazi bir zamandan sonra oğlu Orhan Brusa fethine göndürdi Qoca Mihâli ve Durğut Alp'i bile 21) aldı geçti? gelüp Brusa'yı hisar etdiler qafirler dahi aciz qaldılar açlıktan buñaldılar¹² 22) Orhan Brusa üzerine hayli cenk etdi. Brusa teqvurına Bersaq derlerdi. Nâcâr olup 23) sonra elçi göndürüp Orhan'ile sulh etdiler hisarı verdiler ahdile peymanile. Teqvurı 24) malı, oğlu, qızı esbapile salı verdiler. çıqup İstanbul'a

gitdiler. Osman Ğazi'ye Brusa 25) fethün demişler. Şaz oldı. Orhan Ğazi Brusa'yı fethetdi hicret ssenenh 796 yılında vaqıa 26) oldı oldı. Orhan Brusa'yı feth ettiğinde Osman hayatda idi. Ama Brusa Ğazasına 27) gelmedüğine sebep bu idi qim ayağı ağırdı. Ondan ötürü varmadı ama bir sebep dañı 28) anuñiçün idi qim oğlu kendü zamanında şevqet dutsun der idi ve dañı Osman Ğazi on doquz 29) yıl begliq etdi. Sonra Haq tealanın emrine gitdi. Oğlu Orhan beg oldı. Hicret sene 767 30) yılında Osman vasiyyet etdi qim "beni Brusa'da gümiş qubbe altında qoñ" dedi. Bazılar dedi qi 31) "Sögütçi'ye defn etdiler." Pes ondan sonra yerine Orhan Beg oğlu oña denildi qim ehl-i 32) qeramet Orhan Ğayet qademplü han idi. Rahmetullahi

nesr

bu taraftan Qoñur Alp Ğazi

f. 109 v.

1) ve rahman ve Aqça Qoca ittifaq etdiler. Qoñur Alp Aqyazı ovasın ve Qorpa ilin ve Bolı vilayetinden 2) ve Muturnı vilayetinden fethetdi. Gendüye musahar etdi. Aqça Qoca dahi Qocaelin fethetdi. 3) Anuñiçün ol ile Aqçaeli derler. Sonra Qoñur Alp Aqça dahi darı beqaya rihlet etdiler. 4) Orhan ol vilayet sancağın oğlu Süleyman Paşa'ya verdi. İnönü sancağın oğlu Murat 5) Ğazi'ye verdi qim qiçi oğlıdur. Orhan gendü geldi [14] İznigomidi feth etdi qiliselerini yıqtı. 6) Yerine mescitler ve medreseler yaptı. Şimdiqi halde İznigomit'de feth etdigi zamanda biri 7) medreseler vardur Qaramürsel derlerdi bir

er var idi. Ol qenarı oña verdi. Vilayetin 8) tamam edüp üleştürdi. Elleri ve qenarları bağladılar qim İstanbul'dan gemi çıqartmaz 9) oldılar. Yalaq Ovası'n dahi Aqça Qocayla olan ğazilere onda olan ğazilere bağışladı, vardılar. 10) Ve Qantır vilayetin Aqpaşa'ya verdiler. Bunlaruñ neslinden şimdi dahi vardur Fazlullah qadı 11) qim şimdiqi halde Gelibolu'da tekkesi vardur, Aqça Qoca neslidür. Ve Qocaeli'ni ve Qorpa ve Bolı 12) vilayetin bunlar açmıştur. Çün Orhan Ğazi tamam memleqetleri muqarrer etdi, padişah oldı. 13) qarındaşı Ali Paşa'yı qatına oqudı. Ayıttı: "Ey qardaş memleqet saña baña begliq gereqmez." 14) deyi bil-qülliyе begligi terq edüp Orhan'a ısmarladı. Gendü bir göşeyi ihtiyar etdi. Ol 15) zamanda qardaş qardaşa hürmet ederdı. Biri birini ağırlardı. Bir gün Ali Paşa Orhan'a 16) ayttı: "Ey qardaş şimden girü leşqerüñ ziyade oldı, İslam leşqeri artadı. Muhammet dini 17) aşiqare şevqet duttı. Günden güne ziyade oldı. Sen dahi alemde bir nişan qo qim ğayri 18) leşqerde olmaya" dedi. Orhan Ğazi eytti: "Ey qardaş dersen olsun" dedi. Ali Paşa eytti: "qo 19) leşqerüñ qızıl börq giysün" dedi. "Sen Aq börq giy" dedi ve "saña taallıq olan aq börq giysün" dedi. 20) Alemde bu dahi bir nişan ola" dedi. Öyle olıcaq Orhan Hacı Beqtaş sultandan dest-i tövbe 21) edüp aq börq giydi. Gendüye Taaluq olan ademilerden aq börq giymeq ol zamandan qaldı. Ve ol 22) zamanda begliq qardaşlarıyla meşveret eyleyüp bilice olup bir arada dururlardıve bir 23) birin

öldürmes idi, ta Yıldırım Han zamanına degin. Qardaş qardaşı öldürmeq Yıldırım 24) zamanından qaldı. Ve Anatoli'da yaya yazmaq Orhan zamanından qaldı. Ondan Orhan gelüp İznıq'te 25) bir ulu mescid cami ve bir imaret yaptı. Gendi eliyle aşın üleştürdi. İmaretlerde aş 26) bişürmeq andan qaldı. Ondan soñra İznügümid'i oğlu Süleyman'a verdi. 27) Nesr:

Yeñice'ye ve Göynüg'e ve Mudurnı'ya havale olmış idi. Ve Bursa sancağın oğlu Murat han Ğazi'ye 28) verdi. Orhan cemi vilayetine hazır oldı. Süleyman Paşa bin Orhan cemi vilayetine Taraqlı 29) Yeñicesine ve Göynüg'i ve Muturnı'yı tamam feth etdi. Ol vilayetde ne qadar qafir var ise Süleyman 30) Paşa'nuñ adlini darını gördiler. 17 Cemi Müslüman oldılar. İlgün hep gelüp taptılar Orhan Qarasi 31) vilayetine ve Balıkeseri'si ve Berğama'yı ve Edremıt'i nevahisiyle feth etdi. Ondan gelüp Uluvad'ı feth 32) teqvurı ile ahit edüp içine adam qodılar. Meger hayin olup qatl etdiler. Ondan Süleyman 33) Paşa Rum iline geçmege niyet etdi qi hem Gelipolı fethine sebep ol oldı qim bir gün vilayetini seyr

f. 110 r.

1) etmege çıqtılar. Seyr ederqen nagah Aydınçuq'a temaşalığa vardılar. Temaşalığı gördiler qim 2) bir acayib ğarib qim Süleyman nebi Aleyhisselam bina etmiş idi. Süleyman Paşa 3) temaşalığa aceb qaldı. Biraz durdı fikre vardı, hiç qimesneye nesne demedi ve söyleyemedi. Teqvur 4) aleminde iqen Eçe beg derler idi bir

bahadur er var idi. Hayli dillerden ağılurdu. Ece beg 5) eydür: “Ey hanum neye acerb fiqire varduñuz, acaba fiqrünüz ferasetünüz neyedir” dedi. 6) Süleyman Paşa eydür: “tefeqirüm bu deñizi öte geçmege fiqir ederüm, acerb mümkün 7) olur mı qim ol yerün qafirleri duymadan bu deñizi öte geçebilüz mi diye fiqr edirüm” 8) dedi. Ece beg ve Fazıl beg dañi derlerdi bir er dañi var idi. Bu iqisi eyttiler: “Ey padişah 9) eger destur verürsenüz biz iqimiz geçelüm dediler, taqdirde ne ise görevüz. Süleyman 10) Paşa onlara destur verdi. Pisgürdiler bir yer buldılar adına Viranca derlerdi [16] bir 11) hisardur. Güreci’den aşığa deñiz kenarında Gelipoli’dan yoqaru Çimeniliq hisarı derler onun 12) muqabelesinde Rumeli tarafında Ece Beg ve Fazıl Beg iqisi bir sal düzdiler. Eyttiler 13) “geceyile geçelüm” dediler. Geceyile Çimeni qalasınun nevahisine geçilir. Bağlar arasında 14) bir qafir dutılır alup ol qafir sala binüp ale’s-sabah Süleyman Paşa’ya iletdiler Süleyman 15) Paşa ol qafiri hilatledi ondan eyitti: “sizün hisara bir çare bir çare varmıdır qim 16) qimse görmeden varavuz qafir eyitti: “ben sizi bir yerden ileteyim qim kimsene görmeye qafir 17) eyitti: “qafirler görmeden hisara girevüz” dedi. Hemandem bir qaç sal düzdiler. Süleyman Paşa 18) yetmiş seksen gişiyile alp erenler ve bahadurlar sala bindiler. Geceyle öte yaqaya geçtiler. 19) Bu qafir bunları doğrı Çimeni qalasıñun öñüne getürdi. Bir tersliq var idi. Hisara qarşu 20) bağlanmış idi hisardan ziyade yöqseq

idi meger qala içinde kimesne yoğ idi. Ziyade 21) harman vaqti idi. Hep qafirler harmanda idi. Hisar haliydi ol terliqten geceyle 22) girdiler hisarı aldılar. İçinde bir qaç bellüce qafirleri gemi içine qoydılar qarşu yaqaya 23) ğazilere ve leşqere göndürdiler. Gene leşqerden iqi yavuz adam geçürdiler hisara geldiler. Ece beg 24) hisaruñ gemilerinden hayli gemi aldı. Atlarından hayli atlar bulup atlandılar dañi Bolayır 25) yanında Aqça Liman derler bir liman var idi. Ol limana hayli gemi var idi varup ol 26) gemileri ota urdılar, yaqtılar gene gelüp ol hisara girdiler. Ol Çimen qalasınun gemilerin 27) saqladılar ve dañi durmadan öte yaqadn adam geçürürlerdi ve çoq leşqer cem etdiler. Evvel qademi 28) Rum eline geçmeq ol yerden oldu. Rum eli ol aradan feth olundu ol yörenün qafirlerin 29) incitmediler. İstimalet verdiler qafir dañi çünqim emr ü aman içinde oldılar. Hem hatunların 30) ve oğlanların ve kızların hoş dutdılar. Bu gez Çimen qalasınun qafirleri muayyen oldılar. Ondan Ğonya 31) derler bir hisar dañi aldılar. Bu gez ellerinde hisar iqi oldu. Halqıyla dañi barıştılar.

f. 110 v.

1) Ondan Aydıncıq’tan hayli adam gemilerle geçtiler. Bu gez Rumeli [17] Allahueqberle doldı. Ğaziler 2) teqbir getürüp yürüdiler. Gelüp Gelipoli dayiresine segirdim etdiler. Ondan sonra Gelipoli teqvuru 3) adam cem edüp gelüp bunlaruñla uğraştılar. Azim ceng etdiler. Haq teala fursatı 4) ğazilere verüp

Gelipolü teqvurın sıdılar. Qaçtı hisara girdi. Ondan ğaziler döndiler teqvur 5) dağına segirttiler. Teqvur dağını dahi feth etdiler. Ol yeri zabt etdüqten sonra gelüp Gelipolü 6) feth etdiler. Sene 757 yılında vaqıa oldı. 7) Çünqim Gelipolü bunlaruñ oldı. Ondan Süleyman Paşa Hayrabolü vilayetine aqın etdiler. 8) Aqından her na qım qaparlar qazarlardı. Alup Gelipolü'ya gelürlerdi. Meger bir beg var 9) idi adına Evrenos beg derlerdi. Ğayet bahadur idi. Hacı İlbegi derlerdi bir dilaver dahi 10) var idi. Bu iqi ğazilerle gelüp Dimetoqa'yı ve İlbegi Birğuzi'ni çalıp çırparlar idi. Girü dönüp 11) Gelipolü'ya gelirlerdi. Edirne yanında Meriç qenarında ol berğuzi ol zamanda İlbegi alduğı 12) için ol berğuzı adını İlbegi Berğuzi deyü ad verdiler. Ol hinde Süleyman Paşa merhum atın 13) ayağı bir dirlüğe geçti. Atıyla teqerlendi. Ol ovada şehid oldı sene 759 yılında 14) vaqıa oldı. Ondan Orhan Beg'e' adam gönderüp Süleyman Paşa'nuñ vefatını bildürdiler. Ğayet 15) melul oldı ama ol hinde Orhan hasta olmuş idi. Ğayet zayıf mizac idi. 16) Vefat şudan Süleyman Paşa bin Orhan bin Osman.

17) nesr

Raviler şöyle rivayet ederler qım meger Süleyman Paşa'ya ol ha1 vaqıa olmazdan 18) öndin yanında olan ğazilere vasiyet etdi qım yoldaşlar sizlere vasiyet iderüm qım 19) ben bu yaqında giderüm. Beni bu vilayetde defn edesiz ve eger size qafir gelürse saqınasız. 20) Qaçmayasız Allah'a teveqqül edüp durasız. Haq

tealanuñ hiqmetin göresüz deyü ısmarlamış 21) idi. Ve hem ğayret edesiz benüm ölümü qafirler aldirmayasız. Çün Süleyman Paşa merhum 22) naqıl etdi. Dayireden qafir işidüp şaz olup [18] hayli leşqer cem edüp deñiz yüzinden gemilerle 23) azm etdiler qım varalar gene ğazilerden o yerleri alalar. Çün qım ha1 böyle vaqıa oldı. Ğaziler 24) bir gün Bolayır'da dururqen gördiler qım Qavaq Tuzlası tarafından Bolayır'a qarşu döqıldiler. 25) Qaraya çıqtılar ğazilere qarşu sancaq çözüp durdı. Alaylar bağlayup dahi yürüdiler. Qafir 26) çoq idi ğaziler az idi. Hem ğaziler Süleyman Paşa'ya ancılayın vaqıa oldığına hayli meluller 27) idi. Ve illa Allah'a sığınup teveqqül ğayret edüp hem Süleyman'ın tabutın bir divar altında 28) gömüp üzerine taş yığdılar. Belürsiz eylediler qım eger qafirler ğalip olursa bari Süleyman 29) Paşa'nuñ tabutın bulup bir hades etmeyeler. Çün qafir alayı bağladılar. Yürüdiler hemanden 30) qım deñizden hayli yer gitdiler. Ğaziler dahi durup teqbir getirüp Allah'a sığınup bu gelen 31) qafirleruñ ğalebesinden taaccübe qalup hem leşqerine baqadururqen heman gördiler qım qafirler 32) gelidururqen qarış murış olup dağılıp qaçmağa başladılar. Gerisine dönüp gemiler tarafına hücum

f. 111 r.

1) edüp bir birine baqmayup qaçtılar. Haq tealanuñ fazlı yetişüp qafirler ol ova 2) içinde şöyle qırdırdılar. Qım demet gibi döqıldiler. Helaq oldılar gemilerine qoyuldılar 3) gitdiler.

Ve ol bunları iranları müselmanlar görmediler hiç. Çün ğaziler daħi qafirleri bu hâli 4) böyle gördiler. Segirdüm edüp soyup teraşlamağa başladılar. Doyum olup gene Bolayır'a gelüp 5) karar etdiler acaba bu qafirler qim qırdı deyü bir söz söyleştiler. Ondan haq teala şüqürler 6) etdiler. Ravi şöyle rivayet etdi qim ol qaçup qurtulan qafirlerden haber işidüp 7) qim heman qim denizden ayrıldıq. Gördük qim bir alayı boz atlular geldiler heman qim biz anladı 8) gördi taqatimiz qalmadı. Elimiz dutmaz oldu bize qılıç qoydılar bizi onlar qırdılar. Biz 9) onları qırmadıq göğden mi endiler yerden mi çıqtılar qim heman ol arada belürdiler. Qafirler 10) onları bizden sandılar onlar hoz geyüp erenler imüş. Haq teala onları bize medet göndürdi. 11) Gelüp düşmanumuz helaq etdiler. Ondan sonra bunda ğaziler Orhan Ğazi'ye Brusa'da haber 12) göndürdiler. Üzerlerine gemilerle mübalağa qafir gelüp qaraya çıqup bunların üzerine çıqup geli 13) durqen qırıldığın ğaziler qıranları görmeyüp qaçanlardan haber alup qim bizi bir alay boz atlular 14) qırup sıdı didüqlerin bir bir beyan vaqia haber göndürdiler. Orhan Ğazi Süleman Paşa vefatına 15) çoq cez u fez edüp melul olmuş idi ama qafirler şunculayın şiqest olduğına haq teala çoq 16) şüqürler eyledi. Şöyle rivayet ederler qim Orhan Ğazi daħi ol yılda haq teala emrine vasıl 17) oldu. Süleymen Paşa Orhan'dan iqi ay öndin vefat etdi. Hicretün sene 759 yılında vaqia oldu. 18) Ondan Ğazi Murat tahtına geşti, padişah oldu. Hicretün sene 759 yılında vaqi [19]

oldı. 19) nesr

ondan sonra gelüp Brusa'da karar etdi. Ondan gene çoq leşqer cem etdi. Qarezi vilayetinden 20) ve gendü vilayetinden ol hinde Candarlu Halil derler idi bir er var idi. Bileçüq qadısydı. 21) Ve hem İznig'e daħi qadı idi. Onı getürüp Ğazi Murat qadıasqer edindi. Ondan lalası Şahin'ile 22) gelüp Gelipoli'dan geçtiler. Doğıvine derler İstanbul'a yaqın bir qala derler, onı feth etdiler. Yağma 23) eylediler. Ondan sonra varup Mesli qalasın daħi aldılar. Anuñ teqvurı. Gendü rızasıyla verdi. Ondan 24) sürüp Berğoz'a geldiler. Berğoz'un hoz qafiri hisarı boş qoyup gitmişler idi. Çün hisarı boş 25) buldılar. Vardılar ondan bu [21] taraftan Hacı İlbegi ile Evrenos Beg bunlar daħi gelüp Meriç 26) qenarında bir Berğoz aldılar. Şimdiqi halde oña daħi İlbegi Birğuzi derler. Ondan sonra ğaziler 27) gündüz ol Berğoz'a girürler idi. Gece olacaq ol yöreye segirdim salardı. Her ne qim ellerine 28) girüye ol berğozu gelürlerdi. Ondan sonra Dimetoqa teqvurı var idi. Er cem edüp 29) ğafilen ol İlbegi ele getürmek diledi. Hacı İlbegi daħi onı casus edüp ol laini ğafil 30) bulup ele getürdi. Dutup Dimetoqa'nun üstüne vardılar. Halqile ahdü peyman etdiler. Teqvurı oğlıyla

f. 111 v.

1) qoyıverdiler. Hacı İlbegi Dimtoqa'yı feth aludı. Hicretün sene 755 yılında. Evrenos Beg'i Qeşan 2) vilayetini fethetdi. İpsala'yı daħi bie ve bu taraftan Murat Ğazi Esqiden göçti. Edirne'ye 3) gitmek niyet etdi. Lalası Şahin

begler begi idi. Ondan Şahin Lala'ya leşqer verdi. Edirne'ye göndürdi. 4) Çün Şahin Lalah Edirne'ye geldi. Edirne'ye qafirleri qarşuladılar. Azim cenq etdiler, hayli adam 5) qırıldı. Aqıbet qafirler münhezim oldı. Qaçup Edirne'ye gelüp hisara girdiler. Murat Ğazi'ye 6) Şahin Lala beşaret haberin gönderdi. Bunca başlar bile göndürdi. Hacı İlbegi ve Evrenos 7) beg Ğazi Murad'ıñ öñüne düşüp doğru Edirne'ye götürdiler. Ol vaqıt ğayet daşqun idi. Edirne 8) teqvurı güçile qayığa bindi. Geçüp Eynoz'a gitti. Ğaziler alessabah durdılar. Qalayı hâli buldılar. 9) Şeher halqı açar verdiler. İçerü girdiler Edirney'e feth olundu. Hicretüñ sene 761 yılında 10) Ğazi Murad'ıñ lalası elinden qim Ğazi Murat Orhan oğludur gene ol Himeteyde(?)¹³ Ğazi Murat 11) lalası Şahin'e Zağra'ya ve Filibe yöresin aqın verdiler. Oña göndürdi ol tarafı varup 12) fethetdiler. Ve Evrenos Beg'e dahi İpsala'yı verdi. Evrenos beg dahi İpsala'yı feth etdi. 13) Ondan bunlar yerlü yerinde üç beg oldılar. Bir gün qara Rüstem derlerdi bir danişmend var idi. 14) Qaraman vilayetinden gelmiş idi. Ol Qara Rüstem sürüp Cenderelü Qara Halil qim qadı 15) asker idi. Geldi eytti: "Bunca begliq malı zayı edersin" dedi. Qadı azker Halil [22] eydür: "zayia 16) olacaq nece mal vardur eydivir" dedi. Qara Rüstem eydür: "iş bu esirler qim ğazadan ğaziler 17) getirürler. Tañrı buyruğında beşte biri pataşahundur" dedi. "Niçün oñı almazsın" dedi. Qara Halil 18) dahi bu qadiyeye padişah arz etdi.

Ondan Murat Han Ğazi eytti: "Çünqim tañrı buyruğında 19) varsa alıñ" dedi. Vardılar Qara Rüstem oqudılar. Eyitdiler "Ya Mevlana çünqim teñri buyırdığında 20) ne ise oñı et" demişler. Vardı Qara Rüstem Gelipolı'da oturdu. Esirden yigirmi beş aqça aldı. 21) Bu ihdas bu iqi ğışiden qaldı. Gelipolı'da esirden bac almaq Cenderelü Qara Halil'den ve biri Qara 22) Rüstem'den qaldı. Didanden hem Ğazi Evrenos Beg'e dahi ısmarladı qim aqından çıkan esirlerden 23) beşte birin alalar. Dört esiri olanıñ yigirmi beş aqçesin alalar. Bu tertib üzerine vardılar 24) oğlanlar devşürdiler. Ondan aqından beşden birin aldılar. Getürüp qapuda bu oğlanları daşıra 25) illere Türqlere verdiler. "Türqçe örgensin" dediler. Ondan Anatolı'ya bu oğlanları göndürdiler. 26) Türqler bu oğlanlara çift sürdürdiler. Bunca zaman bunlar Türqçe öğrenince quvetlendiler. Bir 27) qaç yıldan soñra yeniçeri aldılar. Hem adı yeniçeri qodılar. Bunlaruñ ol aslı ol vaqitten berü qaldı. 28) Bundan soñra Murat Ğazi Brusa'da qarar etdi. Tamam Rumeli begler begligin lala Şahin'e verdi. 29) Evrenos Beg'e uç begligin verdi. Ondan soñra Murat Ğazi Gelipolı'ya geldi. Cendereli Qara Halil'e 30) paşalıq verdi. Qara Halil qi paşa oldı. Adını Hayreddin paşa qodılar. Gelipolı'dan dahi Biga tarafına 31) vardılar. Ol vilayetleri feth etdiler. Zapt olundu, ondan geçüp Brusa'ya geldiler. Qışı onda etdiler. 32) Bu taraftan Lala Şahin Esiqi'yi fethetdi ve Evrenos Beg dahi Gülmülcine'yi fethetdi. Bundan soñra yaz 33) oldı. Murat Ğazi

gene gelüp Biğa'yı fethetdi. Sene 766 ondan sonra haber geldi qim Serf leşqeri

f. 112 r.

1) hücum etdi. Edirne'ye gelmeqte qırq elli biñ leşqeri var. Çün haber [23] geliceq Murat Ğazi dañi 2) ol aradan geçti. Gelipolı Boğazı'na geldi qim [Rum]eli'ne geçmege düşmanıyla buluşa. Bu taraftan dañi Serf 3) leşqeri Edirne'ye yaqın gelmiş idi. Çirmen qarşısına qim şimdiqi zamanda dañi ol yere Serf 4) sınduğı derler Serf leşqeri onda qonmuş idi. Lala Şahin Allah'ın inayetine sığınup 5) peyğamberün mucizatu bereqatında ğazilerle gece dün başgünini eyledi. Sarp leşqeri meczup 6) olup yaturqen nagah tavlanbaz avazın ve ğaziler ünin işitilir. "Türq geldi" bir birine doqundılar. 7) Atlar ürqeti ve boşandı. Bunları giçenedi. Ve qafirler dañi qılıç çeqip bir birine qırmağa başladı. 8) Sinup helak olup münhezim olup qaçtılar. Ama bazı ravi rivayet ederler qim Serf leşqerin 9) sıyan dañi Hacı İlbegi idi. Meger Hacı İlbegi dört qişi ile ebeleni gitmişdi. Neçe yolda 10) giderqen bir gece qulaqlarına bir ğalebe geldi. Bir sapa yere gizlenüp gözlediler qim bu ne 11) ğalebedür derqen bi-nihayet qafir leşqeri gelüp qondi. Ondan Hacı İlbegi eyitti: " nice edelüm qardaşlar?" 12) dedi. Bunlar eyttiler: "Tedbir sizündür, nice dirseñüz öyle edelüm." Dediler. Ondan 13) Hacı İlbegi her bir yoldaşını bir tepe üzerine qodı. Ondan bunlara ısmarladı. Eyyiti: "her 14) qaçan ben tavlanbaz urdı, çıkarum. Siz dañi öyle edün" dedi. Andan gendü dañi qafirler

bir 15) yanına geçti durdı. Çün qafir leşqeri dañi gelüp bunların arasına geldiler heman Hacı İlbegi 16) tablanbaz urup teqbir getürüp bire ğaziler qomañ" dedi. Çün qafir leşqeri ol avazı işittiler, 17) gördiler qim dört yanını Türq almış. Gendüler arada qalmışlar. Hemandem "Türq geldi" bir birine 18) doquşup ol orman arasına dağılup bir birine qılıç qoydılar. Qarañu içinde bir birine 19) öyle qırdılar qim vasf olunmaz. Heman münhezim olup qaçtılar, gittiler. Hacı İlbegi 20) ellibiñ qafir leşqerin dört gişiylen sıyup qaçurdılar. Bu yaña Lala Şahin dañi Hacı İlbegünün [24] 21) bu bahadurluğın görüp ol zaman beglerine hoş gelmeyüp adavet bağladılar. Aqıbet bir hileyle 22) Hacı İlbegi helaq etdiler. Çün qafir leşqeri sıñdı. Ğaziler bi-nihayet doym oldılar. Malı 23) ğanimetile gerü Edirne'ye geldiler. Ondan Lala Şahin'i anca mal anca edirler ve bir nece 24) başlar Ğazi Murad'a göndürdi. Ğazi Murat bu fethi işidüp şaz oldı. Geri Brusa'ya indi. 25) Onda qarat etdi. Hicretün sene 797 yılında Murat Ğazi oğulların Yıldırım'ı ve Beyazıd'ı 26) ve Yaqub Çelebi'yi sünnet etdi. Âli düğünler eyledi ve Bilecük'te bir cami yaptı ve Brusa'da 27) dañi bir cami ve bir medrese yaptı ve bir imaret yaptı ve Germiyanoğlı'nun qızın Yıldırım 28) Han'a alıverdi. Âli düğünler eyledi. Andan varup Hamidi ilini feth etdi. Andan Qütahya'ya 29) Aqşehar'in fethetdi. Hicretün sene 782 yılında. 30) Murad Ğazi gelüp Gelipolı'dan geçüp Melen'e reye Muğalqara'ya geldi. Evrenos Beg ve Lala 31) Şahin Rumeli

çerisiyle gelüp Murat Ğazi'ye buluştılar. Andan İncügez tarafına 32) vardılar. Bolaniye derler bir hisar vardır. Ğayet sarp idi. Türq onı “tañrı yıqtuğı” derler.

f. 112 v.

1) Ol vilayetinüñ qaçub ol hisara gitdiler. Murat Ğazi üzerine düşüp hayli gün ceng etdiler. Alamadı 2) geçüp gitdiler. Murat Ğazi alımaduğına Ğayet melul oldu. “Meger bunı teñri yıqa” deyüp derdile ah 3) eyledi gitdi. Meger ol arada bir qavaq ağacı var idi. Ulu ağaç idi. Murat Ğazi ol ağacın 4) dibinde qondı. Arqasın verüp dayandı, oturdı. Saht olup dururqen nagah bir haber geldi qım 5) sultanum devletinde hisaruñ bir tarafı yıqıldı. Murat Ğazi Lala Şahin'i göndürdi. Varup esirlerin alup mübalağa malile getürdiler. Ol hisaruñ içinde altun taşlar bulandı. Ğaziler başlarına 7) giyüp Murat Ğazi öñüne geldiler. Altun üsqüf giymek ol zamandan qaldı. Andan Murat Ğazi ol qavaq ağacına “devletlü qadimli qavaq ağacı” deyü ad verdi. Ol zamandan berü ol araya “devletlü qavaq ağacı” derler. [25] Şimdiqi halde ol ağacın ol yerde qütügi vardır. Andan Murat Ğazi ol hisaruñ 10) qafirleriyle ahitlenüp avratlarıyla oğul qızlarıyla istimalet verüp gerü yerlerine gönderdiler. 11) Şimdiqi halde ol hisara “teñri yıqtuğı” derler. Sultan Ğazi Murat ol yerden geçüp Edirne'ye 12) geldi. Vezir Ğayreddin Paşa'yı ve Evrenos Beg'i göndürdi qım “varuñ ol vilayetleri fethedün” dedi. Evrenos 13) Beg dañi Gümülcine'ye uç edinüplısqete'yi ve Marulya'yı

fethetdi. Haracın aldı. Ol zamanda 14) harac az idi. Şöyle olurdu qım qafirler dañi incinmezlerdi. Ğiysisin ve öqüzin ve oğlın qızın 15) saturup ya rehin qodurup almazlardı. Ol zaman padişahlar tamaqar degillerdi. Her 16) ne ellerine girürse yigide yinile verirlerdi. Ğazine bilmezlerdi. Heman qım Ğayreddin Paşa qapıya 17) geldi padişahlarla tamaqar danışmendler musahib olup taqvayı qodılar. Fetvaya 18) başladılar. “Ğazine dañi gereqtür padişah olana” dediler. Ol zamanda padişahları 19) gendülere eydürdiler “tama zulüm dañi peyda oldu elbetde tama olduğı yerde zulüm 20) dañi olsa gereqtür. Şimdiqi halde dañi ziyade oldu. Bu memleketlerde ne qadar zulüm 21) ve fesat olsa danışmendlerdendir. Sebep onlarındır. Eger onlar ilmile amel eyleselerümmi halq dañi onlara tabi olurlardı.” Amma bunun üzerine hikayyet geldi. Anadolu'da 23) Yeñişehir tarafında qım Aqbıyık dedem var idi. Bir gün Brusa'da Mevlana Yigenile otururqen 24) Aqbıyık eytti: “ey Mevlana bu ümmi qavim ne qadar günah ederlerse hep ehl-i ilm sebeptür. 25) Ol günahları haq teala sizden sorsa gereqtür” dedi. Bu gez Mevlana Yigen “ne sebepten ötürü 26) bizden sorarlar” dediler. Andan Aqbıyık dedem eydür: “ondan ötürü qım sizler zina etdüğünüz ve livada 27) etdüğünüz ve aqçayı ribaya verdüğünüz ve helali haramı farq etmedüğünüz ümmi qavim dañi sizden 28) gördi. Anlar dañi öyle ederler. Anlar dañi size öy- [26] -qündi. Eger sizden görmeseler anlar dañi 29) etmezlerdi. Nagah qım

siz hınzır etin yemezsiniz anlar dahi yemezler. Eger gerü qalanından siz 30) yığlınsanız anlar dahi hiçbiri etmezlerdi. Hem insaf edelüm vaqıa öyle degil midür? Şimdiqi 31) halde her bir ehli ilm var mıdır qım bu haram diye qaul etmeye. Her ne qım anlara gelür hiç

f. 113 r.

1) bir haramı şübhelüsü yoqtur. Eger haram ve şübhelü nesne olsa anların qatında gereq olur. 2) Bari ömründe birin redi edeydi. Redi etmeq ne mümkün? Haram olsun helal olsun neye qi eline 3) girsün. Evet hiqmet budur qım gene yemeğe qıyamaz vermeq ve yedirmeq ilim ehil qatında 4) qatı ayıbtur. Onların qatında ancılayın gelecı anma. Gene biz maqsuda gelem: “Deli Balaban 5) derler bir sancaq begi var idi. Siroz üstüne göndürdi, anı hisar etdiler. Andan Şahin 6) Lala vardı. Qavala’yı ve Derme’yi ve Siroz’u fethetdi. Andan geçüp Qara Ferye’yi fethetdi ve Anadolu’da 7) ve Saruhan vilayetinde göçer evler var idi. Anları sürdiler Siroz tarafına, Vardar Ovası’na 8) getürdiler. Andan varup manastırı dahi feth etdiler. Selaniq vilayetini dahi aldılar. Qavala 9) iline varınca bu fethi etdiler. Bu tarihinde sene 787. Andan sonra Laz oqluna 10) dolaşıldur.

11) nesr

Murat Ğazi’ye küffara haber göndürdi. “Cilasun cenq edelim. Devlet qımün ola” dedi. Ğazi 12) Murat dahi leşqer cem edüp yürüdi. Oqlı Yıldırım Beyazıt ve Yaqub Çelebi aldı. Qos- 13) –ova’ya çıqtı. Serf leşqerin qarşuladı

dahi Qosova’da buluştılar. Ğayet ceng oldı. Ğazi Murat 14) anda şehid [27] oldı.

14) nesr

Çünqim Ğzi Murat anda şehid oldı. Rahmetullahi ileyhi andan ol begler ol hali 15) bilüp danışiq etdiler. Aqıbet Yaqub Çelebi’yi getürdiler. “gel babañ ister” deyü. 16) Çünqim geldi. Dutıp qaydın gördiler. Yıldırım Beyazıt’ı tahta geçürdiler. Padişah qıldılar ve Laz 17) oqlu dahi ol cenqte dutuldu. Götdürdiler Yıldırım Beyazıt Han önünde qatletdiler. Fin-nar 18) fıssaqar Murat Ğazi otuz yıl begliq etdi. Andan vefat etdi. Andan Qosova’da düştüğü 19) yerde dahi bir tübe yapturup bellü etdiler. Şimdi dahi ol yerde türbesi durur. Andan 20) meyyitini iledüp Brusa’da defnetdiler. Hicretün sene 791 yılında vaqıa oldı. Andan Yıldırım 21) Beyazıt gelüp Edirne’ye geldi. Padişah soydan Yıldırım Beyazıt Han ila rahmeti teala

22) nesr

Yıldırım Beyazıt ol yıl içinde Qaratova madenlerini nevahisiyle fethetdi. Firûz 23) Begi derlerdi bir bahadur beg idi. Anı gön- [28] -dürdi. Vardı Vidin’i fethetdi. Andan gelüp Yıldırım 24) Han Edirne’de qarar etdi. Andan sonra Firûz Beg’e aqın verdiler. Varup Eflah iline segirdüp 25) aqın etdi. Biğayet doyum geldi. Hem paşa yigit qım İshaq begün efendisiydi. Ol Bosna’ya aqın edüp 26) segirtti. Bozna vilayetini fethetdi. Andan sonra Yıldırım Brusa’ya vardı. Anda bir cami ve medrese 27) ve tımarhane yapturdu. Tamam etdi, andan sonra Edirne’de

daği bir imaret bünyad edüp tamam 28) ettürdi. Andan sonra gene Brusa'ya geldi. Andan leşqer cem edüp Qaraman'a çıqtı. Qaramanlar qarşu 29) geldiler. Andan geldi Alaşehri fethetdi. Aydın ilin ve Ayasoluğ'ı gendüler verdiler. Andan geçüp Yıldırım 30) Han Saruhan vilayetine vardı feth etdi. Bundan sonra sahl zaman içinde Aydın ili begi ve Saruhan begi 31) ve Germiyan begi Allah emrine gitdiler. Cümle ol illeri Yıldırım Han'a geldiler andan sonra Saruhan vilayetin f. 113 v.

1) Ertuqrul'a verdi fetihlerin tarihi sene 792 yılında vaqıa oldı. Andan sonra Sultan Yıldırım 2) Beyazıt vardı. Qonstantiniye'ye düştı. Cenq eyledi, bunlar cenq içinde iqen Üngürüs qıralı 3) İaini hücum edüp gelüp Nıgebolı'ya düştı. Hisar etdi. Çünqim Yıldırım Han'a haber oldı 4) qım hemandem Qonstantiniye üzerinden geçüp yaqın varıcaq don degşırüp şebhun edüp 5) qıralı leşqeriyle dünüye döğüp helaq etdi. Bu tarih hicretün sene 792 yılında vaqıa oldı. 6) Yıldırım Han andan geçüp Qonstantiniye'ye gelüp üzerine düştı. Hem Ğalata'dan yoqaru bir yöqseq 7) yer vardur anda bir havale yaptırdı. Egritdi şöyle qım qafırleri aciz qıldılar. Aqıbet 8) naçar olup teqvur adam gönderüp Sultan Yıldırım Han'ile sulh etdiler. Yıldırım Han içine 9) adam qoyıp qadı dıqtı. Taraqlı Yenıcesinün hisar erlerini sürüp getürüp İstanbul'un içine 10) qoydılar. Bir mahalle etdiler. Mescit yaptılar hicretün sene 794 yılında. Andan Yıldırım Han 11) Nıgebolı'ya

feth etdi. Silistre'yi fethetdi. Andan sonra Mora tara- [29] -fını vardı. Qara Ferye'de 12) bir imaret emredüp yaptırdı. Andan gelüp Edirne'de qarar etdi. Vulq oğlu qızını Yıldırım 13) Han'a verdi. Dünür dünürsi oldı. Ta Vulq oğlu qızı gelmeyince Yıldırım 14) Han'a sohbet ü işret ne idüğün bilmezdi. Hiç şarab içmezlerdi. Hem sohbet olmazdı. 15) Osman, Orhan Ğazi hünqar zamanında şarap içilmezdi. Hem ol zamanda Müsülmanlara 16) varıdi qım suallerin geçürürler idi. Anlar daği ulemadan utanup ne derlerse sözlerinden 17) çıqmazlardı. Ve eger âli Osmandan bir günah ve bir zulüm sadır olsa onı men ederlerdi. Eydirlerdi: "eger men 18) olmasalar ol zaman âlimleri andan qaçarlardı. Ol padişah qatına varmazlardı. Ulemalar 19) ol zamanda müfsid degillerdi. Şimdiqi ulemalar gibi ehli menasıp olup [30] padişah qapusına 20) üşerler. Anlar şera muhalif nesne olsa elbetde sözlerin geçürürlerdi.

21) nesr

Ol zamanda qadılığa bir danışment müderrislerinden dalep ederlerdi. Bir qadılığa 22) razı olmazlardı. "Qadılığ cehennemden bir hasırdur" derler idi, qaçarlardı. Bu 23) aceptür qi şimdiqi zamanda qadılıq için eger elinden gelse biri birin qırarlardı. Andan 24) girü şimdiqi zamanda istihqaqı yoq. Qimseler bir qımseye nece zaman hizmet eder. Daği 25) dileq edüp bir qadılığı alur ve eger adın yazup eline verirlerse oquyamazlar. Şimdiqi 26) halde qadıllara eriştüğim bir hüccet hacet oldı. Eydür: "ben

yazmazam bir gişi olsa 27) yazsa. Şol suretli olan billahi qadılığa hüqmi şera layıqtur. Vay ol qim 28) iqlim [qim] şimdi zamanda danışmend dirilenler qadı olup hüqmi şeriat icra ede. 29) İlerü [zamanda qadılığa] bir Danışmend dalep edüp buluverürlerdi. Şimdiqi zamanında 30) yeni dileqçeler bulub [dileq etdürüp] gelüp begler qadı asqer qapusında qör qör üşürürler. 31) Hır ve haqir olup [mülazemet] etmezlerdi. Heman qim Osman beglerine Acem ve Qaramanlar 32) musahip oldı. Osman [begleri] dahi dürlü dürlü günahlar mürteqib oldılar. Qaçan qim Çandarlu

f. 114 r

1) Qara Halil ve Qaramani Türq Rüstem bu iqişi ol zamanda ulular hem âlimlerdi. Heman bunlar 2) Osman begleri yanına geldiler. Dürlü dürlü hileyle âlemi doldurdılar. Andan ellerü hesab defter 3) bilmezler idi. Heman qim anlar geldiler hesab ve defter anlar telif etdiler. Aqçe yığup hazine 4) etmeq anlardan qaldı. Sojn hiç fiqir etmediler. Qoyup gideceklerin anmadılar. Gendülere mağrur 5) oldılar.

6) nesr

Heman qi Qara Halil oğlu Ali Paşa [31] vezir oldı. Fısq u fücür ziyade oldı. Mahbub 7) oğlanlar yanına aldı. Adına iç oğlanı qodı. Bir neçe zaman ne gerekse edüp çıkarup 8) mansup verürdi. Anlardan ilerü gişi ilerü varidi. Cümle mensup onlar yerlerdi. Çıqarup azl 9) edüp birine vermezlerdi. Eger bir sipahi olsa mansıbı oğlına verürlerdi. Ve eger oğlu 10) qalsa qızı ya

avrata qalsa zelil olmasın deyüp anları bir qula verirlerdi. Ol ölenüñ 11) tımarını bile verürlerdi. İç oğlanına rağbet etmeq Ali Paşa'dan qaldı. Heman Ali Paşa 12) vezir oldı. Anuñ zamanında dermanlar çoğaldı. Begler qapusına geldiler. Her biri anlara yarayalum 13) deyü tabiatlarına münasip cevap verürlerdi. Allah buyruğın terq etdiler. Ali Osman 14) bir sulp qavmidi. Anlar geldiler dürlü dürlü hileler, başladılar. Taqvayı göturdiler. Fetvaya 15) başladılar. Yeni aqçe kesüp esqi aqçe ile bazar etmemeq anlardan qaldı ve esqi ğayri 16) vilayetde gitmeye deyü yasaq qodılar. Ali Paşa bir zerraq gişi idi. Eqser halquñ aña tabi 17) oldılar. Qadılruñ dahi fesadı zahir olmağa başladı. Bizzat Han dahi hallerine muttali 18) oldı. Hüqm etdi ne qadar qadı var ise cem etdi. Yenişehar'de bir evde qoydı. Dañi "ot 19) uruñ heb yansunlar" dedi. Vezir Ali Paşa aciz qaldı. Ta qadıları qurtarmağa çare bulmadı. 20) Ahirül'emr padişahuñ bir masqara Arapı var idi. Habs idi. Bir sözün iqi olmaz 21) idi. Nedimliqte naziri yoğ idi. Yıldırım Hanuñ ğazabı vaqtinde andan ğayri Yıldırım'a qimse 22) söz söylemez idi. Anuñ latifelerinden bu aralıqta bir iqi latife beyan edelüm: Yıldırım Han 23) ğayet ğazablu gişi idi. Bir sayılve suçtan ötürdü nece gişi helaq iderdi ve qimin saqat. 23) Meger bir gün bir nece gişilere ğazabı vaqia oldı hem dahi divanı durmuş idi. 24) Ol divan ortasına getürdi qim siyaset eyleye. Vezirler gördiler qim igen ğazab 25) geldi. [bunlar] horqurlarından [32] hiç bir söz söylemediler. Şöyle baş aşağa edüp durdılar.

Qimüñ 26) zehresi varidi qim söz [sö]ylenye. “nece edelüm qim bu biçareleri ħilas edevüz” dediler. Birisi 27) eydür: “Eger bu halde çare olursa mashara Araptan olur” dediler. Bu gez vezirler Arapı 28) qıçırtilar. Eyttiler:”ey Arap gene bunlara çare senden olur” dediler. Görelüm seni heman Arap 29) ilerü geldi çağırdı. Eydür: “hey sultanum bunları qır aman verme. Ne hayin [qarnal] lardur 30) bunlar” dedi. Çün Arap böyle dedi. Yıldırım eydür: “Bre [niçün]” dedi bir ğayri suçları var sandı. 31) Andan Arap eydür: “Hey sultanum bunlar neye? Uşta Timur Ħan leşqerin çeçüp 32) üzerimize geli yürür derler. Bunları qır daħi sen sancaq getür ben davul çal[ayın] varalum Timurla 33) uğraşalum. Aman biz iqimizceevab verürüz.” dedi. Çün Yıldırım Ħan bu cevabı işitdi biraz

f. 114 v.

1) tefeqqüre vardı. Ol halqı azad etdi. Bu taraftan vezirler “aferin” dediler.

2) nesr

Arabuñ latifesinden bir daħi oldur qim meger bir vaqte Yıldırım Ħan bir 3) sahrada çadırlara qonmuş idi. Çadır öñünde bir yöqseq ağaç varidi. 4) Andan Yıldırım Ħan eydür: “Bari Arap beni severseñ şol ağacuñ doruğına çıqasın” dedi. 5) Andan Arap daħi bi-teqlif soyundu. Ol ağacuñ dorusına çıqıtı. Yıldırım’uñ qarşusunda 6) solaqlar dururlar idi. Andan Yıldırım eydür: “her qim beni severse şol ağaca nacaq ura 7) yıqa” dedi. Hemandem ol ağaca nacaqlar üşürdiler. Yıqmaq ardınca oldılar. Bu gez 8) Arap daħi

gördi qim gendi inince bunlar ağacı yıqarlar. Nece etsün bu gez vezirlere 9) çağırıp yalvarur qim “qerem eyleñ. Beni dileq idüñ qurtaruñ yoqsa ağaç düştüqleyin 10) helaq olurum” dedi. Yalvar gördi çare olmadı. Birisi daħi ilerü gelüp bir söz demediler. 11) Gördi qim ağaç daħi az qaldı qim yıqıla. Hemandem çermendi ol qimselerüñ üzerine 12) [33] sıçdı. Ol qese duranlaruñ hâli öyle olıcaq dardağan olup qaçtilar. Arap daħi 13) fırsat bulup tez ağaçtan indi. Bu duran vezirlere eydür: “fülanlayın sizüñ gibi 14) vezirleri bir boqum qadar sözünüñ geçmedi” dedi. Daħi gülüştiler Yıldırım Ħan qatında 15) Arap şunculayın nedim idi. Nece olursa söylerdi. Em her ne qim söylerdi, mahalinde 16) söylerdi. Ondan soñra Ali Paşa Arabı çağırtdı, eytti: “ey Arap saña necedersen vereyin. 17) Eger Yıldırım qadıları qurtarırsañ” dedi. Gerü Arap durdı bir çevüq füstan giyüp ve bir 18) börq giydi. Döndi daħi Yıldırım Ħanuñ öñüne vardı. Andan padişah eytti: “ey Arap bu 19) gün çevüq düşmüşsin” dedi. Arap eydür: “sultanumdan bir dileq dilerin” dedi. Padişah 20) eydür: “dile ne di”ersen” dedi. Arap eytti: “dilerin qi beni İstanbul’a vezirlerine gönderesün” 21) dedi. Padişah eydür: “ey Arap İstanbul’danederlersin” dedi. Arap eydür: “warayın teqvurdan 22) qırq elli çeşişler dileyin” dedi. Padişah eydür: “bari Arap çeşişler neylersin” dedi. 23) Arap eydür: “sultanum qadıları qıralum yerlerine çeşişler diqelüm” dedi. Padişah eydür: 24) “Bre Arap çeşişler qadı

edince gendü qullarımı eylesemene” dedi. Arap eydür: 25) “sultanum qadılığa oqumuş gereqtür, qullarun oqumuş degildür” dedi. Padişah 26) eydür “bre Arap bu qadiler oqumuş mdur?” Arap eydür: “sultanum oqumayan qadı 27) mı olur?” dedi. Padişah eydür: “oqumışlardur niçün oquduğın dutmazlar” dedi. Arap 28) biraz fiqr etdi aciz qaldı Ali Paşa eydür: çağırıtı eydür “ey Ali bu qadılar 29) oqumuş mıdur?” Ali paşa eydür: “ya sultanum oqımayan qadı mı olur” dedi. Padişah 30) eydür: “çün oqumışlardur niçün oquduğın dutmazlar” dedi. Ali Paşa eydür: “Sultanum 31) bu qadılarun cihetleri yoqtur. Anuñiçün böyle ederler” dedi.” imdi sultanum bunlara 32) döşeliq gereqtür” dedi. Padişah eydür: “imdi bunlara döşeliq bul” dedi. Ali Paşa eytti: “her gişi

f. 115 r.

1) qim öyle biñ aqçadan yigirmi aqçasın qadıya resm qodı her meqtupda iqi aqça 2) resm qodı. Qadıllara bu adet ol zmandan qaldı. Bu bidatı Ali Paşa qodı. Vardı 3) qadıları azad eyledi. Qadıllara, qazı [34] asqerlere bu adet qaldı. Gene bir gün Qaraman 4) oğlu yürüdi. Hamid vilayetini incitdi. Gelüp YıldırımHan’a dediler. Hemandem Yıldırım 5) andan göçüp Teqe ilinden Qaraman’a çıqtı. Ğonyanun üzerine düştü. Qaraman oğlu 6) qaçtı Taş vilayetine gitdi. Meger harman vaqti idi. Ol vilayetün yığınları ve çayırları 7) yığılmış idi. Yıldırım Han ğayetlü padişah idi. Qimse qimsenün bir habbesine 8) yoqatmaz idi ve çeri bir gün varup Ğonya

Ħalqından arpa istediler. Anlar eyttiler: 9) “bize destur verürse çıqalum satalum” dediler. Yıldırım Han’a dediler. Destur verdi hem 10) adam qoştı. Hisardan çıqtılar, arpaların sattılar, aqçelerin aldılar. Gene hisara girdiler. 11) qimseyi incitmediler. Hisar halqı bu adli gördiler. Ğonya’yı gendüler verdiler. Aqsaray’ı 12) Nigde’yi ve Qayseri’yi nevahisiyle verüp teslim etdiler. Çün Qaraman oğlu bu hâli gördi, 13) elçi göndürdi. Bariştı. Çehar şenbe suyından öteyi Qaraman oğluna verdiler. Berisine 14) Sultan Yıldırım qulın qodı. Andan dönüp Brusa’ya geldi. Bir qaç ay qarar etdi. Andan 15) Taraqlı Yeñicesine ve Borlı’yı feth etdiler. Andan Qonstantiniye’te vardı. İsfendiyar 16) oğlu qaçtı. Sinab’a girdi. Yıldırım elçi göndürdi, bariştılar. Qebuterim yolundan aşağısı 17) sınır etdiler. İsfendiyar’a verdiler. Bâqisin Yıldırım aldı. Dönüp geri Brusa’ya geldi. Hicretün 18) sene 797 yılında vaqıa oldı. Andan soñra Yıldırım Han Amasya’ya çıqtı. Qadı Burhan- 19) - ettinden Sivas şehrin aldı. Emir Süleyman’a verdi. Andan sürdi Erzincan’a vardı. Tahrettin Begi sulh 20) edüp Yıldırım Han’a muti oldı. Gene Erzincan’ı Tahrettin Beg’e verdi. Tahrettin Beg’ün oğlını 21) kızını aldı. Brusa’ya göndürdi. Andan soñra göçti. Malatya’ya vardı. Andan Darende ve Beheste’yi 22) aldı. Andan çün bunları fethetdi. Gene geldi Brusa’ya qarar etdi. Hicretün sene 798 yılında 23) çün Yıldırım Han Türqmenden Malatya’yı ve Beheste’yi ve Tarende aldı. Gürtlerden dahi Div[ri]gi aldı. Zira

qim 24) ol qadimi padişahlar degüllerdi. Andan sonra ol vilayetler ellerine gelmiş idi. Yıldırım 25) ol vilayeti alıcaq ol Türqmen begleri qaçtılar. Araba vardılar. Arab diyarında olurlardı. 26) Qaçan Yıldırım Ħan ordusına uğrayacaq Mısır sultanı [sebeb]iyle gene yerlü yerine geldiler. Ol 27) vaqitten berü hüqmeder oldılar. Andan sonra Mısır sultanınuñ [35] hüqminde oldılar. Eger 28) birisi muhalefet etse her qimi dilerse anı beg ederdi. Çünqim Yıldırım cümle bu 29) illeri gendünüñ edindi. Andan Germiyanoglu ve Düzme Aydın oğlu ve Menteşe oğlu ve Saruhan oğlu 30) ve cümle bu beg oğlanları cem oldılar. Tahrettin Beg bile İsfendiyar yanına aldılar. Andan 31) İsfendiyar oğlu bunlara elçi qoştı. Timur Ħan'a vardılar, hallerin arz etdiler. Her birümüz

f. 115 v.

1) ata dede illerümüz aldı. Zulüm etdi eger eline girseq qatl edüp hepümüz öldürdi 2) derler. Tazarru edüp ağlaştılar muhassal şol qadar ibram etdiler qi Timur Ħan'ı 3) yerinden qopardılar. Dürlü dürlü haberlerle ve elçilerle Timur Ħan Yıldırım Ħan'ile cevablaştılar. 4) Timur Ħan ne qadar elçiyle ve adamlar venamıyla haber gönderdi. Tazimle ve sulh yüzinden 5) oğlum Yıldırım Ħan deyüp izzetler edüp. Ama Yıldırım Ħan ne qadar adam ve name gönderse 6) "Lenq Timur" deyü horlıq sözile gönderürlerdi. Hem "qahpenüñ erisin" eger gelüp benümle 7) buluşmaziseñ ve eger ben dañi varmaz isem avratum boş olsun" deridi. "Gel uğraşalum

devlet 8) qimün ise ola" dedi. Biri birine cevab verür gelürdi.

9) nesr

aralarında nice sözler geçti. Söz çoq aqıbet biri birine uymayup iqi 10) arasında adavetleri ziyade olup biri birine qast etdiler. Sultan Yıldırım 11) Ħan Timur Ħan'ı gözine gestirmez idi.

12) nesr

Aqıbet Timur Ħan çeriler cem etdi. Dañi tarafına yürüdi çün qim Sivas 13) şehrine segirdüp tıraş etmege başladılar. Sivas içinde onlarla çıqtılar. 14) Bu tıraşcıları qoyup qimin öldürüp qimin dutup suyuf dağıtdılar. Andan Timur Ħan'a 15) haber verdiler qim iş bu arada Ħanuñ bir hisarı vardır. Sizden tıraşa varanları 16) Ħayli şiqest etmişler" dediler. "Hem qapusı dañi yapamamış" dediler. Heman Timur Ħan 17) hüqmetdi qim gendünüñ has adamların beş [36] yüz adam seçtiler qim "varuñ ol hisaruñ 18) qapusın qapaduñ hem ben varınca adamını çıqatmañ" dedi. Timur Ħanuñ yasağı şöyle idi qim bir 19) qışı düşmandan yüs çevirse mecal vermezdi, qatl ederidi. Andan ol beş yüz adam Sivas 20) şehrine geldiler hisar Ħalqı dañi gördiler. Sehelce adam gelür. İlla qatı yüreqli adamlardur. 21) Bunlar azluğına baqup ho[r]layup mağrur olup hisardan çıqup qarşuladılar. Anlar dañi 22) uğraştılar. Hisar erin sıyup qova qova hisara getürdiler. Bir birin basup hisara 23) güçle girdiler. Qimin qırdılar qimin duttılar. Çünqim hisarları ol hali gördi.

Ayrıq 24) hisardan çıqmadılar. Hisarı berqidüp durdılar. Bir gün ales-sabah durdılar. Gördiler qim 25) alemler toz bastı. “acep bu neyqi?” derqen gördiler qim bir leşqer gelür. Nihayeti yoq. Hemandem 26) geldiler, döqöldiler. Çağ hisar hendeqinden qondılar. Hisar ehli eydür: “nice söylediq çare 27) olmadı, biz eyttüq: yürüyeq bir az aña doqunuq. Yoqsa varuruz, cümleñs öldürürüz, dedüq” 28) Anlar eyttiler: “Öldürürsenüz öldürün biz bundan dönmesüs. Zira qim Han bi-beqa durur.” 29) dediler. Meger Timur Hanuq yasağı şöyle idi qim avda bir gişinüq üzerine bir canavar 30) uğrasa ol anı öldürmeşe heman ol arada ol gişi tepelerdi. Andan sonra çünqim 31) qondılar Timur elçi göndürdi hisarı dilediler vermediler. Andan Timur Hanuq lağumcılar 32) var idi emr etdi qim qalayı lağım uralar. Hemandem el urup lağıma başladılar. 33) Ol zamanda hisarda olanlar rivayet etdiler qim iç savaş etmeyüp heman şöyle 34) qonup yaturalardı. Eyttiler: “acep bunlaruq fiqri nedür” deyüp taaccüp edüp acep bizi 35) egirtmeciyile olalum mı?” derler. “Ola” derüz. Bunlar geleli yedi gün oldı. Heman oñı gördüq 36) qim hisaruq bir gözleri yer yer devrilüp yıqıldı. Bunlar hoz cümle hisarı lağıma almışlar

f. 116 r.

1) idi. Hiç bizüm haberümüz olmadı. Çünqim hisar yıqıldı. Andlaşuq ahitlestüq qim 2) bizi qırmayacaq oldılar. Hisarı verüp daşıra çıqtuq. Heman Timur Han buyurdi qim 3) quyu

qazdılar. Dañı bu hisarda olan ademileri quyuya qodılar, üzerine topraq yıqtılar. 4) Cümlesi topraq altında helaq oldılar. Andan sonra hisaruq yıqılmayan yerlerin dañı 5) yıqtılar. Hisaruq bir begi var idi adına Malqoç derlerdi. Heman oñı [37] öldürmezdi. 6) getürdi eytti: “var bizüm vasfumuzı hana de” dedi. Dañı anı Yıldırım’a göndürdi ol dañı 7) sürüp Yıldırım Han’a geldi. Her ne ısmarlamış idi vasf-ı hali dedi. Yıldırım Han Mal- 8) -qoç’a sordı qim “Tataruq çerisi bizüm çerimüzden artuq mıdır?” dedi. Malqoç eydür: “eger 9) hışm etmeşe diyeyin” dedi. Yıldırım Han eytti: “beni severseñ doğrusın de” dedi. Malqoç 10) Beg eytti: “Ay sultanum ol qimsenüq qim memleqeti senüq memleqetince on ola, çerisi 11) senüqle beraber mi olur?” dedi. Malqoç Beg öyle deyüceq Yıldırım Han eydür: “malum 12) oldı qim ol Tatar seni qorqutmuş” dedi. Malqoç Beg gördi qim Yıldırım Han gendüye 13) ğurur verüp qatı mağrur olmuş. Ayrıq tınmadı qim sonra Yıldırım Han Timur’a varıcaq. 14) Begleri çoq dediler qim “gel varmayalum”. Ol vaqti qim geri döne ardın basalum yat çeridür. 15) Biraz yıpransun” dediler. Hiç qimsenüq sözi işitmedi. Aqıbet ol mağrurlıq ucından 16) cümle begler yüz çevirdiler. Ol qayayı gördi. Uğradı çünqim Timur Sivas şehrini 17) aldı. Qalayı yıqtı. Andan göç edüp Şam tarafına yürüdi. Çünqim Yıldırım Han, Timur 18) Şam’a gitdüqin işitdi. Leşqer degşürüp varsa gereq idi. Qarar edüp oturdı, andan 19) Timur göçüp Şam’a yürüdi. Mısır

sultanı çerisi ve Şam ve Haleb'i çerisi ve Dulğadir ilinden 20) ve Gürden cem edüp leşqer derdi. Gelüp hep yanında Mecnuntabaq yazusunda Timurla 21) uğraştı. Mısır çerisi hezimet olup qaçtılar. Sultan qaçtı Mısır'a gitti. Timur Han 22) cebrile Haleb'i aldı. Hama'yı ve Hamis aldı. Ol yerlerüñ halqını cem edüp sürdi. Fiqri bu idi 23) qim qıra. Nagah ol yerlerüñ halqını cem edüp giderqen Hamis'den maqberlere uğradı. 24) "Bu maqberler qimindür" deyüp sordı. Eyttiler: "Hazret enbiyanuñ sahabelerindir" eytti: "nice 25) ashablarından". Eyttiler: Halid bin Velid qi qabe-yi ahbardur" dediler. Ve Ömer ibn 26) Ümeyyedür" dediler. Anda onlaruñ yüzi suviya ol halqı azad etdi. Ve illa malların aldı. 27) Andan geçüp Balbek'e geldi. Anı dahi yağma qıldılar. Andan Şam'a vardı. Anı dahi yağmaladı. 28) [38] Şam'dan adam gelüp eyttiler: "Ey Şah biz Meqqe qomşılarınız bize hörmət eyle. Bizi afv 29) eyle" dediler. Hem şöyle derler qim ve qim qi Meqqe'ye qarşu qılıç çalsa qafirdür" 30) derler. Hem aña lanet iner" derler. Timur Han eytti: "ben Meqqe'ye qarşu qılıç çeçmezim. 31) Ama haq teala her yere qim hışm ede. Anda nebi gönderür." dedi. Şam'a vardı yasaq

f. 116 v.

1) etdi hiç qimseye el uzadup güç etmeyeler, incitmeyeler. Andan Şam'dan göçüp çıktılar. 2) Bir iqi gün geçti. Öteden berü geri döndi. Şam halqı gıtdüğine hayli sevindiler. Gördiler 3) qim geri döndi. Geliyorur başları

qayu oldı. Malların hisara çıqarmışlardı. Ol qim hisara 4) girebildi. Görđi ol girmedı. Yerinde durdılar. Timur gelüp anları yağmadılar. Şam 5) hisarına düştı, vermediler. Aqıbet yağma qıldı. Cebrile aldı, harap qıldı. Andan görđi 6) Şam'ın eqser halqı Yezitlerdür. Al edüp eytti: "her qim Yezitdür gelsinler inam edeyin" 7) dedi. Andan Şam halqı gerü cem oldılar qim qıyasın Allah bilür, qüllüsini Allah 8) bilür Şam'ın bir ulu camine qoydı. Şöyle rivayet ederler qim on iqi biñ 9) adam cem oldılar. Niceleri Yezit degül idi ve illa mal tamaina geldiler, qoyuldular. Çün 10) gelecek geldi. Ol camiye qoyıldı, tamam oldı. Timur Han buyurdu qim qapuların 11) qapadılar. Dañı ot urdılar cümlesi yanup helaq oldılar.

12) nesr

Andan sonra Yezidün maqberesin bulup çıqardı, süñüqlerini ota yaqtı. 13) maqberesine neces doldurđı. Yene göçüp Qarabağ'a geldi. Qışında 14) qışladı. Yaz gerü Rum tarafına yürüdi. Evel Erzincan'a geldi. Andan geçüp Engürü'ye 15) geldi. Engürü'yi hisar etdi, oturdu. Ondan yağma edüp yürümiş etdi. Halqını aldı helaq 16) etdi. Bu yaña Yıldırım Han'a haber oldı. "Timur Han gelüp Engürü'ye düştı" dediler. Çün bu 17) haberi işitdi, Yıldırım dahi leşqer cem edüp yürüdi. Tatar çerisi dahi gelüp anları 18) dahi bile aldı. Anlar Deşt vilayetinden Qarabağ'dandan geçüp gelmişlerdi. Eflaq oğlu çerisi bile gelmiş idi. Rum elinden Anadolu'dan çeriler cem edüp Timur leşqerine 20) manend leşqer cem edüp hücum [39] edüp yürüdi.

“Engüri daği Sivas gibi olmasun” 21) deyüp gece gündüz durmayup yürütdi. Şol qi yürütmeden leşqer nagh aciz qalup can atup 22) yürüdi. Hiç qimseyle meşveret etmedi. Nagah qim nasihat etdiler. İşıtmedi gendi gendüye 23) mağrur mağrur olup yürüdi ve qimseyle danışmadı. Gendü başına birliq ederdı. Qimseyle 24) meşveret etmezdi.

24) nesr

Bivaqt Timur’uñ üzerinde Engürü üzerinde varup buluştı. Oğlanlarından Emir 25) Süleyman’ı ve Mustafa Çelebi’yi ve Sultan Mehmet’e bile alup gelmiş idi. Eger 26) Timur’uñ üzerine varduğı gibi qonmasa üzerine yürise. Timur’ı almış idi. Zira qim 27) Yıldırım Han’uñ gelmesinden ğafil idi. Timur’uñ halqı dağılmış idi. Atların otarmağa 28) ve suvarmağa alup gitmişler idi. Ve qimi traşa gitmiş idi. Yıldırım Han’uñ cümle begleri 29) eyttiler: “gelüñ ğafilün basalum dediler. Yıldırım Han uymadı. “Qoñ, halqı derilsün, alaylar 30) bağlansun, oñat vechile uğraşalum” dedi. Nice qim begler söylediler Yıldırım Han razı 31) olmadı. Buyurdı qim “leşqer qona, gendülerin devşüreler”

32) nesr

Timur Han’uñ halqı daği geldi derildi. Andan Timur Han ol yerde olan suyu alup 33) qonmuş idi. Yıldırım Han susız yerde qonmuş. Ol gün ol gece adam atlar

f. 117 r.

1) susuz halqı ve hayli zahmet çeqtiler.

Pencşenbe gün Timur qondı. Hendeq qazdurdı. Hendeq içinde 2) qaldı. Yıldırım Han ahşama qarşu geldi, qondı. Cuma gün ales-sabah alay düzdiler tamam 3) cenq üzerinde iqen her tarafuñ leşqerü gendü beglerine döndiler. Sultan Yıldırım Han’uñ 4) sancaqları çözdiler. Alaylar düzdiler, qösler davullar çalındı. Saf-ber- [40] saf durdılar. Gün alaylar 5) bağlandı. İqi çeri muqabil oldı. Tatar leşqeri daği hayin oldı. Gendü begleri oğlu Erzincan 6) begi Tahrettin begi Atan begüñ qardaşı oğlıdur. Tatar leşqeri aña döndi. Germiyan leşqeri 7) Germiyanoglına döndi. Menteşe leşqeri daği her biri gendü beglerine döndi. Cümle bu alaylaruñ 8) begleri Timur Han qatında idi. Muhassal-ı qelam leşqer tefriqa oldı, dağıldı. Andan soñra 9) Yıldırım Han qatında gendü leşqeri daği oldı. Zira qim incinmişler idi. Dağıldılar 10) gitdiler. Heman begi qim qafir çerisi idi. Ol cenq etdi. Timur Han qafir çerisi göriceq 11) dervişler sanup eytti: “ha yaman ışıklarına. Qatı cenq etdiler” dedi. Yanından eytdiler 12) “hanum ışıklar degüllerdür” dediler. Andan Eflah gördi qim cengile olmaz, yalunuz qalmışlar. 13) Ol daği gendü çıqışın aldı, qaçtı gitdi. Mustafa Çelebi atasından ayru düştı. Belürsüz 14) oldı. Yıldırım Han’uñ vezirleri ol hâli görüp Emir Süleyman’ı aradan aldılar qaçtılar. 15) Sultan Mehmet daği Rum çerisiyle Amasya beglerine Amasya tarafına gitdi. Andan 16) Yıldırım Han yalunuz gendü ve qapusı halqıyla qaldılar. Ol waqt Yıldırım Han’uñ on biñ yeñiçerisi 17) var idi.

Onlardan ol uğraşta bile olanlar şöyle rivayet eyderler qim Yıldırım 18) aramızda dururqen geldiler. Eyttiler “ne durursın leşqerüñ hayin oldı. Qaçtılar gitdiler” 19) dediler. Heman qim bu haberi işitdi ğazaba gelüp el çomağına urup dañı alaydan çıqup 20) leşqerüñ ardına düşmeq diledi. “hey epsem alaydan çıqma” deyü gördüq. Çare olup yeñemedüq. 21) Alaydan çıqtı yani qaçanları leşqerden döqe döqe gene alaya getüre. Heman qim alaydan çıqtı. 22) Leşqerin hoz qimse qalmamış idi. Bir zamandan soñra gördüq qim dutmışlar qarşumuza 23) getürdiler. Naçar biz dañı muti olduq. Eger içümüzden çıqup gitmese ümid vardı 24) qim belqi ele girmeye idi. Ahşam olduqda alayın olup bir yaña giderdüq. Malum degil idi 25) qim onı içümüzden ala bilelerdi. Zira qim biz on biñ yeñiçeri idüq. Malum degildi qim Timur 26) leşqeri bizi dağıdaydı. Eger Yıldırım Ħan söz dutaydı başına ol vaqıa gelmez idi. Hem biz 27) dutsaq olup soyulmazdıq. Ve illa olqi taqdirde olacaqtur, olur. Qimse 28) olmaz çün qim Yıldırım Ħan’ı dutdılar. Timur Ħan’a iletdiler. Timur Ħan dañı Sultan Yıldırım’a 29) qarşu geldi. [41] Tamam tazimile olup otağına getürdi. Atından indürdiler Timur Ħan gendü 30) çadırına qoydı. İqisi bir halıca üzerine oturdı. Bu olan sergüzeşti söyledler. Bir 31) biriyle soñbet etdiler. Soñbet arasında Timur Ħan eydür: “ey Ħan haq t”tealaya çoq şüqürler

f. 117 v.

1) olsun bir ağsaq götürüme ta Hindüstan

sınurından Sivaz’a degin padişahlığı ben 2) zayıfa verdi. Sivaz’dan Engürü vilayetindegin saña vermişdür. Eger haq tealanuñ qatında 3) dünyanuñ qadri qıymeti olsa biz iqiye aqsaq götürümden ğayri qimseye vermedi qi sağ 4) ve selamet olayıdı. İmdi dayima haq tealaya çoq şüqürler olsun qi” dedi. “Hem dayima 5) şüqürler içinde olmaq gereq” dedi. “İmdi birgil qim sen haq tealanuñ şüqürin bilmedüñ. 6) Anuñiçün saña bu ğüşmali eyledi ola” dedi. Yana dönüp eytti: “ğam yeme ey qardaş 7) qim adam qim sağ ola, yine devlet bululur” dedi. Tesallah edüp andan Timur Ħan buyurdı 8) qim nimet getürdiler. Meger Ħan yoğurt yiyegen idi. Ol sebebtñ evel yoğurt getürdiler. 9) Yıldırım Ħan yoğurt göriceq mütehayyer olup biraz fiqre vardı. Bu gez Timur Ħan eydür: 10) “ey qardaş fiqre varduñuz, billahül- azim deyiñ” dedi. “Biz dañı bilelüm” dedi. Bu gez Yıldırım 11) Ħan eydür: “ey qardaş fiqre varduñuz vallahül- azim deyiñ” dedi. “Biz dañı bilelüm” dedi. Bu gez 12) Yıldırım Ħan eydür: “sultan Ahmet bir gün bir söz dedi idi, fiqrime ol geldi oña tacip 13) edüp durdum” dedi. Andan Timur Ħan eydür: “billah ne dedi, anı dañı bize bildür” dedi. Andan Yıldırım 14) Ħan eydür: “ol vaqti qim Ahmet beqe geldi dañı bir gün sual etdüm billahi ben Timur Ħan’a 15) buluşıp uğraşır mıyın?” dedim. Eyttiler: “buluşursuz” dedi. Ben eyttim: “qanğımız ğalip olur” dedim. 16) Eyttiler: “varasın Alla bilür. Evet iqiñiz bir halıca üzerine oturasız evel öñüñze 17) gelen taam yoğurt ola” dedi. “Ol

yoğurtı yeyesiz” dedi. Hem öyle oldu oña taacüp edüp 18) fiqre vardum” dedi. Andan Timur Hān eydüp “Allah. çoq bilür gişi idi. Haq hazırdu qim 19) eger ol senün yanına gitmese ben saña gelmezdüm” dedi. Şöyle rivayet ederler qim Sultan 20) Ahmet remel ilminde şöyle qamil idi qim her ne qim derse bir dürlü daği olmaz idi. 21) Qamil şol mertebeye erdi qim bir yaña ava veya söz sahraya varsa daği onda [42] yolu 22) iqi olsa dururdu. Tavlanbazın ururdu tablanbaz üzerinde bir ibrigi varidi. Eydürdi: 23) “daği bu yolda hatar vardur” deyü birine giderdi. Ve illa hunhar bed-kirdar idi. Hiç gönlinde 24) merhamet eseri yoğidi” dir. Hem ğayet fettan-dil ehli idi.

25) nesr

Çün Sultan Ahmet Timur’dan qaçtı Yıldırım Hān’a geldi. Yıldırım Hān daği hayli 26) rağbet etdi. Sultan Ahmet daği bir nice zaman Yıldırım qatında karar etdi. 27) Sultan Ahmet gördi qim Yıldırım Hān’uñ talii quvvetde Timur’uñ nuhusetde eytti: “gel 28) padişah Timur üzerine yüriyelüm fırsat şimdiqi halde sizündür” dedi. Yıldırım Hān uymadı. 29) Hem nice nesnelər mani oldı. Varmadı andan nice rüzgar geçti. Yıldırım Hānuñ qastı 30) var idi qim Timur’uñ üzerine yüriye. Ve illa rast gelmedi, varmadı. Sultan Ahmet 31) ibram edegördi. Çare olmadı. Soñra gördi qim tali nuhuset bulup hem Timur daği 32) birisine huruc etdi. Bu gez Timur’uñ talii quvvetde hem karar kılmayup gendü iqlimine gitmeq 33) ardınca

oldı. Yıldırım men edegördi. Çare olmadı hemandem azm edüp gitdi, vardı anda

f. 118 r.

1) karar etdi. Sultan Ahmet’uñ hali bu idi qim her gece suret tebdil edüp şehirde gezeridi. 2) Evlere varurdu. Daği ne söylerlerdi görür diñlerdi. Qanğı evde qim gendüye yaraşur 3) söylerlerdi, geçerdi. Ve qanğı evde tabiatına yaramaz söyleyelerdi görürdi. Ol ‘ev hāqını 4) helaq ederdi. Hep qırardı. Sabah olacaq qonşıları ve şeher hāqı gelürlerdi. Bu qıranları 5) görürlerdi. Daği defn ederlerdi. İlla bilürlerdi qim Sultan Ahmet etmişür. İlla bilmeze 6) urup giderlerdi. Cümle il vilayet incinmişlerdi. Aşiqara etmege qorqarlardı. Bir bahane 7) işırlardı [43] qim ondan qurtulalardı. Çün bu vilayete girüp yerine vardı. Ol huyın terq etmedi. 8) Belqi daği beter oldı. Aqıbet ol bedhudan incinüp helaq etdiler. Ol çoq bileligi aña 9) fayda etmedi.

10) nesr

Bir gün Timur Hān Sultan Yıldırım’a sohbət ederdi. Sultan Yıldırım’uñ bir 11) qafire “avratı var idi. Vulq oğlu qızı idi. Timur Hān buyurdu qim: “Ol

avratı 12) sohbete getüreler. Andan Timur Hān buyurdu qim Yıldırım’a qadeh süre. Andan Yıldırım avratın sohbət 13) arasında göriceq hayli melul oldı. Ğazaba gelüp germ oldı. Timur Hān’a küstahhane sözler 14) söyledi. Yıldırım ğayetde ğazab ehli padişah idi. Sehelce nesneden gendüsün incitse helaq 15) ederdi.

16) nesr

Timur Hân dahi ğazaba gelüp “bre cullah saqallu ebleh, qöftehor, ben maşırıqta 17) olam sen mağribte olasın. Dahi neye gereq idi qim dürlü dürlü mühmel haberler 18) gönderüp eydesin qim qahpenün erisin, başa gelmez iseñ avratum boş olsun, ben dahi varmaz 19) isem diyeydün dahi beni bunda getüreydün. Başuna bu belaları getirdün” dedi. Aralarında hayli 20) söz oldu. Şöyle rivayet ederler qim Çefane arasında avrat sohbetde gelüp gene 21) gendü erine qadeh sürmeq acep degüldi derler. Yoqsa Yıldırım Hân’a durlıq edüp avratın 22) getürmediler. Hem Yıldırım Hân’uñ iqi çatal qaba saqalı var idi. Anuñiçün cullah saqallu dedi. 23) Hele gene dedi birin birine tesellah etdiler. Meger bir gün gene Timur Hân’ile Yıldırım otururqen 24) Timur eyder: “hey Hân ben senün ilünje girsem, beni ve leşqerümi nice ederdün” dedi. Yıldırım Hân eydür 25) “eger sen benüm ilime girseñ, bir demür qafes etdürürdüm dahi seni içine qoyardum, dahi cümle [44] 26) illerümi gezdürürdüm. Hem leşqerünjen bir ğişi dedi qomazdum” dedi. Hem evelden ahti şöyle etmiş 27) idi. Andan Timur Hân eydür: “ben qim vilayetümden çıqtum, Allah ile aht eyledüm qi eger fırsat 28) benüm ola, uğraştan soñra bir adam öldürmeyeyim” dedim. İmdi malum oldu hayırlu niyet eden hayra 29) erişür. Şer niyet eden şere yetişür. Timur Hân dahi Yıldırım’uñ gendü söziyle demür qafes 30) düzdürdi. Yıldırım’ı içine qoydı, aldı gitdi. Ev begler

oğlanları qim yanında idi. Her biri illü 31) illerine gitdiler. Aydın oğlu ve Menteşeoğlu ve Germiyanoğlu ve Saruhan idi. Andan vilayeti Osmanı 32) Tatarı bahş edüp üleştürdi. Yıldırım işidüp qatı melul oldu. Timur Hân güç üzerinde 33) gah gah Yıldırım Hân’uñ hatırın sorup göñlün ele alurdu. Selam verüp riayet ederdi. Bir 34) çün Yıldırım Hân Timur Hân’a eydür: “hey Hân çün taqtirde var idi qim haq teala fırsat saña f. 118 v.

1) vere. İmdi senden bir dileq eylerüm. Eger qabul ederseñ diyeyin” dedi. Andan Timur Hân eydür: 2) “her ne dilerseñ dile ol tañrı haqı qabul qılayın” dedi. Andan Yıldırım eytti: “dilegüm budur 3) qim benüm ocağımı söndürmeyesin. Tatar leşqerin alup giresi. Bu gün başa ise yarın saña- 4) -dur. Adam başına ne geleceqtür Allah bilür. Ocaq söndürmeq eyü olmaz” dedi. Timur Hân 5) “qabul etdüm” deyü hüqm etdi. Tatar leşqeri cem olup bile gitdi. Andan Timur Hân bu yerlerde 6) qışladı. Umardı qim Yıldırım Hân’uñ oğlanları biri biri gele veyahud üzerlerinden biri biri gele 7) bir sebeb ola, Yıldırım Hân’ı qoyuvere. Hiç qimsene muqayyed olup añmadılar, gelmediler. 8) Bir qimse araya girüp musalaha ede. Bu sebeble yerinde qoya gide. Evvel Timur Hân bu 9) yerlere geleceq bir şartla geldi qim qimesne yanına varacaqlayın olmadı. Eline gireni 10) qırdı. Aman vermedi ve hem halqı dahi “mal ver” deyü veyahud “bilürseñ göster” deyü azab ederlerdi. 11) Soñra geri bir dahi bulup “dahi mal

ver” deyü azab eder ol sıfatla mal vereni helaq etdiler. 12) Hiç qimseye esirgemediler. Ol heybeti görüp halq qorqtilar. Yanına varmadılar. Ta 13) hatta rivayet ederler qim bir sehere geldiler ol şehrünj ne qadar oğlancıqları 14) varise ellerine mushaflarun verüp qarşu çıqardılar. Yani qim ol masumları görüp 15) esirgeyeler. Heman qim [45] gördi “hey bu ne

nemedür” dedi. Eyttiler: “bu şehrünj oqurca oğlancıqlarıdır” 16) dediler qim “sizlere qarşu geldiler qim bir merhamet umarlar” deyü. Çün bu sözi işitdi “hep bunlara 17) at çapuñ” dedi. Heman halqı üzerine at saldılar. Cümle halqı oğlancıqları mushaflarıyla at ayağı 18) altında zir ü zeber oldılar. Hep helaq oldılar.

19) nesr

Kaynaklar

- Azamat, Nihat (1992), *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Erdal, Marcel (1994), “Vowel Harmony in the Hebrew Script Version of the Anonymous Tevârih-i Âl-i ‘Osmân”, *Mediterranean Language Review*, 8, 68-76.
- Giese, F. (1922), *Die Altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung*, Teil I: Breslau.
- (1925), *Die Altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung*, Teil II, Leipzig.
- Marazzi, Ugo (1980), *Tevârih-i Âl-i Osmân, Cronaca Anonima Ottomana in Trascrizione Ebraica*, Napoli: Istituto Universitario Orientale Seminario di Studi Asiatici, Series Minor XII.
- Ménage, V. L. (1978), “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, Çev: Salih Özbaran, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. IX, s. 227-240.
- Öztürk, Necdet (1991), *Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları. (2007), *Oruç Beğ Tarihi*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayım.
- Tekin, Talat (1984), “İbrani Yazısı ile Türkçe”, *Tarih ve Toplum*, İstanbul, Sayı:1, 19-21.
- Tekindağ, Şahabettin (1971), “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *TTK Belleten*, C. XXXV, Sa. 140, s. 657.
- Turan, Şerafettin (1991), *İbn- Kemâl Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Dipnotlar

- ¹ F. Giese, *Die Altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung*, Teil I: *Text und Variantenverzeichnis*, Breslau 1922; Teil II (Almanca Tercümesi), Leipzig 1925; Bu çalışmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Azamat, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.
- ² Johannes Leunclavius, *Annales Sultanoꝝ Othmanidarvm, A Tvrcis Sva Lingva Scripti*, Frankfurt 1588/1596; Almancası, *Neuwe Chronica Türckischer Nation von Türcken selbst beschrieben*, Frankfurt 1590. Bu eserde kullanılan yazmanın mevcut yazmalardan daha eski olduğu anlaşılmaktadır.
- ³ Yazmayla ilgili bir inceleme, 4 Haziran 2010 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Between Religion+ Language konulu çalıştayda “İbrani Harfli Tevârih-i Ali Osman Üzerine” başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur: “İbrani Harfli Tevârih-i Âli Osman Üzerine”, *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 48, Ed: Evangelia Balta, Mehmet Ölmez, İstanbul 2011, 85-99. Bu konu üzerine çalışan Tarihçi bilim adamlarının yoğun talebi neticesinde bu metnin transkripsiyonlu çevirisi yayına hazırlanmıştır. Anılan bildiride metnin dil özellikleri üzerine bir değerlendirme yapıldığı için burada sadece temel işaretler kullanılmış fonetik özelliklerin gösterilmesinden kaçınılmıştır.
- ⁴ /t’qdyr/ yazılmış.
- ⁵ eksik var.
- ⁶ /‘‘tyq’lrylh/ yazılmış.
- ⁷ /wgşwrdy/ yazılmış.
- ⁸ /‘rb’ly/ yazılmış.
- ⁹ /dwrt/ yazılmış.
- ¹⁰ /hr’b/ yazılmış.
- ¹¹ /‘lhrlryr/ yazılmış.
- ¹² /bwqwldylr/ yazılmış.
- ¹³ /hynätëydēh/ yazılmış.

THE KARAIM MANUSCRIPTS IN ST. PETERSBURG*

Tülay ÇULHA**
(Kocaeli University-Kocaeli-Turkey)

Abstract:

These scripts were written in Hebrew and mainly belong to the Karaims, who are a Turkic community with a population that currently is decreasing. The scripts, which are found in various libraries around the world and in private collections, are mostly composed of religious translations and *mejumas* which have been compiled from folk literature (e.g., stories, folk songs, proverbs, legends, and riddles etc. which have been passed down orally from storytellers). During a visit to The National Library of Russia and The Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, analysis was conducted on some of the scripts that are

located in the Eastern Manuscripts Section of this library. The purpose of this study is to share the information collected about the scripts during this visit with the science world in the hope that this will be useful for researchers who are interested in this subject.

Key Words: The National Library of Russia, Karaim Manuscripts, *Mejuma*, Eastern Manuscripts, Karaim Language, Karaim folk literature.

Introduction

The Karaim Turks are the only Turkic community that accepts Judaism. They regard themselves as a continuation of the Khazar Empire (VII–XI century)¹ and live scattered in a

*“*The Karaim Manuscripts in St. Petersburg*”, *Ponte International Journal of Sciences and Research*, Vol. 77 | No. 3/1 | Mar 2021, pp.15-33. DOI: 10.21506/j.ponte.2021.3.2

** Associate Professor, Kocaeli University, Faculty of Arts and Sciences, Turkish Language and Literature, *culhatulay@gmail.com*

wide variety of places including Crimea, Turkey, Lithuania, Poland, America, Paris, and Australia. The Karaim Turks, regarded by UNESCO as an “endangered language and culture”, are the focus of an increasing number of studies, which is pleasing.²

The sources of the above-mentioned studies are taken from Karaim Turkish folk literature in the form of *jönk* and are called *mejumas*.³ *Mejumas*, which are folk literature written in the Hebrew alphabet, record valuable cultural information in the form of ballads, riddles, proverbs and poetry and are gradually coming to light. These works, which are tightly related to Karaim folk culture in terms of language, form and subject matter, originally only survived by word of mouth. However, from the nineteenth century, they started to be written down. Initially, these *mejumas* took the form of poetic compilations such as folk song, poetry, and ballads, but it is also possible to come across prose narratives such as epics, stories, proverbs, and tales.⁴

The manuscripts, located in the Manuscripts Department in the St Petersburg branch of The Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, are some of the most important sources of Karaim culture. It is a great loss that these works are not included in comparative studies of Turkish grammar and literature. The most important resources of the Karaim Turkic language and literature are found

in these *mejumas*. The great majority of these *mejumas*, written in Hebrew text and containing very valuable information about Turkic culture, are in St. Petersburg.

The Firkovich collection in St Petersburg is another valuable source of Karaim culture and is found in the Manuscript Department of The National Library of Russia. Written by Avraham B. Samuel Firkovich, one of the Karaim Turks’ most prominent leaders, this famous collection is called the “First Firkovich Collection” and was moved to St. Petersburg in 1856. The National Library of Russia confiscated the collection in 1862. The printed books and manuscripts gathered by Firkovich in the Near East and the Caucasus, where he was assigned by the Russian Ministry of Foreign Affairs, are known as the “Second Firkovich Collection”. This collection was transferred to the Russian National Library in 1876 after his death.

Firkovich was interested in the history, religion and language of the Karaim community, and throughout his life he gathered all the old books and manuscripts that he could find. Firkovich brought the first books and manuscripts in his collection from Palestine: “10 manuscripts and approximately 150 documents, 2 manuscripts from V. L. Dashevskiy Collection, nearly 10 old Crimean Karaims manuscripts that were brought from *Bakhchysarai Museum* and *kenesa* of Chufut-Kale by Lebedev in 1976 in his collection and printed books”. (Budnik 2008: 73)

A pre-planned visit to St. Petersburg was made between 27 to 31 July 2015 with Prof. Dr. Derya Örs, the ex-head of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, and Prof. Dr Mustafa S. Kaçalin, the ex-head of the Turkish Language Association. The authors of this document visited the Manuscripts Department of the National Library of Russia and the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences (St. Petersburg).⁵ Our aim was to ask permission to borrow the digital copies of these Hebrew-scripted Karaim manuscripts and to take them to libraries in Turkey. When we arrived in St Petersburg and made this request, the authorities responded positively, saying they wanted to provide as much support and help as possible, but they explained that they could only do so once official correspondence had started. However, the political events that occurred between these two countries meant that this deal could not be pursued.⁶

Manuscripts And The Firkovich Collections:

The *Haham*,⁷ historically the religious leaders in Crimea, are the current representatives of the Karaim Turkic community. Samuel's son, Abraham Firkovic, who has an important place among the Karaim community and whose life was dedicated to working for the benefit of the community, served as both a religious and a

political leader of the Karaim community. The *genizah*⁸ documents pioneered the future collection of Firkovich; these were discovered by Firkovich while on a pilgrim's journey with Babovich.⁹

I was allowed to examine the manuscripts for a short time and was able to make the notes which are detailed below.

The National Library of Russia

The "First Firkovich Collection": the "First Firkovich Collection" was transferred to the library in 1863. Records state that there were 684 items in an inventory taken in 1989, and 677 items in an inventory taken in 1997.

No. 1: a small notebook with the title "בוי"א". This was written without niqqud¹⁰. It is 10.5x16 cm in size; it consists of 16 folios¹¹ and each page has 17 lines, excluding the title. The first page of writing is very faint and almost impossible to read because the ink smudged when it got wet. There are missing parts from both the beginning and the end.

No. 2: this is registered with the date 1811. Both sides are handwritten on a large piece of paper (46x17cm) and written without niqqud. It consists of two rows and two columns of text. There are 92 lines on each page.

There are damaged parts on the first page of this religious text, which contains a chapter on Torah's Exodus that details the Israeli departure from Egypt.

No. 3: this consists of two pieces of notepaper comprising three pages. The first piece is a text mostly written in Hebrew in prose form containing a letter or story and is 34x11 cm in size. The Russian card file notes that the author was *Haham Simha ben Şelomo Konstantinopolskiy*. It is in good condition and written without niqqud. This letter or story begins in the first column of the second page with the following: *Ve ad... ma'lum ola ki Qalanıy hem maşpatınan hem bazırğanlarına qayıll olmam demiş deyi yazmışsız benim uçun....* An event or situation is explained to the reader. The Karaim section is written in Hebrew letters and is made up of two parts, 57 lines and 62 lines.

The second part comprises one page and measures 17.5x45 cm. The paper, one side of which contains writing, opens from the bottom.

No. 6: this reflects a star-map drawing on which “פילונגה ילעב” is written.

It is made up of two small pieces of paper.

No. 9: it measures 5.5x35 cm. The date, 1785, was recorded in Karaim. A sample from the text is provided below:

Bir yigit nişanlandıqda bir tabaq tatlı ve bir şişe raqı ile mühürge sıylamaq üzere her ne

qadar altın ve gümüş ve cevaher yollarsa man'a degil ve lakin qumaş ve aş göndermesinler nişan adadı.

No. 10: written on the seventh day of the Sivian month in 5601 (June 1841 in the Julian calendar); this is a one-page Karaim promissory note in Hebrew text.

No. 11: a Karaim script in Hebrew text consisting of two folios that include a numbered list of five items on the inner pages. It is likely that they were written for religious education purposes.

No. 12: dated to the seventeenth century, this single page of niqqud text is written in a different font. It is a piece of poetry rhyming with “Moshes” and is written in half Hebrew and half Karaim.

No. 14: this is dated 1809 and consists of two leaves and four pages (consisting of two sides). One page is blank, so actually there are only three pages. One page contains a Karaim text entitled “רבהכ” and has 43 lines of Hebrew prose.

No. 15: written in 5574 (1814 in the Julian calendar), this measures 75x52 cm. *Rabbi Yosef ben Şamuel* is a letter of a complaint related to some kind of court record referring to an extended case, written in the beginning in Hebrew and continuing in Karaim Turkic. The letter, written on a rather large piece of paper, begins with “*hacı Ali aganıy qızı....*”

No. 16: is a single page of a letter written in Hebrew which seems to be some kind of account calculation.

No. 17: this is an item consisting of two columns. The first column is a Hebrew text entitled “תּרְקִי תנפ”, while the left column is the Karaim translation of the Hebrew part. Written with niqqud, this is a religious text signed by *Abraham ben Yaşar Lucki*.

No. 19: this is a Tefillah text, marked with niqqud and dated 1814. It has a very different font and is written as four small notebooks, but it is not marked with niqqud. The names given on the Russian card file are as follows: *Yehuda ben Şemarya, Yosef ben Mordexay, Şelomo ben Aharon*.

The first notebook is written in Hebrew between sections 1a and 5a. The next section, 5b, begins in Karaim with the title “yashl”. It is West Karaim language (not Crimean!) and consists of eight folios in total.

The second notebook, as a continuation of the first notebook, starts with the ninth folio and ends with the sixteenth folio.

The third notebook contains between 17 and 23 folios.

The fourth notebook contains between 25–27 folios.

No. 20: is a note written in half Hebrew and half Karaim.

No. 21: measuring 21.5x17 cm, this is a promissory note for 117 roubles written on the

fifteenth day of the Cheshvan month in 1801. The names noted here are *Binyamin Aga and Çadoq Tanbayıq*.

No. 23: measuring 22x18 cm, this consists of seven folios translated from Hebrew and is dated June 1849. Each folio comprises two columns and reflects the grammar of the old Hebrew language; it is signed by *Simha Kalimani*.

No. 30: is a calculation written on a small piece of paper.

The existing parts, located in folder 948, are numbered individually. Parts 549–563 were recorded as written in 1811.

No. 143: this is a total of 104 folios of Torah translation. It is in pretty good condition. On some pages the niqqud was used.

No. 144: these consist of 264 folios of Torah translation marked with niqqud. It has a hardcover and is in very good condition.

No. 145: these are fourteen folios of Torah translation without niqqud. It is a small piece which could be carried in a pocket and therefore is smaller than normal.

No. 145A: this is another is a smaller Torah translation containing two pages.

No. 180: this consists of 155 folios in a small, leather, hardcover notebook measuring 17x11 cm. Each page contains approximately 26 lines of untidy text, except for the title. Some of the Hebrew parts are with niqqud, some are without. It was recorded on the Russian card file

as being written in the Krymchak language from Chufut-Kale¹² and is dated 1735.

No. 181: this is a printed book in Hebrew measuring 13.5x15 cm and contains 197 pages. Each page has 24 lines on average, except for the title. The Russian card file records that this is a text in the Krymchak language and is dated 1793. Some parts are marked with niqqud, some are not. It begins with “וְהָיָה תוֹצֵא” but is then numbered with Arabic numbers.

No. 347: this volume of the Hebrew manuscript is untidy, but it is in good condition. The folio numbers are written on the bottom of the pages of the manuscript, which has 138 pages and measures 15x21 cm. It is not marked with niqqud. There is a drawing on page 121a. The date 1909 is noted at the end of it in Russian.

No. 356: a Hebrew text that was recorded on the card file as being about Maths and Geography. It is not complete and has no cover. Each page of the book, which has 81 folios and is written without niqqud, consists of approximately 18 lines and contains drawings. The date noted at the end of the notebook is 15.7.1909. At the end, there is a text of 22 folios with niqqud. A receipt beginning with “*susamaqnu toxtatmağa sinamenki içinden ağaçını ayırasın/ yaprağını qaynatasın suvunu içesin susamaqnu toxtatur/ içine ya bal ya şeker qoştun qaranfil qoştın sürdür nezgeravent yarım dirhem yutsun/ siyemegen adam noxut qadar nişadır yutsun qısqa közü/ ravent tuysın suvğa*”

goysun içsin...” is written with very big letters and repeats the niqqud on page 21b.

No. 804: this consists of 112 folios in Hebrew script with a hardcover; it measures 10.5x15.5 cm. The manuscript is marked with red niqqud. Some parts are written in different fonts without niqqud.

No. 830: this consists of nine folios that are written in Hebrew with niqqud; it measures 15x12 cm. Each page contains 16 lines on average. It is a very old and damaged piece.

The “Second Firkovich Collection”: The official we met at the National Library explained that while the “Second Firkovich Collection” was classified, it does not have a catalogue so the records are kept in card files in the old system. This meant that I was not able to get a chance to analyze these records. However, I was allowed the opportunity to see some of the samples from the first and second collections that were selected by the officials so was able to examine these manuscripts.

No. 12: this Hebrew manuscript from the “Second Firkovich Collection” measures 15x18.5 cm. Each page of the manuscript has 158 folios consisting of approximately 24 lines. The script, which has the look of a worn leather notebook, is a printed with readable text.

No. 17: this Hebrew manuscript originates from the “Second Firkovich Collection” and has 190 folios, measuring 20.5 x14.5 cm. Each page consists of an average of

26 lines. This manuscript is bound; it is written without niqqud and is in good condition.

I was not able to determine which Firkovich collection the following two manuscripts (No. 802, 803) belong to:

No. 802: this manuscript was recorded with the name of Moşe Abraham Harupa Dar'î; it measures 15x21 cm. Each page has on average 21 lines. The text, which is written without niqqud, is numbered with both Hebrew and Arabic script. The index is torn on the 165th folio.

No. 803: each page of this Hebrew manuscript, which measures 26.5x17 cm, has an average of 23 lines and is in good condition. It has red Arabic niqqud at the start and also has the occasional Hebrew niqqud. It is numbered with Hebrew script. There is an index in the 136th folio.

The *Bakhchysarai* Collection

No. 116: this manuscript, measuring 16x22 cm, is a religious work written without niqqud. Each page contains an average of 24 lines. The manuscript is in good condition with a hard cover, but there are some missing sections at the beginning of it. It is numbered 2a כז/27.¹³

Below is a transcript of the ninth line in section 2b: "...*da sen sîmarlağın oğlanlarına Yişraelniñ da alsınlar...*" In the following pages, it continues with a Hebrew narrative which is presumed to have religious content.

No. 119: this single page text, measuring

21.5 x17.5 cm, is written with niqqud and consists of the following 18 lines:

[1] *küçlü teñrîsi ol bütün dunyanıñ da teñrîsi/ ol teñrîlerniñ da biyi bar ol biylerniñ muña men/ quluy senin topraq da qul qurt da qımırstqa/ qısqalığı bilän künlerimniñ da toyğan qaltramağından/ dunyanıñ keldim ilamağı bıla canımniñ da/ qoltqam bıla alğıyda... senin: bermegin meni arasına yazıqlılarnıñ da/ arasına yalğançılarnıñ da arasına qabul olunmağanlarnıñ/ da qıstavçılarnıñ: aruv (yüräk yaratqın¹⁴) yaşırğın qıblalarını/ yazıqlarımndan: da günählärimni yalıslağın aruv yüräk yaratqın/ miye ay teñrim da qolaylı can ıñğırtqın içimde taşlığın meni/ alğaydın da aziz alhamıynı vaqıtsız almağın menden: ol teñri ol/ inamlı ol atmas: rahmatlarnıñ ol oñaltuvçu halsızlığın/ qoluyñıñ keltirgin otlamaqları suvlüğümñüñ debir: sızlovlarımniñ yarıtqın hazratlarını qoluy üstüne da: yarlığışlağın meni sevgiliye köre devşirmegin yazıqları bilan: ca'amnu q da qanlı aşçı el bilan tirlıklarimni iygin/ yırağıynı da kertiligiyni alar köndersinler meni aziz tağına/ da tökti yırlarına: birgelerine res... qollarınıñ da ol hasidleriynin [2] qudratıya senin qoyarmın ca'amnu yuluyğın meni H/ analı teñri/ yazıqlı olduq tandım taladım/ sözledim yalğançılığın günehker oldum raşa'lıq edtim/ çaypadım qusurluq sözledim yalğan keneş ettim.*

No.126: this work, recorded with the name of Şemuel Bekr Şimha, measures 14x19.5 cm. The text is printed and marked with niqqud

and has 153 leaves, each of which has 29 lines on average. The manuscript is entitled “שדוק” and appears to have religious content. It is numbered with Hebrew text at the top left of each page, starting on the first page with 62, indicating that 61 pages are missing¹⁵. The first two pages and the last folios are handwritten and were added later. The rest of it is printed and is with niqqud. There is a poem without niqqud in the first two folios. The second part is in Hebrew with niqqud. At the end of the work, *İlyahu Aslan* is written in the Cyrillic alphabet.

The Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences

A 9: this manuscript, measuring 11x20 cm, was taken from *Karay Bitigligi*¹⁶ and consists of 216 folios. Each page of the manuscript contains poems and has 22 lines on average. The pages and content are detailed below:

page 3a begins with a folk story in the form of a poem called *Qaracaoğlan* and then continues with various folk songs and poems;

pages 25b–32b contain folk songs by *Aşiq Qarip*¹⁷. There is nothing written on page 32a;

pages 124b (Ar. 181) – 142b (Ar. 217) contain folk songs by *Aşiq Qarip*;

pages 143a (Ar. 218) – 147a (Ar. 226) begin with *Kefe Türküsü* and continue with various folk songs;

pages 163a–166b are a *Tekerleme Destan*

(*Riddle*);¹⁸

pages 191b (Ar. 216) – 192b (Ar. 218) are a *Tapmaca (Puzzle)*.¹⁹

pages 192b–199a contain poems signed by the author Babay Cumuq

There is an index on page 200a. Page numbers and names are listed on the right, while item numbers are listed on the left with Arabic numerals.

A 18: this *mejuma*, which is quite worn, measures 11.3x23.5 cm and begins with an epic. Each page consists of an average of 25 lines. Pages 334–337 are blank.

“..... *qaldı dünyaya, doquz qat ... yarattı/ ...dan mahı taban bent eyledi. .../ bunda kerem qıldı ol celil cebar,*”

It contains folk songs by ashiks such as Aşık Ömer, Kalenderi, Gevheri, Kerem, and Koroğlu.

Pages 137–173b tell a story by Aşiq Ğarip and begins with *Nine çoq yemişem ekmegin canım ğurbete gidersem/ nece olur halım.....*

There is a Tanatar signature at the end of the story. There are a few more stories in the continuation of the *mejuma*, which ends at page 176. Pages 176–182 contain an index. The following notes were written at the end of the:

Tatarlar Kırım'dan çıktıktan sonra sene 1860, 18.8.1862, 1871, 1872... “After 1860 when the Tatars left Crimea, the dates 18.8.1862, 1871, 1872...”

A 19: this *mejuma*, which is 22x12 cm in size, contains 463 pages as detailed below. Each page has 22 lines on average.

pages 1–78: *Aşiq Qarıbınq meselesi ve türküsü (folk song)*;

pages 79: *Şelomo kefeli'ge çıqqan* (folk song) 17 April 1883;

page 91: this consists of 104 samples of Turkish folk songs in the form of quatrains called *Maniler (quatrains)*²⁰;

page 373: this is a story that begins with *Balıqçı oğlanınq meseli*.

A 59: this *mejuma* consists of 72 folios and measures 16x10.5 cm. The narratives are also numbered with Hebrew script:

1a (218):²¹ this is a story beginning with *Bir vaqıt eki adam dava ilen qadıya gitmişler.....* Also, in 1a there is another story that is numbered 219 in Hebrew letters;

1b–2a: this consists of another story, the first sentence of which is written as *Usturlab²²da Osmanlının büyük şehirlerinin adları ve batına uzunlıqları ve dünyanın ortasından atlar: Mekke, Medine, Mısır.....*;

From 2b to 3b (until half of 3b): this contains a poem, as detailed below, numbered 222, praising Islam and written without niqqud. It begins with:

Ferd ü samedsin ya 'Ali ya recüm

Merhamet qıl Müslimana ya hakim ya halim;

3b (222): is a narrative written without

niqqud; it begins as “*bir vaqıt İstanbulda bir padişah.....*”;

4a (223–224): is a short story written without niqqud. At the end of the book, there are five sheets of missing pages.

A 62: in the record for this *mejuma*, which measures 16x10 cm, *Eliyah Kazaz- Karay Bitikliginden* was noted. The right side of each page is in Hebrew and the left side is the Karaim translation.

Pages 2b and 3a are in Hebrew script, written as *her cevabnı sevlemeye qadır degil idi*.

Page 4b is in Hebrew script. Page 5a is a translation of 4b.

The register continues in this way until it ends at 15a.

Pages 16b, 17a and 17b consist of two columns; the right columns are in Hebrew script; the left columns contain the Karaim translation. There is a *Muhabbet Türküsü (folk song)* in the form of a list.

A 69: this manuscript, measuring 18.5x11.5 cm, consists of 22 folios. It is written without niqqud and each page has 17 lines on average. The manuscript, which is a religious work, is in very good condition.

A113: this is a *mejuma*; on the cover it is written that it belongs to *Ester Şeytan*, daughter of *Moşe*, dated 1881.

The pages are numbered as 184 folios with both eastern and western Arabic numerals. There are 364 numbered pages. Each page has

20 lines on average, excluding the title. At the end of the *mejuma*, which is in very good condition, the sections referring to the content are numbered with both Arabic and Hebrew script; there are three folios of Hebrew poems and two folios of Russian poems in the envelope. These pages are detailed below:²³

1b: *Daher ve Zöhre*;

31–67: *Qaracaoğlan İsmihan Sultannın*

Türküsi ilen Meseli;

68: *Börü Meseli*;

71: *Nasredin Hoca*;

73–148: *Aşiq Qarip Mahsut*;

149–160: *Üç qayıp bilicininin meseli*;

161–171: *Dünbel oğlan meseli*;

172: this page is empty;

173–234: *Yehoniya*;

There are various folk songs from pages 234–329;

329: *tekerleme destan*;

There are verse pieces in epic style until page 354;

354–364: *Maniler*.

The table of contents is between folio numbers 183a–184b. Pages 154–259 are numbered with the Hebrew system.

A 126: this notebook measures 16x10.5 cm and consists of 126 pages.

There is a poetic piece on the first page of the notebook. It is registered which pages are written by who. Pages 4–79 were written in 1816 by Mordexay Şelomo Kazaz. Page 80 is blank.

Pages 82–92 were written in 1835 by *Moşei Kazaz*. On the fourth page, there is a religious story which is famed amongst the Karaims. *Çuf Devaş* starts as “*bu ilahining adına Çuf Devaş deyilir. Yana balning solağı demek....*”. “This hymn is called *Çuf Devaş*, which means honeycomb”.

On page 4b, after a short introduction in Hebrew, the text continues with *רפס תישארב maxtarim seni ya rebi dunyalar padişahi ve çoq şükürler adinga sanga verem şabatı....*”

Pages 61a–91a contain text written by Sefer Devarim, which begins with *שרר gibi Pesah gecesi יהונה yerine oqumaya Türk dili ilen yapulmuş cahile qısayaqlığa anglatmak uçun zira Tora qayta qayta simarlayır ki Yişra’elning Mısırdan çıqtıqların ne acayıblar oldı ve adatını şartını beyan et deyi sana ve sana hekayet etmeye boynumıza farz etti.*

Pages 93–94 are blank. Page 95a is in Hebrew script.

A 127: the *mejuma* is in the form of a *jönk*. The edges of the leather bound *mejuma* are gilded. It is meticulously handwritten in Hebrew script on printed pages. The manuscript, measuring 25x15.5 cm, has 31 lines on average on each page. The pages are numbered 1–668.

It begins with the title of a story called *Qaraca Oğlan*. There is a note that refers to Rad. VII 38.²⁴ outside of the page’s margins. In this poem, the first word of each line is sometimes written in red and sometimes in blue. The story

starts on the first page and ends with “*haq te’alaya niyazım beni maymun yaratmasın da/ acemi cinyaneniñ eline/ düşmeyim*” on the twenty-seventh page.

On page 28, proverbs, starting with the letter *aleph*, are listed under the heading *Zarpu ot alef*.

There is a note referring to Rad. VII 216 outside of the page’s margins. The titles are written with blue and red pens. The proverbs end with the letter *taw* on page 35. *Yahudi Temsili* begins here. The title is written with blue pencil.

On page 37, *Dahir ile Zöhre* begins. There is a note referring to Rad. VII 60 outside of the page’s margins. Page 84 refers to *bu masalning qusuru*, which is written at the end of the tale and is completed on this page. Page 202 refers to the note *işte düğün*.

This story, entitled *Haşara Adamın*, starts on page 85. The title is written in a blue colour. There is a note referring to Rad. VII 745 outside of the page’s margins. The new story, entitled *Qoca Qarının*, starts on page 88 and ends on page 90.

There is a content section for the *mejuma* on pages 644–653, continuing with prose and narratives in verse until the 643rd page.

The pages between 654 and 665 are blank.

There is a short piece of writing at the top of the 666th page.

A 128: this *mejuma*, measuring 11x17.3 cm, is in the form of a small notebook with a

ripped skin. Each page has 12–13 lines on average. Niqqud was not used, except for some words written in Hebrew script. After the ten-page introduction in Hebrew, it begins with a poem entitled “*aft kibik*”.

The Karayca poem below begins on page seven.

“*Efendim: yaqma ğarı, taburum yoq ur/ qul inkara mayıl oldum/ (7a);*

İki keklik qarşı qarşı biro birine/ öteyir (7b);

Bir ataşa duş olmuşum derunun/ yaqma benim bir münasip yarenim (8a);

Ben bahtımnı dinlemişim tağa bassam/ iz olur (8b);

Ben keremliyim kerem aslıyım aslı / yoqtan yanmışım”.

Pages 36b, 151b are blank. On page 37b, some notes were written. After page 37, the numbers start again from 27. Number 29 is omitted, and the pages remain blank until page 38, after which there is poetry as detailed below:

Page 38a contains “*Yolları daşlı, sevdicegim/ ilal qaşlı...*”.

It continues in this way until page 66.

After 66th folio, the pages are numbered again as 33 and 34 but these are blank pages, with nothing but page numbers on them.

The title of the story, *Aşiq Qarib*, starts on page 67. There is no main page title. On some of the following pages, the title is written as *Aşiq Ğarip*, *Ğarip*. The next 15 pages are blank. Pages

numbered 234, 235 and 236 in Hebrew numbers contain notes about the years 1920, 1922, and 1923.

From reading the chapters and writings from this *mejuma*, it seems it was written by three different people.

A 138: the first 18 pages contain the main content of this *mejuma*, whose pages are numbered in order but must have been added later because the pen color is different from that of the main text. The manuscript, which is in very good condition, measures 17x21.5 cm; each page contains 18 lines on average. It mostly consists of poems. The *mejuma*, which was later numbered as a folio, belongs to *Sima Saraç* and is dated 1882.

It is blank between pages 19–43. It ends in the 217th folio (page 434). It is blank again until page 481, which is the last page.

A 145: measures 17x21 cm and contains 431 pages. There are 28 lines on each page, excluding the title. The folio is numbered on the left side of the page; each title is numbered separately on the right of the page. This is a *mejuma* written by *Mordexay Tiro* and dated 1885. There is information related to the author and owner of the *mejuma* as follows:

The end of page 157b: “*Bu mejuma Mordexay Tiro'nıdır, gendi el yazım ilen 1884'de yazmışımdır. / This mejuma belongs to Mordexay Tiro, I wrote it by my hand in 1884.*”.

Page 204a: “*Mordexay ben Yiçhaq Tiro*”.

Page 215b: “*Mejuma sahabu Mordexay ben Yiçhaq Tiro./ The meejuma's owner is Mordexay ben Yiçhaq Tiro.*”.

A book, opening in the form of *jönk*²⁵, with *Zarpu Mesele* “*proverbs*”.

There is a list of names in the first folio.

The poet, *Güzel qızıñ meseli*, is mentioned in the second folio.

Between pages 3b–30a, *Köroğlu Folk Songs and Parable* takes place in Bolu. This narrative, which starts on page 3b, ends with “*1884 sene ayın birde yazmaya başlayıp 20'sinde tekmil ettim Köroğlını*”.

The following list details page names and content:²⁶

pages 30b–37b: *Aq Qavaq güzeli ilen Beg Bölekniñ Meseli ve Türküsü;*

pages 38a–46b: begins with *Kirizmeli Güzeliñ meseli ve Türküsü şeklinde başlıyor* and ends with *Bu meselenin küsuru seksen üçünci senede;*

pages 47b–58b: *Qaraca oğlan ve İsmixan Sultanniñ Meseli Türküsüilen;*

pages 59a–81b: *Aşiq Qarıp ilen Şah Sina'nıñ Meseli ve Türküsü;*

pages 81b–82b: *Yaqup Hocanıñ meseli;*

pages 83a–87a: *Bu meseleniñ başı 38 otus sekizinci kahatdan başlayır Kirizmeli güzeliñ meseli Güzel Ahmed ilen;*

pages 87b–96a: *Dahir ilen Zöhreniñ Meseli ve Türküsü;*

pages 96b: *Aşiq Ömer Meseli ve Türküsü;*

pages 97a–118a: *Yehoniya*;

pages 118b: *Türki Meseli*;

pages 119a–122a: *Öksiz Miskinniñ Meseli*.

pages 122b: *İskoviçniñ oğlınıñ qarisına iftira sevledigi istoriyası*;

pages 123a–128b: *Şekem ilen Dinanıñ istoriyası*;

pages 129a–131 contain a poem entitled *Şimha İskoviçniñ türküsü: Bu dünyanıñ ötesine erdim diyen*;

There are several pieces of verse on pages 131b–343;

page 344a: “*Muqallit/ bir padişah demiş ki lalasına bir cevap sevle darılayım bir cevap sevle güleyim*”;

There are 101 poetic pieces entitled as complaints, tongue-twisters, folk songs, *mufred* (couplets), and *nasiat* (advice);

pages 357a–360b 113: *mani* (Turkish folk song);

page 364b: a call-and-response duet between *Aşiq Cihan* and *Maşuq Cennet*;

page 365a; here, there are 30 words; for example, *eşit biynamaz olan*;

pages 365a–395b contain *temsils* (small stories) and *türkü* (folk songs);

There are *zarpı meseliler* (proverbs) between 395b and 400b;

page 401a *Veriros*;

pages 403 and 407a are blank;

An alphabetical index begins on page

407a, starting with the letter *aleph*; the list reads from right to left with number, title, and folio number. It ends on 424a.

A 151: this manuscript contains 124 folios and measures 16x21 cm. It is in good condition; it opens from top to bottom in the form of a *jönk* and is without niqqud. Each page of the *mejuma*, which is composed of verse (i.e., *türkü* (folk songs) and *koşma* (poetry)²⁷ etc.) consists of 16/18 lines on average, excluding the title.

It starts with a folk song. From the fifty-ninth folio, it is numbered upside-down, as detailed below:

78a: *Börünün fasılı*;

80a: *Daher Zöhre* is written in verse.

123a: begins with the words *İnsana nasiatdır...* (“*advice to people*”)...

A 154: *Sima Saraç, Mejuma*²⁸ (Vol. 2), has the date noted as being 1908. (There is also a 1916 edition of *Karay Bitigligi*).

The *mejuma* opens as *jönk*, measures 16.5x21 cm, and consists of 19 lines on each page, excluding the title.

the first page contains the *mejuma*, starting with *Aşiq Qarıp*; it is numbered with Hebrew text with Arabic digits next to it. It is without niqqud. *Aşiq Qarıp* ends on page 75;

pages 77–194 refer to the title *Köroğlı meseli ve türküsü*, which is written with gilt ink;

pages 76 and 195–200 are blank;

page 201 refers to the title *Qaracaoğlan ve İsmixan Sultanning meseli ve türküsü ilen*²⁹;

page 247 refers to the title *bin sekiz yüz seksenüç mart yigirmi altıda*;

pages 248–430 are blank.

A212: this *mejuma*, measuring 22x18 cm, belongs to *Yosef Kefeli* and was written in 1850. The beginning and the end of the book are not clear. It starts with “*Kenigun/ dün gece göşkiñ altından geçtim, hanım oturmuş taxtına....*”.

The following list details pages and their content:

page 1b: the *mejuma* begins with *Köroglu Folk Song* and continues with titles such as *Aşiq Qarip, Sıyrırtmaç, Qatlama, Güvercin, Köroğlu*;

pages 43a–44b: *Şelomo Hameleh 'niñ Meselesi*;

pages 45a–46b: *Hevıacı Güzeliniñ Meseli*;

pages 47a–49b: *Zaman ilen bir ocaki öler çoq malı olur cümlesini oğlu yer....*;

pages 49b–56a: *Balıqçı oğlınıñ meseli*;

pages 56b–58a: *Bekiri Mustafanıñ Meseli*;

pages 58a–59a: *Mesele, sevleyim diñleşiz sene 1845*;

pages 59–78b: *Aşiq Qarıpnıñ Meselesi ve Türküsü budır*. The pages of this story are tidy and in order;

pages 78b–80b: *Adem oğlanı* (in verse).

A223/4: the first page of this manuscript (2b), which was transferred from *Karay Bitigligi*, is in Hebrew. This manuscript has no cover and the pages between 1b and 2a are blank.

This Karaim book was printed with niqqud in a printing house and is composed of

fables. The pages were numbered by the printing press and then numbered as a folio by hand. The contents of this story are numbered in Hebrew script as detailed below:³⁰

Qarağuş ile bal qurt;

Fıçı;

Quzğun Bilbil ve At;

Yılan ile Süllük;

*Zedoni Hazeb*³¹;

Körel ile Xoroz;

Qurt ilen Tilki;

Qısqaç ve Balası;

*Kelbim*³²;

Qarılğaç ile Gece Quşu;

Anqıt ile Deve Quşu;

Türbün ile Ayna;

Qarağuş ile Keçi;

Çıwal;

Qurt ve Yawrusı.

Pages 25–30 were added to the text later in handwriting. The text is marked with niqqud and there are 14 lines on each page.

A 253: this manuscript, which contains 170 folios, is written in Trakai dialect and dates from the nineteenth century. It measures 16.5x10 cm and each page consists of 24 lines on average. It is written in half Karaim and half Hebrew. Based on the fact that the writing is not the same throughout and appears to have been written using different pens, it can be deduced that it was written by more than one person at different times.

A 256: this is in two parts: one contains 80 sheets and the other contains three sheets. The manuscript consists of 83 sheets and measures 10.5x15.5 cm. It is recorded as written in the eighteenth and nineteenth centuries. The Russian note (1a) shows that these are wedding songs of the Troch Karaims. Some parts are written in Hebrew, some parts are in Karaim.

A 261: this *mejuma*, arranged in the form of *jönk*, opens from top to bottom. It was recorded as belonging to *Yosef ben Yiçhak (Qahveci)*. Each page of the *mejuma*, measuring 11x17 cm, has 17 lines on average. The content of this *mejuma* is physically quite worn with poor-quality text.

There is a folk song with 44 stanzas in the first five folios.

The list below refers to the page numbers and their content.

the three lines of text on page 5b are faint;

page 6a 3: the text here consists of three lines (Page 6b is blank);

page 7a is a folk song; 7b is blank. There are ten lines of writing on page 7b that are recorded as *bu türkü Yiçhaq ben Beraşdan gelmiştir* at the end;

page 8a contains an expenditure record in figures;

page 9a contains a calendar; the pages between 9b and 10b are blank;

page 11a–24a contain folk songs.

A 262: consists of 252 folios and measures 10x10 cm. Except for the title, each page of the *mejuma*, which is in good condition, consists of 33 lines with the titles as detailed below:

page 1a: *David Biyimge çıkan türkü;*

pages 7b–22b: *Daherlen Zöhrenin meselesi ve Türküsü;*

pages 23a–101b: *Hikayet Kerem 82 boş;*

page 102a up to the middle of page 103b:

Laşivan Türküsü;

pages 103b–135b: *Aşiq Ğarıbıñ Meselesi ve Türküsü;*

pages 136a–137a: *Beg Bölek Aq Qavaq qız;*

pages 137a–141a: *Arzu Qamber;*

page 147a: *Türkü ve Şemahiler;*

page 148a: *İşakeviçniñ*

Türküsü/İşakeviçke çıqqan Türkü It consists of 20 stanzas;

page 152b: *İstanbul Türküsü;*

pages 153a–156a: *Köroğlunıñ Türküsü;*

page 156b: *Oğlu Dağistanlıñ Türküsü;*

page 160a: *Panpulovniñ Türküsü;*

pages 179a–183b: *Köroğlunıñ Türküsü Yarı 153. kahatta.....* This starts from the fifty-seventh stanza which are numbered. It ends in the 112th stanza;

page 184b: *Alimiñ Türküsü;*

page 185a: *Alyanaq Moşeniñ Türküsü;*

pages 186a–188a: *Yüzük oyunıñ Türküsü;*

pages 188b to 199b contain folk songs. The 200th folio is blank;

pages 201a to 239b there are folk songs. The folios between 240 and 252 are blank.

A 263: this is a bottom-up notebook with no cover and messy ink. It measures 20.5x11 cm. Each page has 16 lines on average. It is written in blue ink outlined with red. It begins with the indispensable story of Aşiq Qarip meslesi; this is told in almost every *mejuma*, and Aşiq Qarip meslesi is commonly known among the Karaims. The first 22 pages of the *mejuma*, starting from page 21, are missing. From this point, the numbering starts from page one. The pages are numbered by folio.

At the beginning of each page, an Aşiq Qarip (parable/folk song) is written. It ends in the sixty-third folio (146 pages).

Folio number 64 (147) to folio 91 (211) refers to “*Daher ilen Zöhrening meselesi ve türküsü sevleyir*”.

The following lament was subsequently written in black ink: “*Agah da benim topuzlu şalım topuzı/ töküldü ğarip anam acı da babam/ beli de büküldü....*”

After folio 243, additions were made to the end of the book, which ends at folio 242b (page 524) and includes various narratives. The date 1889 is noted on page 534.

A 264: this writing has no cover and measures 12.5x22 cm. Each page has 30 lines on average. There are pieces in verse such as *Türkü*

(a folk song/ballad), *Koşma*, *Köroğlu*, and *Aşiq Ömer*. It is numbered with Hebrew script (starting from *aleph*) on the right.

The following list details the titles of the verse. The initial numbers refer to folio numbers, and the parenthetical numbers reflect the Hebrew script:

page 49a (אק [170]): *Aşiq Qaribıñ Meselesi ve Türküsü*;

pages 86a (171)–87a: *Mesele Aşiq Ömer*;

pages 87b–88b: *Tekerleme (Tongue Twisters)*;

pages 90b–93b: *Adem Oğlanı*;

pages 103a (199)–118b: *Qaracaoğlanıñ Meselesi ve Türküsü*;

pages 118b–130b: *Türkü, Tekerleme (tongue-twisters and folk songs)*;

pages 130b (223)–142b: *Tragedya Axan ve Levan*;

pages 143a–151a: *Köroğlu Şiirler*;

page 152a: *Qarınca ilen Aç çegirtke*;

pages 152b–153a: *Ev Sıçanılan Çöl Sıçanı*;

page 156a: *Örümcek ilen bal qurtu*;

page 156b: *Qurtlan Tavusquş Meseli*;

page 157b: *Çocuqlan ipek qurtu*;

page 158b: *Qılıç ilen oq ya quş qanatu*;

page 159a: *Qarağuş, gece quşu ve turna*;

page 159b: *Balta ilen dağ*;

page 159b: *Kirpilen örümcek*;

page 160a: *Yılan ilen sülük*;

page 160b: *Qarağuşlan teke*;

page 161a: *At ilen eşek*;

page 161b *Avçılan balıq*;

pages 162a–b: this is written in a different style. and the types of pen and writing are different;

pages 164a–170b contain folk songs in verse.

A 265: has been renumbered by adding pages to the beginning of the *mejuma*, which measures 14x21 cm. It opens from top to bottom in the form of *jönk*.

Each poem or chapter is numbered in Hebrew script on the right. The numbers begin with the first words of the narrative and end with *tam and nişlam*. This text is written in red.

The pages and content are detailed below:

page 3a (146) a story starts;

page 11b (31): three poems are listed alphabetically. The first poem starts with the *aleph* letter. The second, third and fourth folios are numbered 62 and 64 (אָב-אָד) in the Hebrew system. There is no title, but the story of '*Aşiq Ğarip* is written between pages 70a (69) and 107b;

page 69b: the names and dates are noted as 12 items;

pages 108a (אָו)–122b: there is no title for *Qırızmalı ve Güzel Ahmed*;

page 123a (אָז)–125b: *Daher ilen Zöhre*;

pages 126a–143a: *Kör oğlunun Meseli ve Türküsü*;

pages 144a–203b (אָ) these poems start

with the letter *zayin*;

pages 204a–b (אָ): this list of poems begins with the letter *aleph*;

page 207b (בּ): this list of poems begins with the letter *bet*. The page is attached upside-down;

page 208a: this poetry is handwritten with pencil.

There are additional, mixed pages which were added to the end of the *mejuma* later.

A 266: this *mejuma* consists of three parts.

Part One is 12x22 cm in size, with each page consisting of 13/18 lines on average. There is a title on every page of the *mejuma* without niqqud. The cover of the notebook in the form of *jönk* is messy. The folk song on page 1a is numbered 69 with Hebrew script. There are ripped pages.

Part Two contains another *mejuma* after the sixteenth folio. Measuring 11.5x18 cm, each page has 24 lines on average. The story of *Karacaoğlan ile İsmihan Sultan* is written between the seventeenth and the thirty-fifth folios. The folios between the thirtieth and the thirty-fifth folios are blank.

Page 31a: contains a note in Russian.

Page 33a: a *maniler* starts but stops after two lines.

Part Three consists of a single piece of paper measuring 44x33 cm that is folded into six sides. The piece, written with pencil, begins with a *Tatar Türküsü* (folk song). After this, the text

continues with *Şemuel Şişman'a Çıqan Türkü*.

A 271: this manuscript, measuring 16x10 cm, has 109 folios. Each page of the manuscript contains 15 lines on average, written with niqqud.

The Hebrew manuscript has *tefillahs* of the Trakai dialect.

Page 33a is written in Karaim in a different style. Each page consists of 20 lines on average;

The text is in verse and written in two columns, beginning from 33b and continuing as prose from 35b;

The Karaim language text, which is written with a different font on page 48a, ends on page 60a. There is a blank page next, followed by a narrative in Hebrew which ends on page 72b;

In 48a, the Karaim text, which is written in a different font, ends at 60a. Then, after a blank page, the Hebrew narrative ends at 72b;

Page 73a has a Karaim text with niqqud in a different style;

Page 74b contains a signature belonging to *Nayman*;

On page 75a, the writing changes again. There is a Karaim text written with niqqud.

Half of the book is in Hebrew and half in Karaim. It ends at 110a–121b. Eleven folios were added at the end. The appendix, measuring 13x8 cm, is in both Hebrew and Karaim.

A 283: this manuscript, measuring 16x11 cm, has 101 folios with up to 17 lines on each page. It consists of a religious text (*tefillah*) and is written with niqqud.

A 284: at the end of this *mejuma*, measuring 11x17 cm in size, there are six folios of handwritten Russian poetry. The manuscript, whose cover is in good condition, has some pages torn out. Each page of the small *mejuma*, which contains 29 pages, is written without niqqud and consists of 18 lines.

Written on the seventh page is *Cevdet zade Hikmet's İnternasyonal Marşı (International Anthem) Türkçe Kıraat Leningrad 1931*, which is recited in the Latin alphabet.

B 87: in this *mejuma*, measuring 20.5x17 cm, the first two folios provide the content. There are 152 records. The folk songs are numbered up to 160 on the fifth page.

The pages are blank after page 153.

Page 3b begins with the title *Türkü (folk song)*. The number of lines in the songs is variable, and each page contains one song. The folk songs are numbered in parallel with the numbers in contents. There are different variants of the songs on different pages. The last 11 pages are blank.

B 296: each page of this work, which contains 71 folios, consists of 23 lines. It is a notebook entitled *Targum Daquq leşon* and is written by *Simha Kalimani* as detailed below:

belli beyandır bütün dünyadaki her bir

dilniñ direkleri dikilmiştir, hangi bir kelenlerniñ temelleri üzerine ki onlar...

This is a Hebrew manuscript without niqqud.

B 420/6: This manuscript, consisting of 25 folios, is handwritten on a notebook measuring 20.5x16.5 cm. Each page has 17 lines on average. Each stanza involves poetic pieces that are numbered. The numbers given are irregular. The different font used for this manuscript is different from all the other *mejumas*, so it is likely that it is in the Krymchak language.

B463: is 24x17 cm in size and has 34 folios in total (consisting of two parts, each containing 17 folios) with 30 lines on average on each page. It is a readable manuscript despite the rotten condition, especially of the cover. The following is a transcript explaining how to make a prescription cough medicine:

1b ilaç/ quru öksrüke/ yarım qaya tatl badem/ qumlu qaynar suvğa/ atıldıqtan soñra/ qabiğinu sıyırıp almali üzerinden/ biraz qurutmalı ondan soñra/yigirmi beş dir nöbet şekeri/ ilen qoşup beraber rubeyli eyi/ soñra eki avuç muçuş çiçeği.....

The second folio contains a poem with niqqud. The poem is legible and in good condition; it ends on 7b, which is the second side of the folio. This contains two pages: 8a–14a: The first 11 lines are marked with niqqud, but the rest are without niqqud. A text in verse is

handwritten.

Page 14b is blank.

There is a narrative in verse in the form of two columns on pages 15a–17a. The pages from 17b to 30b are blank.

In summary, during this three-day visit to Russia, I had the opportunity to examine 64 of these manuscripts, some of which were written in Hebrew, while some were in Karaim Turkish with Hebrew script. Whilst in the National Library of Russia, I was able to examine 33 manuscripts in total. These consisted of 26 manuscripts from Firkovich's first collection, two manuscripts from his second, three from the *Bakhchysarai* collection, and two manuscripts whose origin I could not determine. I was also able to examine 31 of the 189 manuscripts found in the Eastern Manuscripts Department of the Russian Academy of Sciences. These included both Hebrew and Turkish manuscripts belonging to the Crimean and Trakai dialects of the Karaim and Krymchak languages written in Hebrew script. As previously mentioned, the majority of these manuscripts in the Firkovich collection are religious works. The ones in the Eastern Manuscripts Department mostly consist of *mejumas* with a folk literature content. With this work, I aim to share my research notes from these Karaim manuscripts in the St Petersburg libraries. I hope it will contribute to future researchers' studies.

Bibliography

- Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, İz Yayıncılık: İstanbul 2008.
- Natalia Budnik, “Rusya Milli Kütüphanesinde (Sankt-Petersburg) ve Rusya İlim Akademisinin Şarkiyat Enstitüsünün Sankt-Petersburg Şubesinde Bulunan Kırım Karaylara Ait El Yazmaları Koleksiyonlarının İnceleme Perspektifleri”, *Karadeniz*, Yıl: 1, Sayı: 1, Kış 2008, 73–80.
- Tülay Çulha, “Kırım Karaylarının Halk Edebiyatı Kaynakları: *Mejumalar*”, *Folklor Edebiyat*, 2010 C. 16, S. 61, 33–42.
- , “Abraham Ben Shemuel Firkovich (Acı Baba, Biliwli Uxuxan)”, *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ed: Prof. Dr. Mehmet Alparğu, Prof. Dr. Yücel Öztürk, Asst. Prof. Dr. M. Bilal Çelik, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2011, 395–405.
- W. Radloff, *Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme*, V. VII, St Petersburg, 1888.
- Z. V. Toğan, “Hazarlar”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. 5, 1988.

Dipnots

- ¹ Z. V. Toğan, “Hazarlar”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. 5, 1988: 397.
- ² Nowadays, many researchers are studying endangered languages and cultures, including Karaim Turkic language and culture.
- ³ In fact, *jönk* is not in the normal notebook view. The regular notebook opens from right to left. *Jönk* is a notebook that opens longitudinally from the bottom to the top. Some stories, ballads, riddles, proverbs, and poems that were transmitted orally from generation to generation are recorded in these notebooks by listeners. Mostly it is not known who they were written by and it is not clear who told these stories, ballads, riddles, proverbs, and poems for the first time. They are told by storytellers to small group of viewers, such as a coffeehouse audience, so they’re known to everyone. However, as mentioned above, listeners often record them in the form of *jönks*. *Mejumas* have the same content; it is mostly in a normal ledger view and opens right to left. There are also some examples that open from the bottom to the top. These notebooks are called *jönk* in Turkey, but in Karaim they are called *mejuma*.
- ⁴ Tülay Çulha, “Kırım Karaylarının Halk Edebiyatı Kaynakları: *Mecumalar*”, *Folklor Edebiyat*, 2010 C. 16, S. 61, 33–42.
- ⁵ As a result of this research, I learned that the most important of the Karaim manuscripts are in St. Petersburg. Among the information obtained was that microfilms of these manuscripts have been copied by the Israeli government and transferred to libraries in Israel. As a result of this information, an official visit was envisaged in order to obtain the microfilms of these valuable documents related to the Karaim language and culture. However, this trip did not achieve its purpose.
- ⁶ On 25.11.2015, Turkish fighter jets shot down a Russian warplane in an incident between Turkey

and Russia over an airspace violation. Thus, the political tension between Turkey and Russia prevented the intended agreement from happening.

7 sipiritual leader

8 *Geniza* (gniza): A wooden room or section where Hebrew religious books and sacred tools that are too old to be used in synagogues are stored. Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, s.645.

9 When the Firkovich collection moved to Yevpatoria from Luck, where he was born, to northern Ukraine in 1822. He met with the Simha Babovich. Babovich was the hazan of the Russian Karaim Community. After Firkovich earned Babovich's trust, he accompanied him on his pilgrimage to Jerusalem. In this journey he began to collect documents from *genizah*.

10 *niqqud* Heb. ניקוד is a system of diacritical signs used to represent vowels or to distinguish between alternative pronunciations of letters of the Hebrew alphabet.

11 Folio; an individual leaf or sheet of paper, that is either loose or comes together with more folios to form a bound book or manuscript. Folios are only numbered on the recto (or "a") side, and the verso (or "b") side does not have a number of its own and adopts the verso side's number. If the recto side of a folio is numbered 1, it will be referred to as page "1a", and the verso side will be referred to as "1b".
12 Chufut-Kale is a medieval city-fortress in the Crimean Mountains that now lies in ruins. It is a national monument of Crimean Karaites culture just 3 km east of Bakhchisaray.

13 Some manuscripts are numbered with both the Arab and Hebrew systems. Here it is numbered both 2a and numbered זכ = 27.

14 *Yangırtqın* was written on the top.

15 בט = 62 with Hebrew system.

16 Karay Bitigliği is an old library containing Karaim manuscripts. The rest of the collection is stored in different libraries.

17 The Story of *Aşık Garip* is a very common folk tale among the Crimean Karaims. This story, which is included in almost every *mejuma*, is widely included in their literature.

18 *Tekerleme Destan* refers to riddles. Depending on where it is used, it might have different names, such as fairy tales and games. These rhymes are sung in children's games and at the start, middle and end of fairy tales.

19 A game that is organized in various forms and intends to make you think and search.

20 *mani* is a form of Turkish folk song in quatrains.

21 numbering with Hebrew script: 218 = קיח

22 *ıçturlab* was handwritten.

23 The italic texts below reflect translations of Karaim texts which are titles of stories that are famous in Turkish culture.

24 W. Radloff, *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme*, V. VII, St Petersburg, 1888.

25 It opens longitudinally from the bottom.

26 The following italic texts reflect translations of Karaim texts which are titles of stories that are famous in Turkish culture.

27 *Qoşma* is a form of secular Turkish folk literature poetry, which is a continuation of the type written before Islam, in which exciting emotions are expressed.

28 *Mejumas* are named according to the owner's or the collector's name. This *Mejuma* belongs to Sima Saraç but there is no clue to explain who wrote, it. Volume II is available, as noted on the first page of the *mejuma*.

29 *başlandı mart yigirmi üç de sene 1883 de yazılan* is written next to the title.

30 These numbers refer to stories.

31 Heb. ינודז באז "Malicious Wolf"

32 Heb. מבללכ "Dogs"

İBRANİ HARFLİ TÜRKÇE BİR CÖNK: Bahçesaray Mecuması*

Tülay ÇULHA

Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin toplandığı cönk niteliğindeki kaynaklar *mecuma* olarak anılır. İçerdiği malzemeler bakımından oldukça değerli bilgiler bulunduran ve İbrani harfleriyle yazılan el yazması *mecumalar*, yavaş yavaş gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bahçesaray Müzesi arşivinde No:2’de kayıtlı mecumanın, iç kapağında bulunan Rusça nottan, bu eserin Kırım Karaylarının konuşma dilinde yazılan folklor kitabı olarak tanımlandığını ve 19. yüzyılda halk ağzından derlenen bir yazma olduğunu öğrenmekteyiz. Bu çalışmada, türkü, semai, atasözü gibi halk edebiyatı ürünleri içeren Bahçesaray Mecuması bilim dünyasına tanıtılacak, yazmanın içeriği hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Karay Türkçesi, Halk edebiyatı, mecuma

Karay Türklerine ait ilk ve en önemli eserler, İbraniceden Karaycaya yapılan Tevrat tercümeleleridir. Her ne kadar el yazması Tevrat tercümelerinin 11. yy.da ortaya çıktığı öne sürülse de bu durum ispatlanamaz. Elde edilen İbrani harfli yazmaların hemen hemen hepsi, 19. yüzyıldan itibaren kaleme alınan tercüme ya da derleme eserlerden ibarettir.

Her toplumda olduğu gibi Karay Türkçesinde de verilen ilk eserler dinî eserlerdir. Din dışı edebiyat ürünleri ise daha çok 20. yüzyılın başlarından itibaren verilmeye başlanmıştır. *Mecuma* olarak anılan cönk niteliğindeki bu eserler,

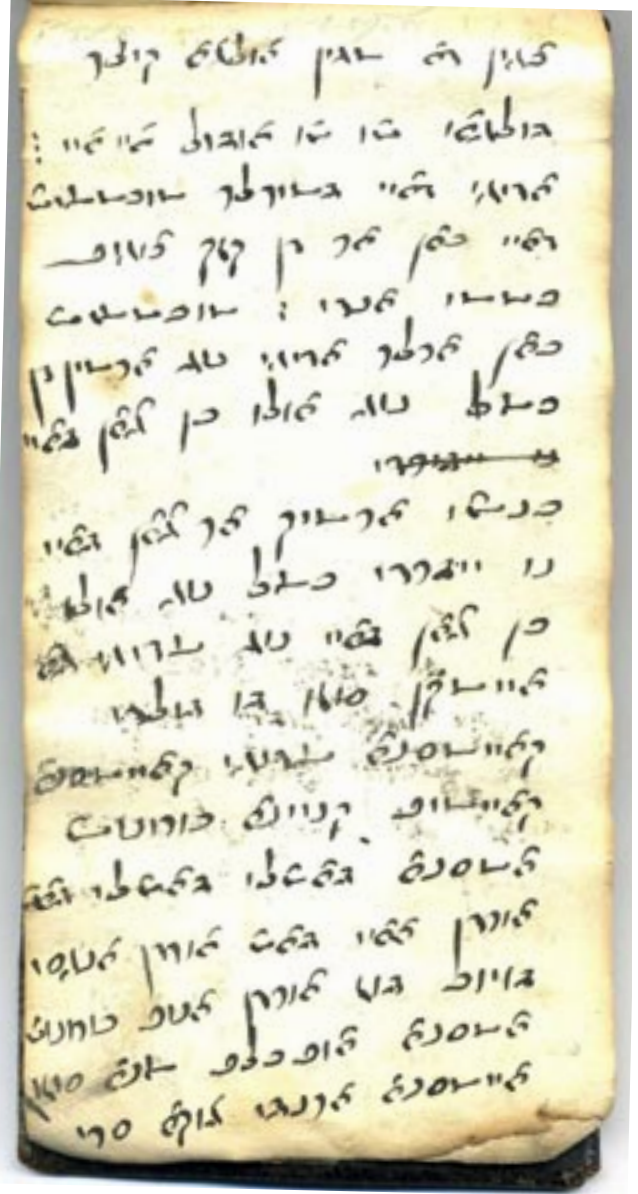
* “İbrani Harfli Türkçe Bir Cönk: Bahçesaray Mecuması”, *Türk Dili Konuşan Ülkeler Kurultayı, 13-16 Kasım 2017, Ankara, Yeni Türkiye, Türk Dili Özel Sayısı, Ocak Şubat 2018, Sayı 99, s. 721-725.*

halk edebiyatı ürünleri derlemelerinden oluşmaktadır. Toplum arasında oldukça değerli kabul edilen mecumalar, ait olduğu ailenin adıyla anılırdı. Bu mecumaların girişinde aile üyelerinin doğum, ölüm ve evlenme bilgileri gibi önemli bilgiler de kaydedilirdi. Çoğunlukla masal, destan, hikâye gibi nesir; türkü, koşma, mani, divan, semai ve tekerleme gibi nazım şekillerini içeren bu eserlerde, Kırım’da yaşanan önemli olaylar, bu olaylara yakılan ağıt ve türküler de yer alır.

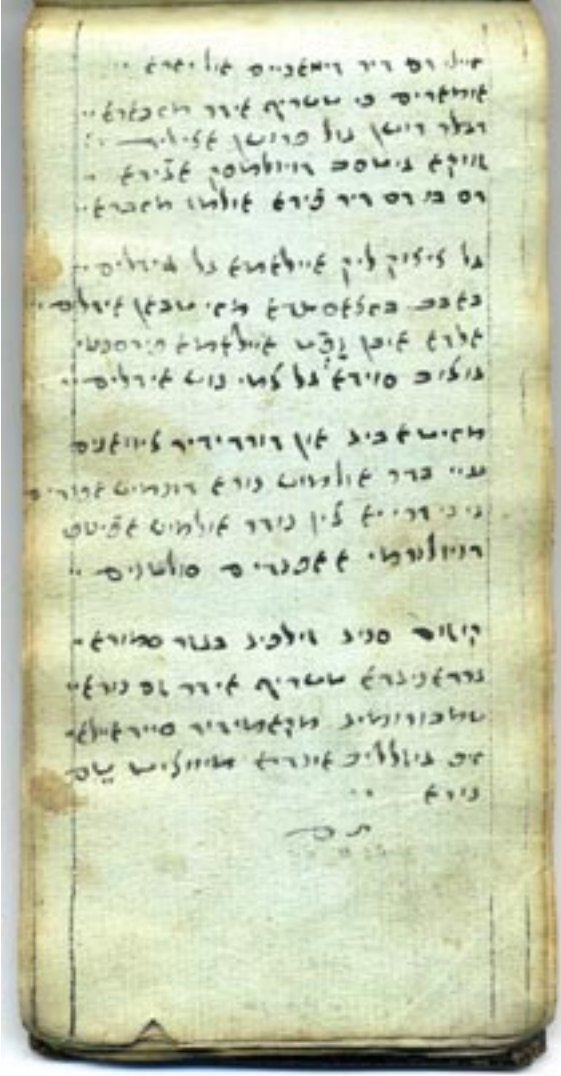
Temmuz 2009’da Kırım’a yapılan araştırma gezisinde “Bağçasaray Tarix-Medeniy Koruması” adlı müzeden temin edilen ve KP 4958/K8’de kayıtlı *Bahçesaray Mecuması* 10x19.5 cm ölçülerinde ve (44 varak) 87 sayfadan ibaret olup yazmanın başında ve içlerinde eksik (yırtık) sayfalar bulunmaktadır. Aşağıdan yukarıya açılan yazmanın sayfalarında en az 14, en fazla 41 olmak üzere ortalama 24 satır bulunmaktadır.

Kıpçak sahasında yaygın olarak rastlanan *Edige* destanıyla başlayan mecuma, muhtelif halk edebiyatı örnekleriyle devam etmektedir. Yazmanın başında eksiklik olduğu; anılan destanın son bölümünün ilk yedi sayfada bulunmasından, tespit edilebilir. Bu yedi sayfa, bütünden sadece dil ve konu ile değil yazı itibarıyla da farklılık göstermektedir. Bu farklılıktan yola çıkarak mecumanın iki farklı kişi tarafından kaleme alındığı, hatta anılan yedi sayfanın farklı bir bütünün parçası olduğu, bu sayfaların muhafaza edilmek için mecumanın başına eklendiği

de söylenebilir. Yazıdaki farklılık bu mecumanın Kırımçakça olabileceği konusunda da şüpheler uyandırmaktadır.

İlk yedi sayfa

Mecumanın geneli

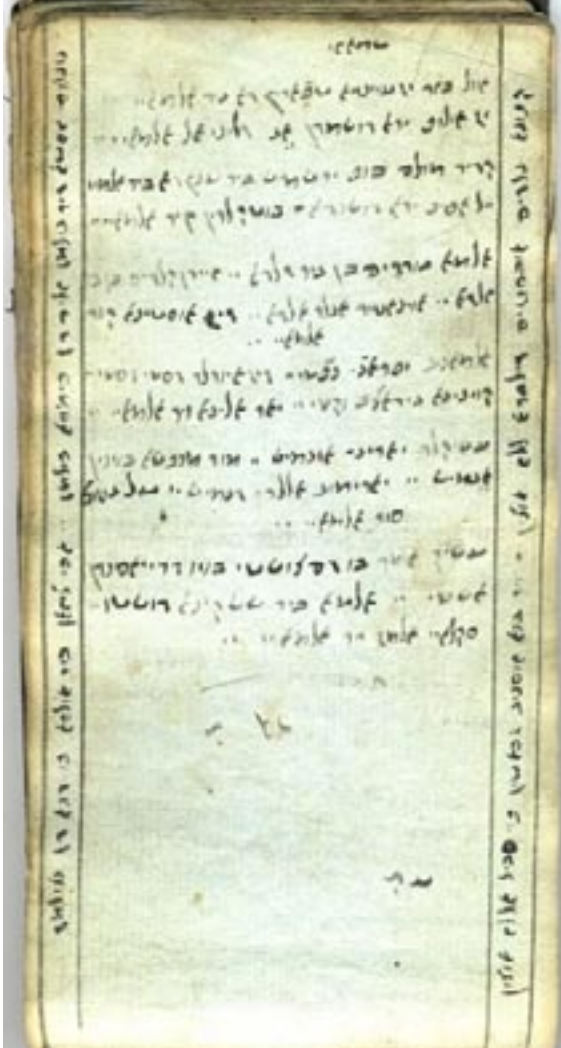
Genellikle Karaylara ait mecumalarda daha çok Oğuz bölgesine ait halk edebiyatı örnekleri karşımıza çıkarken, bu yazmanın Kıpçak özellikleri taşıyan bir destanla başlaması oldukça dikkat çekicidir. Dil olarak Kırım Karaycasıyla yazılmış olan yazmada, Kırım Tatarcasının etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir. Anılan etki sadece dil özellikleriyle sınırlı kalmayıp sosyal ha-

yata kadar devam etmektedir: Karaim inancına mensup bir toplumda İslamî unsurların bu denli yoğun görülmesi de bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Bu durum, sadece bu yazmaya özgü değil Kırım sahasında derlenmiş mecumaların hemen hemen tamamı için geçerli bir özelliktir. Yukarıda bahsedildiği gibi sadece eserin girişinde bulunan Edige destanına ait yedi sayfalık parçada genel uygulamaya aykırı olarak Oğuz özelliklerinin yerini Kıpçak özelliklerine bıraktığı görülür.

Mecumanın 17. Sayfasında okunamayan bir sayfa mevcuttur. Temin edilen faksimilenin çözünürlüğünün kötü olması sayfanın okunmasını güçleştirmektedir. Tamamının okunması mümkün olmayan bu sayfanın İbrani harfli Rusça bir metin olduğunu söylemek mümkündür.

Hemen hemen her mecumanın olmazsa olmazı olarak kabul edilen Aşık Garip destanı ve türküsü bu mecumada yer alamamakta sadece destanın 14/2. satırda *ğurbet elde baş yastığa gelende*; 60/2. satırda *anam sana geldim izin almaya vaq* dizeleri ile başlayan türküleri yer almaktadır. Yine mecumalarda sık sık karşılaşılan ‘Aşık Ömer, Gevheri, Karacaoğlan, Köroğlu ve Sayiloğlan gibi halk şairlerine ait ürünler de Bahçesaray Mecuması içinde yer almaktadır. Manzum parçaların türü ve söyleyeni kimi zaman parçanın başında belirtilirken kimi zaman verilmemekte, mahlası şiirin son kıtasında yer almaktadır. Bu gibi düzenlemeler sistemli değil, gelişigüzel uygulanmıştır.

Tamamıyla manzum parçalardan oluşan yazmada Edige destan parçası dışında mensur bir ürüne rastlanmamaktadır. 53, 54, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, ve 77. sayfaların kenarlarında iki, 55, 56, 61, 70 ve 76. sayfaların kenarlarında birer satır atasözü bulunmaktadır. Bu sözler, sayfaların kenarlarında yazılara dik olarak yazılmıştır.

Sonuç olarak, sözlü geleneğin en önemli unsuru olan nesilden nesile devamlılığı sağlayan sözlü aktarım, edebi ürünlerin yazıya aktarımında zaman zaman başka bir probleme yol açmıştır. Şöyle ki, eğer anlatıyı dinleyen ve yazıya aktaran kişi, çok dikkatli değilse aktarımda yapacağı küçük bir hata, sonraki yıllarda metin üzerinde çalışan araştırmacılar için çözümü güç sorunlara neden olabilir. Bu mecumada da derleyici, anlatıları yazıya geçirirken ya bu dili çok iyi bilmediği için ya da dinlediklerini emin olmadan yazıya ak-

tardığı için tespit edilmesi güç sorunlara neden olmuştur. Öyle ki bazı kelimeleri, satırları çözmek hemen hemen imkânsızdır. Karşılaşılan bu eksiklik nedeniyle uzun süredir üzerinde çalışılan ve yayımlanması için yasal izinleri alınmış olan ve bu yazıyla bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

Yukarıda anılan ve özellikleri ana hatlarıyla verilmeye çalışılan mecumada yer alan halk edebiyatı ürünleri şunlardır:

- ‘ayaq xanın bal beredür içsene (3-9)
 ay efendim güzel de gönül olmaz (10)
 açıl hey ömrümniñ varı badı sabah (11)
 benim adım Emine’dir Emine (12)
 İbrani harfli Rusça (13)
 meyil verdim ol dilbere (14)
 ğurbet elde baş yastığa gelende vaq (14)
 gene yaz bahar oldu bir tanem bu canım coştı (15)
 geçmez oldum a a efendim bu qapunıñ öñünden (16)
 hey güzeller şahı ‘elem eyleme gel sen cefa (17)
 acısın dostum olanlar qalmışım biçare ben (17)
 begler ata biner seyrana gider vaq (18)
 aldı gönül bir cefakar (19)
 güzelleriñ şahı sensin efendim gel benim yosmam gel (19)
 hayli demdir divaneyim ol yare (20)
 devlentlim gemileriñ ayısın sevdiğim yar ayısın (21)
 gene nevrete bir ahu (21)

- gel seniñle haki paye yüz süreyik ekimiz (22)
 güzel sensin raqslarda servi naz (22)
 çünküm sen olduñ güzel (23)
 mayilim bir şufikare bilmem derdime çare (23)
 bir İngilis zadesi sade namlıca z‘ayıfdır el-leri ay boydan atılmaz (24)
 gönül dost kuyına varsam halim dilbere harz olsun (24)
 çünküm sen olduñ güzel (24)
 bir melek sima perü, qıldı aqlım serserü (25)
 ol şevqi ‘aşq benden gitmez bu güzellik a a (26)
 ‘aşqım bir dil-ruba, bir civana bir mefa, a a a (26)
 sabahtan selama durdum yoluna ispir seniñ (27)
 islamiñ şardın su‘al ederseñ (27)
 bahar oldu gönül bir dilbere ‘ali cenap ister (28)
 yamandır hecriñle halim yaman (28)
 uzaq yoldan arzılayıp geldigim (29)
 tecnis: gözüñ aç dur yana nazar-gah eyle (30)
 semahi: yeter naz eylediñ dülber beni candan osandırdıñ (30)
 divane: cananımdan haber geldi oña yar olmam demiş (31)
 ‘Aşiq Ömer: dost ile seyrana çıktım bile bayram günleri (31)
 ‘Aşiq Ömer: barekallah xup yaratmış ol eki

civanımı (32)
dünyaların sahabusın şibhemiz yoqtır sana
(33)
‘Aşiq Ömer: bir ağaç kamil olunca iptida
kökten bürür (33)
.... olup ben göreydim ol güzeli (34)
‘Aşiq Ömer: her kim yarattı ise beni qısmet-
tim veren odur (34)
hey gönül deryayı ‘aşqa dalmaya şibheñ mi
var (35)
‘Aşiq Ömer: suz ‘aşqı Ahmed’iñ kim cis-
mimi piryan eder (36)
‘Aşiq Ömer: ya ilahi sen beni insana muh-
taç eyleme (36)
‘Aşiq Ömer: ya ilahi sen bilirsin ben ğari-
biñ halini (37)
hazreti Adem züriyeti cümlemiz yektan
eden (38)
canı dilden mayil oldum hüsnine sultanı-
mıñ (39)
‘Aşiq Ömer: qar ilen açılan yaza hiç te min-
net eylemem (39)
‘Aşiq Ömer: gözlerim dumandır duman
budır melun baqtığım (40)
başım alıp ne diyara gideyim (41)
qarşıdaki qarlı dağı gördüñ mü (41)
‘Aşiq Ömer: hasta gönül afeti devran arar
dünden berü (42)
Gevheri: ne tabibim oldıñ eylediñ çare (43)
bugün güzelleriñ hasını gördim (43)
Gevheri: vermişim gönülümü qudretten
saña (44)
divane: gene bu gönülümü verdim eline dil-

berleriñ (45)
Gevheri: ne tabibim olduñ eylediñ çare
(45)
bugün ‘aşqıñ bazarıdır bir nasip baştan
geçer (46)
ne fena dünyaya geldim sürmedim bir dem
sefa (46)
dilber qaldır niqabıñnı güzelligin beyan
olsın (47)
dura dura senden haber sorayım (47)
semahi: dedim bir hurudur gendi (48)
semahi: benim devletlü sultanım (49)
sana del’oldum iptida (49)
kerem: şu yalancı fena dünyada (50)
hey ağalar hey qazılar baqıñ neler olacaqtır
(50)
[Ömer der ki gülüm de]rilmez, ördege (51)
semahi: gel gönül feyrad eyle bu zevdadan
(51)
semahi: qarip bilbil qılar zarı varıp gülşene
yaslanmış (52)
semahi: benim şahım beyle nazlı (52)
semahi: evel bahar yaz ‘ayında tefariçde
gör almayı (53)
semahi: ne melul melul gezersin hele
benim tıflı dostım (54)
semahi: bize nispet mi sultanım (54)
kerem: sen xuplarıñ şahısın benim sultanım
(55)
ah elinden döne döne ey felek (55)
hey güzel medh edeyim ah maha perçemiñ
(56)
kerem: laleli dağına uğradı yolum (57)

kerem: çıqıp gitmiş bir incecik yolu var
(57)

tecnis: efendim başına devleti tacı (58)

Kalenderî: baqtıqça güzel gözleri mestane
doyulmaz (58)

kerem: saqın darılmayıñ nazlı bacılar (59)

kerem: anam sana geldim izin almaya (60)

Qaracaoğlan: dost bağına mehman oldum
dost ile (61)

Qaracaoğlan: üçe dağlar qoca mı olur (61)

Sayıloğlu: zengin ile zügürtin vaslın ederler
(62)

tecnis: gel gönül milkini seyran edelim (63)

Qaracaoğlan: ‘ezel bahar yaz ‘ayları ge-
lende (64)

qoşma: sabahtan uğradım bir ‘adil xana (65)

qoşma: diyarı ğurbetde düştim ağlarım (66)

qoşma: varıp qarip yerde ben qonaq düş-
dim (67)

qoşma: şahen gözleriñ var sa‘adetli hünkar
(68)

atım tekerlendi endim bir düze (69)

baltacınıñ baltası, ve baqallıñ bal tası (69)

yarım adı Nafize (69)

Gevheri: çoqtan berü entizarlıq çekerim
(70)

‘Aşiq Ömer: ay zahide aç gözünü (71)

‘Aşiq Ömer: ey gönül derya ‘aşqına dal-
maya şibheñ mi var (71)

felek senden su‘alim var (72)

‘Aşiq Ömer: dost ilen seyrana çıqtım bile
bayram günleri¹ (73)

¹ 31. Sayfada mükerrer.

ey gönül şimden geri dünyada rahat qal-
madı (74)

tecnis: muhabet arz etsem gül yüzlü yare
(75)

tecnis: gel gönül milkini seyran edelim (75)

Gevheri destan: axir beni bu dert sine ge-
türdü (76)

Gevheri qoşma: yüz çevirmiş benden gül
yüzlü yarım (77)

qoşma: behey ela gözlerini sevdiğim (77)

başım bu sevdaya düşenden berli (78)

... revanım gelmez olduñ yanıma (79)

halimi rahim eyle sultanım ahu ilen zar
iken (80)

tecnis: açıldı nev baħar oldu yazar gözim
(81)

gözlerimiñ ‘adetidir dayıma baqar güzele
(81)

semahi: vaslı dilbere ermek (83)

kalenderi: haqtan diledim, yar bana miħ-
man ola bir gün (84)

kalenderi: ey şahı cihan raqibe ehsan (84)

.....qan dilber (85)

söz içinde sırf o sözi öñünden sevlеме (85)

kerem: ağalar ağalar ‘amelim azğın (86)

kalenderi: yaslanmadığım köşe, meyhane
mi qaldı (87)

KARAYCA BİR SEGİR-NÂME: SEKİRME YORALARI A “SEGİR-NAME”

KARAY LANGUAGE: SEKİRME YORALARI*

Tülay ÇULHA

Özet: Halk kültürüne ait en önemli bilgiler, sözlü gelenekten derlenen halk edebiyatı ürünleri arasında bulunur. Gerek yaşam, gerek gelenek görenekler gerekse toplumun kültürel kimlikleriyle ilgili ipuçları veren bu ürünler, geçmişten günümüze varlığını sürdürmüştür. Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin toplandığı *mecumalar* da zengin malzemeler içermektedir. İnsanoğlunun doğasında bulunan geleceğe ait tahminde bulunma merakıyla oluşan *segir-nâmeler* Kırım Karay Türkleri arasında da önemli bir yere sahiptir. Türkolog W. Radloff’un 1888’de derlediği Proben serisinin VII. cildinde yer alan *Sekirme Yoraları*’nı Türk kültürü içinde yer alan *segir-nâmeler* arasında değerlendirmek yerinde olacaktır.

Anahtar kelimeler: *segir-nâme*, Karay Türkleri, Kırım Karayları

Abstract: The most important information of the folk culture is found within the folk literature compiled through the oral tradition of the people. This tradition, living from the past to present, adds to our knowledge the new information on both lives of the people, their customs and traditions, and their cultural identities. The “*mecumas*” which consist of the folk literature of the Karay Turks also includes rich material for the popular culture and traditions. The “*segir-names*”, one of the most significant written documents of the Crimean Karay Turks, are the documents that show the human concern for the

* “*Karayca Bir İnceleme: Sekirme Yoraları*”, *Dil Araştırmaları*, S. 4, Bahar 2009, s. 37-55.

future estimations. The “sekirme yoraları” in the 7. volume of the Proben series compiled in 1888 by the Turcologist W. Radloff, can be evaluated within the “segir-name” tradition of the Turkish literary culture.

Keywords: *segir-nâme*, Karay Turks, Crimean Karays

İnsanoğlu ezelden beri gelecekle ilgili bir şeyler öğrenmek konusunda büyük bir merak içinde olmuştur. Zaman zaman tabiat olaylarından zaman zaman insan vücudundaki bir takım değişikliklerden gelecekle ilgili tahminlerde bulunmaya çalışmıştır. Bu merak çerçevesinde her toplumda ve her kültürde fallar, tabirler önemli bir yer tutmuştur.

Türk edebiyatında da *tabir-nâme*, *kıyâfet-nâme*, *fal-nâme*, *segir-nâmeler* oldukça yaygındır. Bu denli yaygın olması da yukarıdaki iddiamızı kanıtlar niteliktedir. Türkiye’de ve yurt dışında birçok kütüphanede bu konuda yazılmış el yazması eserler mevcuttur. Burada işlenecek konu doğrultusunda *segir-nâme*’lere değinmek yeterli olacaktır. Türk edebiyatı içerisinde birkaç *segir-nâme* daha önce yayımlanan makalelerle tanıtılmıştır.¹ Bu makalelerden edindiğimiz bilgiler neticesinde ünlü Türkolog Zajaczkowski, 1967 yılında *Folia Orientalia* adlı dergide, Saray Bosna’da bulduğu Türkçe iki *segir-nâme*’yi istinsah edip Almanca tercümesini yaparak bilim dünyasına tanıttığını öğreniyoruz.²

Türk dünyası içerisinde halk bilimi mal-

zemelerinden sınırlı miktarda temin edilen ve yararlanılan Türk topluluklarından biri de Karay Türkleridir. Bu topluluğun Kırım’da yaşayan üyeleri yüzyıllar boyu birçok Türk topluluğuyla iletişim halinde olmuştur. Bu durum sonucu karma bir dil ve kültür ortaya çıkmıştır.

Kıpçak grubu Türk dilleri arasında bulunan Karay Türkçesi ise Kırım Tatarcası ve Osmanlıcadan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu etkiler şekille sınırlı kalmayarak öze de yansımıştır. Türk dünyasında önemli bir yere sahip olan destanlar, kahramanlar (islamî unsurlarla birlikte) Karay halk edebiyatı içinde de yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Merhum Radloff’un yapmış olduğu derlemelerden Kırım’da yaşayan Türk topluluklarına ait ürünleri içeren, *Proben der Volkslitteratur der Nördlichen Türkischen Stämme*’nin yedinci cildinde birçok halk edebiyatı ürünü bulunmaktadır. İbrani harfli *Meccuma*’nın 200-203 sayfaları arasında *Sekirme Yoraları* başlıklı bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm, adından da anlaşılacağı gibi bir tür *segir-nâme*’dir. İnsan vücudunun belli bölgelerinde görülen seğirmelerden geleceğe ilişkin bir takım yorumlar yapılmıştır:

Vücutun, el- parmak, ense, kulak, kaş, göz, burun, yanak, ağız, dudak, dil, boyun, omuz, kürek kemiği, pazvant (kolbağı), kol, koltuk, bel, göğüs, yürek, arka (kalça), meme, karın, göbek, kasık, zeker (cinsel organ), yan (böğür), diz, baldır, incik, ayak, ayak parmağı gibi bölgelerinin istem dışı gerçekleşen hareketlerinden

yorumlar yapılmıştır.

(200) Sekirme Yoraları

Adam elinin sağ yanı sekirse, istedigini bula ve muradına ere.

Eger ensesi sekirse, qasavet çeker demişler.

Eger sol qulağı sekirse, yaramazlık fikir ederler ve melun ola.

Eger sol qulağının deligi sekirse, ululuq bula demişler.

Eger sol qulağının ardı sekirse, her sözi üst ola ve dostından eyilik bula.

Eki qaşı birden sekirse, iniyatına ve muradına yerişe inşallah.

Sol gözünün quyuğu sekirse, erkek oğlandı şazlıq bula.

Sağ gözünün yoqarı qapağı sekirse, cenk edüp üst ola.

Elinin sol yanı sekirse, uzaq yerden haber gelip sevine.

Eger sağ qulağı sekirse, eyi söz eşite demişler.

Sağ qulağının yımışağı sekirse, yaramaz ilen cenk ede, aqıbet sonı xayır ola.

Sağ qulağının deligi sekirse, qasavet çeke, sonı şaz ola.

Sağ qaşı sekirse, dostı ilen görüşip şaz ola.

Sol qaşı gözi ilen sekirse, qayğulu ola, gene tez yerişip şaz ola.

Sol gözünün içi sekirse, ğayet sevinip şaz ola.

Sağ gözünün quyuğu sekirse, mal ve dünya

önüne sevine.

Sol gözünün yoqarı qapağı sekirse, bir netse üçün ğayet melun ola.

Sağ gözünün içi sekirse, eyi havadan yavuz havaya döne.

Sol gözünün aşaha qapağı sekirse, çoqtan görmegen kişisin göre.

Sağ gözünün aşaha qapağı sekirse, bir şeyden ‘elem çeke, utana.

(201) Sol gözünün kirpigi ve burnı sekirse, şazlıq bula demişler.

Sol gözünün çevresi sekirse, bir hoş n’etse öjinde sevine.

Sol gözünün bebeği sekirse, bir hilleti var ise aman ola.

Sol gözünün burnın yanı sekirse, seferde olan dostı gele.

Burnı sekirse, şazlıq ve dewlet ve beylik bula.

Burnunun ucu sekirse, adı şanı çıqa ve ululuq bula.

Burnunun sağ yanı sekirse, qayğılı ola, axiri şaz ola.

Burnunun sağ deligi sekirse, sevinip muradına ere.

Burnunun sol deligi sekirse, qayğılı ola, yaman kişi ilen söğüşe, son gene sevine.

Sağ yanağı sekirse, hasta ise sağılıq bula, degil ise şazlıq bula,

ğamdan qutula, eyi ola.

Sol yanağı sekirse, bir iş işleye ondan

utana, bazıları demişler

qayıp göre bir fena işde sevinmek eşite.

Ağzının sağ göşesi sekirse ve gönül hoşlığına ere.

Yoqarı dudağı sekirse, bir qayıp bula öpüşip sevine, bazıları demiş ki

cenk ede muhabbet üçün musahib eyleye.

Aşaha dudağı sekirse, düşmanların zeli³ eyleye bir qalmaya.

Eki dudağı birden sekirse, demişler ki dostun göre, yaxud dostu ilen

öpüşe.

Dili sekirse cenk ede, düşmanlar düşmanlıq ede, cefa çeke.

Boynunun sağ yanı sekirse, mal bulup vaft ola.

Boynunun sol yanı sekirse, dünya önünde sevine, zahmeti harc eyleye.

Sağ omuzu sekirse, beglik ve rahatlıq bula.

Sol omuzu sekirse, şazlıq ve rahatlıq bula.

Eki omuzu birden sekirse⁴, bir kimse ilen cenk eyleye ğayib ola.

Sağ küregi sekirse, eyilik ve şazlıq bula ve muradı hâsıl ola, bazıları

demişler, er ise avrad quça, avrad ise er quça.

Sol pazvantı sekirse, ziyan olmuş şey var ise bula ve eyiligini sewlerler.

Sağ pazvantı sekirse, şazlıq ve eyilik bula.

Sağ qolu sekirse, düşmana yalvara, ğam qasavet çeke, gene şaz ola.

Sol qoltuğı sekirse, beylik ve şazlıq göre,

sevinip şaz ola.

Sağ qoltuğı sekirse, azıçıq qayğı çeke, demişler

(202) Sol eli sekirse: ululıq ve dewlet bula, demişler.

Sağ eli sekirse: çoq mal eline gire, bazıları demişler ki, cenk ede.

Sağ elinin baş barmağı sekirse: haceti var ise, rica ola.

Şahet barmağı sekirse: cenk qasvetinden qutula.

Eger orta barmağı sekirse: her işi eyi ola.

Dördinci barmağı sekirse: gayet sevinip şaz ola.

Çilçe barmağı sekirse: cenk eyleye, sonra sevine.

Sol elinin baş barmağı sekirse: ziyan görmeye düşmanı ilen barışa.

Şahet barmağı sekirse: kimge minnet etse minneti geçe.

Orta parmağı sekirse: xayır haber eşitip sevine.

Dördüncü barmağı sekirse: mal bulup eline gire, tez harc ede.

Çilçe barmağı sekirse: ğam çeke, qayğılı ola, demişler.

Eger beli sekirse: gayitten eline bir şey gire.

Belinin ortası sekirse: düşman kin duta, ziyan ede bilmeye.

Belinin aldı sekirse: şazlıq ve ululıq bula.

Göksünün sağ yanı sekirse: bir işten qor-

qar köküs çeker.

Sol yanı sekirse: xayırlı haber eşitip sevine.

Göksüniñ cümlesi sekirse: biraz qayğılı ola.

Arqasınıñ ortası sekirse: ululıq ve dewlet bula.

Arqasınıñ sağ yanı sekirse: bir zaman ziyana yerişe, gene eyi eşitip sevine.

Sol yanı sekirse, bir zaman cümle ilen emin ola.

Sağ memesi sekirse: xayırlı haber eşite Haq muradın vere.

Sol memesi sekirse: eyilik ve şazlıq bula demişler.

Yüregi sekirse: melul ola, amma gene sevinip şaz ola.

Qarnınıñ sağ yanı sekirse: hastalıqtan qutula eyilige sewlerler.

Qarnınıñ sol yanı sekirse: gene tez şen ola.

Kindigi sekirse: kahi eyilikler ola, zekâtlar verse.

Qasığı sekirse: qız oğlan ile şaz ola, muradına ere.

Zekeri sekirse: izzet ve hörmet bula ve meretebe bula, sevdiği ilen cim'a ede.

Zekeri⁵ sekirse: sa'adet döşekte rahat ola demişler.

Sol yanı sekirse: şazlıq ve rahatlıq bula ve çoq xayırlar eşite.

Sağ yanbaşı sekirse: çoq kârlar göre, bir

şey öñünden sevine.

(203) Sol yanbaşı sekirse: biraz melul ola demişler.

Eki dizi birden sekirse: hareket ede, ya bir yerde otura.

Sağ dizi sekirse: padişahdan eyilik ve şazlıq yerişe.

Sol dizi sekirse: bir kimse düşman olır ve bir muqtar hastalıq çeker.

Sağ baltırı sekirse: biraz melul amma gerisi tez geçe.

Sol baltırı sekirse: ğayrı yerden şazlıq bula.

Sol inçigi sekirse: yaramazlıq ede demişler.

Sağ inçigi sekirse: paralı ola demişler.

Sağ ayağıniñ topuğı sekirse: ziyade dewlet ve ragbet ve şazlıq bula.

Sol ayağıniñ topuğı sekirse: nefesi darıla, sonı eyi ola.

Sağ ayağıniñ tabanı sekirse: yola gide ve mibarek düzen ola.

Sol ayağıniñ tabanı sekirse: yola gide, muradına ere, geri sa'at geçe.

Sağ ayağıniñ baş barmağı sekirse: qul satın ala, ğayrı yerden eline mal gire.

Şahet barmağı sekirse: biraz ğam qasavet çeke, gene rahat ola.

Orta barmağı sekirse: cenk ede biraz qayğılı ola, amma ziyana görmeye.

Dördinci barmağı sekirse: sa'at ni'met ziyade ola demişler.

Çilçe barmağı sekirse: her ne muradı var ise, hâsıl ola.

Cümle barmaqları birden sekirse: candan yavuz ola, işlerden, qatılda selamet ola, gönül hoşluğu ile mıradına ere.

Sol ayağının baş barmağı sekirse: cümle hacetleri rewa ola.

Ekinci barmağı sekirse: bir iş işleye, ondan eyilik ve fayda bula.

Üçüncü barmağı sekirse: bir kimse ilen hoşnut ola.

Dördüncü barmağı sekirse: hasta ola, yaxud namaza teksirat ede.

Beşinci barmağı sekirse: azap ve günah çeke, gene şazlığa yerişe.

Cümle barmaqları birden sekirse: bir yere xayır sefer ede, çoq mu‘afet bula.

Sağ ayağının arqası sekirse: bir büyükden ya bir dewletliden şazlıq bula.

Sol ayağının arqası sekirse: yol eyleye ve çoq mal eline gire,

Bazıları demiş ki bir küçük avrad ile çoq fayda göre.

Bu hesablar da bitti burada, ardı yoqtır ve-selam.

Tam

ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ (MORFOLOJİ)

1. İSİM

1.1. İsimlerde çokluk

İsimlerde çokluk, -lar, -ler ekleri ile yapı-lır:

düşman+lar 201/21, *eyilik+ler* 202/28, *hesab+lar* 203/31

1.2. İsim çekim ekleri

1.2.1. İlgi hali eki (Genetivus): +İğ / +nİn / +nİğ

ağ(i)z+i+nıy 201/15, *arka+sı+nıy* 202/19, 202/20, *ayağ+i+nıy* 203/9, 203/10, *bur(u)n+nıy* 201/4, *el+i+nin* 200/1, *el+i+nıy* 200/10, *göz+i+nıy* 200/8, 200/9, 201/4

1.2.2. Yükleme hali eki (Accusativus): +nİ / +n / +sİ

çevre+si 201/2, *baltır+ı* 203/5, 203/6, *bur(u)n+ı* 201/1, 201/5, *düşman+lar+i+n* 201/18, *dost+u+n* 201/19, *eyilik+i+ni* 201/29, *kişi+si+n* 200/21

1.2.3. Yönelme hali eki (Dativus): +A

düşman+a 201/31, *el+i+n+e* 202/2, 202/11, 202/13, 203/13, 203/29, *eyilik+e* 202/26, *hava+ya* 200/20

1.2.4. Bulunma hali eki (Locativus): +DA

döşek+te 202/32

1.2.5. Çıkma hali eki (Ablativus): +DAn

büyük+den 203/27, *can+dan* 203/19, *dewletli+den* 203/27, *dost+i+ndan* 200/6, *ğam+dan* 201/12, *gayib+ten* 202/13, *hastalıq+tan* 202/26, *hava+dan* 200/20

1.2.6. Vasıta hali (Instrumentalis): ilen

ile ve *ilen* instrümental edatları ile kuru-lur: *ilen* 200/12, 200/15, 200/16, 201/19, 201/26, 201/9, 202/22, 202/30, 202/8, 203/23

1.3. İyelik ekleri

3. tekil kişi

ard+ı 200/6, 203/31, *delik(g)+i* 200/5, 200/14, 201/8, 201/9, *dil+i* 201/21, *diz+i* 203/2, 203/3, 203/4, *dost+ı* 200/15, 201/4, *dost+u* 201/19, *hacet+i* 202/3, *iç+i* 200/17, 200/20, *il+i* 202/1, 202/2 *arqa+sı* 203/27, 203/29, *cümle+si* 202/18

2. SIFAT

2.1. Niteleme sıfatı

çilçe barmağı 203/18, *çoq mal* 202/2, 203/29, *eyi söz* 200/11, *kiçik avrad* 203/30, *yaman kişi* 201/9, *orta barmağı* 202/5, 202/10

2.2. Belirtme sıfatı

2.2.1. İşaret sıfatı

bu hesablar 203/31, *gözünüñ aşaha qa-pağı* 200/21, 200/22, *yoqarı dudağı* 201/16, *sağ qulağı* 200/14, *sağ qaşı* 200/15

2.3. Sayı sıfatı

2.3.1. Asıl sayı sıfatı

eki qaşı 200/7

2.3.2. Sıra Sayı Sıfatı

üçünci barmağı 203/23, *ekinci barmağı* 203/22

2.4. Belgisiz sıfat

bir şey 202/13, *bir işten* 202/16, *cümle barmaqları* 203/19, *her işi* 202/5, *biraz qayğılı* 202/18, *biraz ğam* 203/15

3. ZAMİR

3.1. Şahıs zamiri

ondan 200/8

3.2. Belgisiz zamir

kimse 201/26, 203/23, *kişi* 201/9

4. ZARF

4.1. Zaman zarfı

çoqtan görmegen kişisin göre 200/21, *eki dudağı birden sekirse* 201/19, *soñra sevine* 202/7

yabancı asıllı zaman zarfı

gerisi tez geçe 203/5,

4.2. Durum zarfı

üst ola 200/6, 200/9

4.3. Azlık-çokluk zarfı

azıçiq qayğı çeke 201/33,

5. EDAT

amma Ar. 202/25, 203/5, 203/16

da 203/31

eger Far. 200/3, 200/4, 200/5, 200/6, 200/11, 202/13

ki Far. 201/16 201/19, 202/2, 203/30

ve 200/2, 200/4, 200/6, 200/7, 200/18, 201/1, 201/5, 201/5, 201/6, 201/15, 201/24, 201/25, 201/27, 201/27, 201/29, 201/30, 201/32

6. FİİL

6.1. Bildirme

yoq+tır 203/31

6.2. Ek fil

Şart

ise 201/3, 201/11, 201/11, 201/28, 201/28,
201/29, 202/3, 203/18

6.3. Fiil çekimi

6.3.1. Belirli geçmiş zaman

al-dı 202/15, *bit-ti* 203/31 (3. Tekil kişi)

6.3.2. Belirsiz geçmiş zaman

de-miş 201/16, 203/30 (3.tekil kişi), *de-
mişler* 200/11, 200/3, 200/5, 201/1, 201/13,
201/19, 201/28, 201/33, 202/1 (3. çoğul kişi)

6.3.3. Geniş zaman

çek-er 200/3, 202/16, 203/4 (3. Tekil kişi)

6.4. Dilek kipleri

6.4.1. Dilek-istek kipi

3. tekil kişi

ol-a 201/3, *barış-a* 202/8, *bul-a* 200/2,
200/5, 200/6, 200/8, 201/5, *çiq-a* 201/6, *çek-e*
200/14, 200/22, 201/21, 201/31, *darıl-a* 203/10,
dön-e 200/20, *kin dut-a* 202/14, *eşit-e* 200/11,
201/14, 202/23, 202/33, *eyle-ye* 201/17, 201/18,
201/23, 201/26, *geç-e* 202/9, 203/5, *gel-e* 201/4,
203/12, *gir-e* 202/2, 202/11, 202/13, 203/14,
git(d)-e 203/11, 203/12, *gör-e* 200/21, 201/14,
201/19, 201/32

Olumsuz 3. Tekil kişi

bil-me-ye 202/14, *gör-me-ye* 202/8,
203/16

6.4.2. Şart kipi

et-se 202/9, *sekir-se* 200/2, 200/3, 200/4,
200/5, 200/6, *ver-se* 202/28

7. SIFAT-FİİL (ORTAÇ)

-gen: *gör-me-gen* 200/21

-dik: *iste-digin* 200/1

8. ZARF-FİİL (ULAÇ)

-ıp: *bul-ıp* 201/22, 202/11, *eşit-ıp* 202/10,
202/17, 202/20, *gel-ıp* 200/10, *görüş-ıp* 200/15

-mış: *ol-mış* 201/29

Gramatikal İndeks

A

adam Ar. adam, insan. 200/1

ad ad, isim.

a.+ı 201/6

ağ(ı)z ağız.

a.+ınıñ 201/15

al- almak.

a.-dı 202/15

aman Ar. yardım.

a. ola 201/3

amma Ar. ama, fakat. 202/25, 203/5,
203/16

aqıbet Ar. nihayet, son. 200/12

art(d) arka, devam.

a.+ı 200/6, 203/31

arqa arka.

a.+sı 203/27, 203/29

a.+sınıñ 202/19, 202/20

aşaha aşağı. 200/21, 200/22, 201/18

avrad Ar. kadın, eş. 201/28, 203/30

axir Ar. son, en son.

a.+i 201/7

ayaq(ğ) ayak.

a.+ınıq 203/9, 203/10, 203/11, 203/12,
203/13, 203/27, 203/29, (ayaqınıq) 203/21

azap Ar. sıkıntı, eziyet. 203/25

azıçiq az, azıcık. 201/33

B

baltır baldır.

b.+ı 203/5, 203/6

barış- barışmak.

b.-a 202/8

barmaq(ğ) parmaq.

b.+ı 202/3, 202/4, 202/5, 202/6, 202/7,
202/8, 202/9, 202/11, 202/12, 203/13, 203/15,
203/16, 203/17, 203/18, 203/21, 203/22, 203/23,
203/24, 203/25

b.+ları 203/19, 203/26

baş baş. 202/3, 202/8, 203/13, 203/21

bazı Ar. kimi.

b.+ları 201/13, 201/16, 201/27, 202/2,
203/30

bebek(g) bebek.

b.+i 201/3

beglik beylik. 201/24

beylik bkz. *beglik* 201/5, 201/32

bel bel.

b.+i 202/13

b.+inin 202/15

b.+iniq 202/14

beşinci beşinci. 203/25

bilme- bilmemek.

b.-ye 202/14

bir bir. 200/19, 200/22, 201/2, 201/3,
201/13, 201/14, 201/16, 201/18, 201/26, 202/13,

202/16, 202/20, 202/22, 202/34, 203/2, 203/4,
203/22, 203/23, 203/26, 203/27, 203/27, 203/30

biraz biraz. 202/18, 203/1, 203/5, 203/15,
203/16

birden birlikte, aynı anda 200/7, 201/19,
201/26, 203/2, 203/19, 203/26

bit- bitmek.

b.-ti 203/31

boy(u)n boyun.

b+unıq 201/22, 201/23

bu bu. 203/31

bul- bulmak.

b.-a 200/2, 200/5, 200/6, 200/8, 201/5,
201/6, 201/1, 201/11, 201/16, 201/24, 201/25,
201/27, 201/29, 201/30, 202/1, 202/15, 202/19,
202/24, 202/30, 202/30, 202/33, 203/6, 203/9,
203/22, 203/26, 203/28

b.-ıp 201/22, 202/11

burada bu yerde. 203/31

bur(u)n burun.

b.+ı 201/1, 201/5

b.+ınıq 201/6, 201/7, 201/8, 201/9

b.+ıq 201/4

büyük büyük.

b.+den 203/27

C

can Far. can.

c.+dan 203/19

cenk Far. savaş. (c. edüp) 200/9, (c. ede)
200/12, (c. ede) 201/17, (c. ede) 201/21, (c. ey-
leye) 201/26, (c. ede) 202/2, 202/4, (c. eyleye)
202/7, (c. ede) 203/16

cefa Ar. cefa, eziyet. 201/21
cim‘a Ar. cinsel ilişki. 202/30
cümle Ar. bütün, tüm. 202/22, 203/19, 203/21, 203/26
c.+si 202/18
Ç
çek- çekmek.
ç.-e 200/14, 200/22, 201/21, 201/31, 201/33, 202/12, 203/15, 203/25
ç.-er 200/3, 202/16, 203/4
çevre çevre.
ç.+si 201/2
çiq- çıkmak.
ç.-a 201/6
çilçe barmaq(ğ) serçe parmak.
ç. barmaqı 202/7, 202/12, 203/18
çoq çok. 202/2, 202/33, 202/34, 203/26, 203/29, 203/30
çoqtan çoktan. 200/21
D
da da, bağlaç. 203/31
darıl- daralmak.
d.-a 203/10
degil değil. 201/11
delik(g) delik.
d.+i 200/5, 200/14, 201/8, 201/9
de- demek, söylemek.
d.-miş 201/16, 203/30
d.-mişler 200/11, 200/3, 200/5, 201/1, 201/13, 201/19, 201/28, 201/33, 202/1, 202/2, 202/12, 202/24, 202/32, 203/1, 203/7, 203/8, 203/17

dewlet devlet. 201/5, 202/1, 202/19, 203/9
dewletli devlet adamı.
d.+den 203/27
dil dil.
d.+i 201/21
dizdiz.
d.+i 203/2, 203/3, 203/4
dost Far. dost.
d.+ı 200/15, 201/4
d.+ından 200/6
d.+u 201/19
d.+un 201/19
dön- dönmek, dğişmek.
d.-e 200/20
dördinci dördüncü. 202/6, 203/17, 203/24
dördüncü bkz. *dördinci* 202/11
döşek yatak, döşek.
d.+te 202/32
dudaq(ğ) dudak.
d.+ı 201/16, 201/18, 201/19
dut- tutmak.
d.-a (kin d.-a) 202/14
dünya Ar. dünya. 200/18, 201/23
düşman Ar. düşman. 202/14, 203/4
d.+a 201/31
d.+ı 202/8
d.+lar 201/21
d.+ların 201/18
düşmanlıq düşmanlık. 201/21
düzen düzen. 203/11
E

eger Far. eğer. 200/3, 200/4, 200/5, 200/6,
200/11, 202/13

eki iki. 200/7, 201/19, 201/26, 203/2

ekinci ikinci. 203/22

el el.

e.+i 202/1, 202/2

e.+ine 202/2, 202/11, 202/13, 203/13,
203/29

e.+inin 200/1

e+iniñ 200/10, 202/3, 202/8

emin Ar. emin, güvenilir. 202/22

er erkek. 201/28

er- ermek, ulaşmak.

e.-e 200/2, 201/8, 201/15, 202/29, 203/12,
203/20

erkek erkek. 200/8

eşit- iştirmek.

e.-e 200/11, 201/14, 202/23, 202/33

e.-ip 202/10, 202/17, 202/20

et(d)- etmek, eylemek.

e.-e 200/12, 201/17, 201/21, 201/21,
202/2, 202/11, 202/14, 202/31, 203/16, 203/2,
203/7, 203/24, 203/26

e.-erler 200/4

e.-se (etse) 202/9

e.-üp 200/9

eyi iyi. 200/11, 200/20, 201/12, 202/5,
202/20, 203/10

eyilik(g) iyilik. 200/6, 201/27, 201/30,
202/24, 203/3, 203/22

e.+e 202/26

e.+ini 201/29

e.+ler 202/28

eyle- etmek, eylemek.

e.-ye 201/17, 201/18, 201/23, 201/26,
202/7, 203/29

F

fayda Ar. fayda. 203/22, 203/30

fena Ar. fena, kötü. 201/14

fikir Ar. fikir, düşünce. 200/4

G, Ğ

ğam Ar. gam, keder. 201/31, 202/12,
203/15

ğ.+dan 201/12

gayet Ar. çok, pek çok. 200/17, 200/19,
202/6

ğayib Ar. görünmez âlem. 201/26

g.+ten 202/13

ğayrı başka, diğer. 203/6, 203/13

geç- geçmek.

g.-e 202/9, 203/5

gel- gelmek.

g.-e 201/4, 203/12

g.-ip 200/10

gene yine. 200/16, 201/10, 201/31,
202/20, 202/25, 202/27, 203/15, 203/25

geri geri, art. 203/12

g.+si 203/5

git(d)-

g.-e 203/11, 203/12

gir- girmek.

g.-e 202/2, 202/11, 202/13, 203/14,
203/29

gök(ü)s göğüs.

g.+üniñ 202/16, 202/18
gönül gönül. 201/15, 203/20
gör- görmek.
g.-e 200/21, 201/14, 201/19, 201/32,
 202/34, 203/30
görüñ- görüşmek.
g.-ip 200/15
görme- görmemek.
g.-gen 200/21
g.-ye 202/8, 203/16
göñe Far. köñe.
g.+si 201/15
göz göz.
g.+i 200/16
g.+iniñ 200/8, 200/9, 200/17, 200/18,
 200/20, 200/22, 201/1, 201/2, 201/3, 201/4
g.+niñ 200/19
g.+üniñ 200/21
günah Far. günah. 203/25
H
haber Ar. haber. 200/10, 202/10, 202/17,
 202/23
hacet hacet, ihtiyaç.
h.+i 202/3
h.+leri 203/21
haq Ar. Tanrı. 202/23
harc Ar. harç. (h. eyleye) 201/23, (h. ede),
 202/11
hareket Ar. hareket. 203/2
hâsil Ar. ortaya çıkan, görünen. (h. ola)
 201/27, (h. ola) 203/18
hasta Far. hasta. 201/11, 203/24

hastalıq hastalık. 203/4
h.+tan 202/26
hava Ar. hava.
h.+dan 200/20
h.+ya 200/20
her Far. her. 200/6, 202/5, 203/18
hesap(b) Ar. hesap.
h.+lar 203/31
hillet Ar. illet, hastalık.
h.+i 201/3
hoñ Far. hoñ. 201/2
hoñlıq(ğ) hoñluk, güzellik.
h.+ına 201/15
hoñluq(ğ) bkz. *hoñluq*
h.+ı 203/20
hoñnut Far. hoñnut. (h. ola) 203/23
hörmet Ar. hürmet, saygı. 202/30
X
xayır Ar. hayır, iyilik. 200/12, 202/10,
 203/26
x.+lar 202/33
xayırh hayırlı. 202/17, 202/23
İ
iç iç.
i.+i 200/17, 200/20
ile ile. 202/29, 203/20, 203/30
ilen bkz. *ile* 200/12, 200/15, 200/16,
 201/19, 201/26, 201/9, 202/22, 202/30, 202/8,
 203/23
iñcik(g) incik.
i.+i 203/7, 203/8
iniyat Ar. niyet.

i.+ına 200/7

inse ense.

i.+si 200/3

inşallah Ar. İnşallah. 200/7

ise ise. 201/3, 201/11, 201/11, 201/28,
201/28, 201/29, 202/3, 203/18

iste- istemek.

i.-digin 200/1

iş iş. 201/13, 203/22

i.+de 201/14

i.+i 202/5

i.+lerden 203/19

i.+ten 202/16

işle- işlemek.

i.-ye 201/13, 203/22

izzet Ar. büyüklük, ululuk. 202/30

K

kahi Far. kâh, bazen. 202/28

kâr Far. kâr.

k.+lar 202/34

ki Far. ki, bağlaç. 201/16 201/19, 202/2,
203/30

kiçik küçük. 203/30

kim kim.

k.+ge 202/9

kimse kişi, kimse. 201/26, 203/23, 203/4

kin Far. kin, nefret. (k. duta) 202/14

kindik(g) göbek.

k.+i 202/28

kirpik(g) kirpik.

k.+i 201/1

kişi kişi. 201/9

k.+sin 200/21

köküs bkz. *gök(ü)s* 202/16

kürek(g) kürek.

k.+i 201/27

Q

qal- kalmak.

q.-maya 201/18

qapaq(ğ) kapak.

q.+ı 200/9, 200/19, 200/21, 200/22

qar(ı)n karın.

q.+ınıq 202/26, 202/27

qasavet Ar. üzüntü, kaygı. 200/3, 200/14,
201/31, 203/15

qasıq(ğ) kasık.

q.+ı 202/29

qasvet Ar. qasvet, gam, keder.

q.+inden 202/4

qaş kaş.

q.+ı 200/7, 200/15, 200/16

qatılda ?? 203/19

qayğı kaygı. 201/33

qayğılı kaygılı. 201/7, 201/9, 202/12,
202/18, 203/16

qayğılı bkz. *qayğılı* 200/16

qayıp Ar. kayıp. 201/14, 201/16

qız kız. 202/29

qol kol.

q.+ı 201/31

qoltuq(ğ) koltuk.

q.+ı 201/32, 201/33

qorq- korkmak.

q.-ar 202/16

quç- kucaklamak.	203/12
q.-a 201/28	musahib Ar. arkadaş. 201/17
qul Ar. kul. 203/13	namaz Far. namaz.
qulaq(ğ) kulak.	n.+a 203/24
q.+ı 200/4, 200/11	N
q.+ının 200/5, 200/6, 200/12, 200/14	ne ne. 203/18
qutul- kurtulmak.	nefes Ar. nefes.
q.-a 201/12, 202/4, 202/26	n.+i 203/10
quyruq(ğ) kuyruk.	n'et- ne etmek.
q.+ı 200/8, 200/18	n.-se 200/19, 201/2
M	ni'met Ar. nimet. 203/17
mal Ar. mal. 200/18, 201/22, 202/2,	O
202/11, 203/13, 203/29	o o.
melul Ar. üzgün. 202/25, 203/1, 203/5	o.+ndan 201/13, 203/22
melun Ar. lanetli. 200/4, 200/19	oğlan oğlan, oğul. 202/29
meme meme.	o.+dan 200/8
m.+si 202/23, 202/24	ol- olmak.
mırat(d) Ar. murat, dilek.	o.+a 200/4, 200/6, 200/9, 200/13, 200/14,
m.+ına 203/20	200/15, 200/16, 200/17, 200/19, 201/3, 201/7,
mibarek Ar. mübarek, kutsal. 203/11	201/9, 201/12, 201/22, 201/26, 201/27, 201/31,
minnet Ar. minnet. 202/9	201/32, 202/3, 202/5, 202/6, 202/12, 202/18,
m.+i 202/9	202/22, 202/25, 202/27, 202/28, 202/29, 202/32,
mirtebe Ar. mertebe. 202/30	203/1, 203/8, 203/10, 203/11, 203/15, 203/16,
mu'afet Ar. sağlık, güvenlik. (m. bula)	203/17, 203/18, 203/19, 203/20, 203/21, 203/23,
203/26	203/24
muhabbet Ar. muhabbet. 201/17	o.-an 201/4
muqtar Ar. miktar. 203/4	o.-ır 203/4
murat(d) bkz. <i>mırat</i>	o.-mış 201/29
m.+ı 201/27	omuz omuz.
m.+ı 203/18	o.+ı 201/24, 201/25, 201/26
m.+ın 202/23	orta orta. 202/5, 202/10, 203/16
m.+ına 200/2, 200/7, 201/8, 202/29,	o.+sı 202/14, 202/19

otur- oturmak.	201/8, 201/11, 201/15, 201/22, 201/24, 201/27,
o.-a 203/2	201/30, 201/31, 201/33, 202/2, 202/3, 202/16,
Ö	202/20, 202/23, 202/26, 202/34, 203/3, 203/5,
ön ön.	203/8, 203/9, 203/11, 203/13, 203/27
ö.+ünde 201/23	sağlıq sağlıq. 201/11
ö.+üne 200/18	satın al- satın almak.
öñ bkz. <i>ön</i>	s. a.-a 203/13
ö.+inde 201/2	sefer Ar. sefer. 203/26
ö.+ünden 202/34	s.+de 201/4
öpüş- öpüşmek.	sekir- seğirmek.
ö.-e 201/20	s.-me 200/1
ö.-ip 201/16	s.-se 200/2, 200/3, 200/4, 200/5, 200/6,
P	200/7, 200/8, 200/9, 200/10, 200/11, 200/12,
padişah Far. padişah.	200/14, 200/15, 200/16, 200/17, 200/18, 200/19,
p.+dan 203/3	200/20, 200/21, 200/22, 201/1, 201/2, 201/3,
para Far. para.	201/4, 201/5, 201/6, 201/7, 201/8, 201/9, 201/11,
p.+lı 203/8	201/13, 201/15, 201/16, 201/18, 201/19, 201/21,
parmaq(ğ) bkz. <i>barmaq</i>	201/22, 201/23, 201/24, 201/25, 201/26, 201/27,
p.+ı 202/10	201/29, 201/30, 201/31, 201/32, 201/33, 202/1,
pazvant Far. pazu.	202/10, 202/2, 202/3, 202/4, 202/5, 202/6, 202/7,
p.+ı 201/29, 201/30	202/8, 202/9, 202/11, 202/12, 202/13, 202/14,
R	202/15, 202/16, 202/17, 202/18, 202/19, 202/20,
ragbet Ar. rağbet. 203/9	202/22, 202/23, 202/24, 202/25, 202/26, 202/27,
rahat Ar. rahat. 202/32, 203/15	202/28, 202/29, 202/30, 202/32, 202/33, 202/34,
rahatlıq rahatlık. 201/24, 201/25, 202/33	203/1, 203/2, 203/3, 203/4, 203/5, 203/6, 203/7,
rewa Far. reva, uygun. 203/21	203/8, 203/9, 203/10, 203/11, 203/12, 203/13,
rica Ar. rica. 202/3	203/15, 203/16, 203/17, 203/18, 203/19, 203/21,
S	203/22, 203/23, 203/24, 203/25, 203/26, 203/27,
sa'adet 202/32	203/29
sa'at Ar. saat. 203/12, 203/17	selamet Ar. esenlik. 203/19
sağ sağ. 200/2, 200/9, 200/11, 200/12,	sev- sevmek.
200/14, 200/15, 200/18, 200/20, 200/22, 201/7,	s.-digi 202/30

sevin- sevinmek.

s.-e 200/10, 200/18, 201/2, 201/10, 201/16, 201/23, 202/7, 202/10, 202/17, 202/21, 202/34

s.-ip 200/17, 201/8, 201/32, 202/6, 202/25

s.-mek 201/14

sewle- söylemek.

s.-rler 201/29, 202/26

sol 200/4, 200/5, 200/6, 200/8, 200/10, 200/16, 200/17, 200/19, 200/21, 201/1, 201/2, 201/3, 201/4, 201/9, 201/13, 201/23, 201/25, 201/29, 201/32, 202/1, 202/8, 202/17, 202/22, 202/24, 202/27, 202/33, 203/1, 203/4, 203/6, 203/7, 203/10, 203/12, 203/21, 203/29

son son.

s.+ı 200/14, 203/10

soñ bkz. *son* 201/9

s.+ı 200/12

soñra sonra. 202/7

söğüş- sövüşmek, kavga etmek.

s.e 201/9

söz söz. 200/11

s.+i 200/6

Ş

şahet Ar. şahit. 202/4, 202/9, 203/15

şan şan, şöhrət.

ş.+ı 201/6

şaz Ar. şad, mutlu, neşeli. 200/14, 200/15, 200/16, 200/17, 201/7, 201/31, 201/32, 202/6, 202/25, 202/29

şazlıq(ğ) mutluluk. 200/8, 201/1, 201/11, 201/25, 201/27, 201/30, 201/32, 201/5, 202/15,

202/24, 202/33, 203/27, 203/3, 203/6, 203/9

ş.+a 203/25

şen neşeli. 202/27

şey Ar. şey. 201/29, 202/13, 202/34

ş.+den 200/22

T

taban taban.

t.+ı 203/11, 203/12

tam İbr. tamam. 203/32

teksirat Ar. çoğaltma. 203/24

tez Far. tez. 200/16, 202/11, 202/27, 203/5

topuq(ğ) topuk.

t.+ı 203/9, 203/10

U

uç(c) uç.

u.+ı 201/6

ululuq ululuk, yücelik. 200/5, 202/1, 202/15, 202/19

ululuq bkz. *ululuq* 201/6

utan- utanmak.

u.-a 200/22, 201/13

uzaq uzak. 200/10

Ü

üçün için. 200/19, 201/17

üçünci üçüncü. 203/23

üst üst. 200/6, 200/9

V

vaft ?? 201/22

var var. 201/29, 201/3, 202/3, 203/18

ve ve, bağlaç. 200/2, 200/4, 200/6, 200/7, 200/18, 201/1, 201/5, 201/5, 201/6, 201/15, 201/24, 201/25, 201/27, 201/27, 201/29, 201/30,

201/32, 202/1, 202/15, 202/19, 202/24, 202/30,
202/30, 202/33, 202/33, 203/3, 203/4, 203/9,
203/11, 203/22, 203/25, 203/29

ver- vermek.

v.-e 202/23

v.-se 202/28

veselam Ar. "işte bu kadar" alamında.

203/31

Y

ya ya, ya da. 203/2, 203/27

yalvar- yalvarmak.

y.-a 201/31

yaman kötü. 201/9

yanaq yanak.

y.+ı 201/11, 201/13

yanbaş yan tarafı.

y.+ı 202/34, 203/1

yan yan.

y.+ı 200/2, 200/10, 201/22, 201/23, 201/4,
201/7, 202/16, 202/17, 202/20, 202/22, 202/26,
202/27, 202/33

yaramaz yaramaz. 200/12

yaramazlıq yaramazlık. 200/4, 203/7

yavuz güçlü, çetin. 200/20, 203/19

yaxud Far. yahut. 201/19, 203/24

yer yer.

y.+de 203/2

y.+den 200/10, 203/6, 203/13

y.+e 203/26

yeriş- erişmek.

y.-e 200/7, 202/20, 203/3, 203/25

y.-ip 200/16

yımışaq(ğ) yumuşak.

y.+ı 200/12

yol yol. 203/29

y.+a 203/11, 203/12

yoqarı yukarı. 200/9, 200/19, 201/16

yoq yok.

y.+tır 203/31

yora yorum mana.

y.+ları 200/1

yürek(g) yürek, kalp.

y.+i 202/25

Z

zahmet Ar. sıkıntı, güçlük.

z.+i 201/23

zaman Ar. zaman. 202/20, 202/22

zekât Ar. zekât.

z.+lar 202/28

zeker Ar. erkeklik organı.

z.+i 202/30, 202/32

zelil Ar. aşağılanmış. 201/18

ziyade Ar. fazla. 203/9, 203/17

ziyan Ar. ziyan, zarar. 201/29, 202/8,

202/14, 203/16

z.+a 202/20

KAYNAKÇA

- Çavuşoğlu, Ali (2004), *Kıyâfet-nâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çulha, Tülay (2002), “Sereya Şapşal’a Göre Kırım Karay Türkleri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, C. 12, s. 97-188.
- (2006), *Karaycanın Kısa Sözcükleri- Karayça-Türkçe Kısa Sözlük*, İstanbul, Kebikeç Yayınları.
- Ersoylu, Halil (1989), “Segir-nâme”, *TDAY Belleten* 1985, Ankara, s. 27-48.
- (1995), “Segir-nâme (II)”, *TDAY Belleten* 1992, Ankara, s. 99-145.
- Ertaylan, İ. Hakkı (1951), *Fal-nâme*, İstanbul.
- Karaatlı, Recep (1999), “Türkçe bir segir-nâme üzerine”, *TDAY Belleten* Ankara, s. 89-142.
- Mengi, Mine (1977), “Kıyâfet-nâmeler üzerine”, *TDAY Belleten*, Ankara 1978, 299-309.
- Muhammed Abdülislam (1333), *Segirmek Manaları*, Kadınlar Dünyası Matbaası, İstanbul.
- Özer, Arif (1969), “Türkçe İki “Segir-nâme” Kitabı Üzerine”, *Türk Kültürü*, S. 77, Yıl VII, Mart, s. 368-372.
- Özergin, M. Kemal (1967), “Eski Bir Segir-nâme”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 10, S. 211, s. 4331.
- Radloff, Wilhelm (1896), *Proben der Volksliteratur der Nördlichen Türkischen Stämme*, Cilt VII, 2. baskı, St. Petersburg, Akademi Yayınları.
- Sümbüllü, Y. Ziya (2007), “Segir-nâme ve Segirmek manaları üzerine bir inceleme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, Erzurum, s.53-69.
- Tatçı, Mustafa (1997), *Edebiyattan İçeri*, Akçağ Yay. Ankara.
- Wannig, Klaus-Detler (1991), “Segir-nâme”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Programı ve Bildiri Özetleri I*, Ankara.
- Zajaczkowski, W. (1967), “Zwei türkische Zuckungsbücher (Segir-nâme)”, *Folia Orientalia*, C.VIII, Krakow, s. 89-109
- (1979-1983), “Karaylar ve Onların Folkloru”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, S. 1-2, C.17-21, s. 313- 361.
- Zayançkowski, A. (1996), “Karaim Edebiyatı”, Çeviren: İlker Pak, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, S.5, s. 13-20.

DİPNOT

¹ Halil Ersoylu, “Segir-nâme”, *TDAY Belleten* 1985, Ankara 1989, 27-48.

Y. Ziya Sümbüllü, “Segir-nâme ve Segirmek manaları üzerine bir inceleme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, Erzurum 2007, 53-69.

Arif Özer, “Türkçe İki “Segir-nâme” Kitabı Üzerine”, *Türk Kültürü*, S. 77, Yıl VII, Mart 1969 368-372.

² W. Zajaczkowski, “Zwei türkische Zuckungsbücher (Segir-nâme)”, *Folia Orientalia*, C.VIII, Krakow 1967, 89-109.

³³ /cyl/ yazılmış.

⁴ /sbrs’/ yazılmış.

⁵ /dwkry/ yazılmış.

KIRIM KARAYLARININ HALK EDEBİYATI KAYNAKLARI: “MECUMALAR” FOLK LITERATURE SOURCES FOR CRIMEAN KARAIS “MECUMA’S”*

Tülay ÇULHA

ÖZ

Kaynağını sözlü kültürün oluşturduğu halk edebiyatı, çoğunlukla halkın yarattığı sözlü edebiyattan oluşur. Dil, biçim ve işlenen konular bakımından halk kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan bu edebiyat, başlangıçta sözlü kültür ortamında varlığını sürdürürken 15. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Başta türkü, mani, koşma gibi manzum derlemelerin bulunduğu *cönkler*de, destan, hikâye, masal gibi mensur anlatılara da rastlamak mümkündür.

Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin toplandığı cönk niteliğindeki kaynaklar *mecuma* olarak anılır. İçerdiği malzemeler bakımından oldukça değerli bilgiler

bulunduran ve İbrani harfleriyle yazılan *mecumalar*; yavaş yavaş gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bu çalışmada Karay Türklerinin halk edebiyatı kaynakları *mecumalar*’ın biçim ve içerikleri hakkında bilgi verilecek; birkaç *mecuma* tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Halk edebiyatı, cönk, Kırım Karay Türkleri, *mecuma*

ABSTRACT

The folk literature, which is originated from the oral culture, is composed of the oral literature that is mostly created by the People. This literature which is tightly bounded to the folk culture as regards the language, form and the subjects handled was continuing its existence in the beginning, but

* “Kırım Karaylarının Halk Edebiyatı Kaynakları: Mecumalar”, *Folklor Edebiyat*, 2010 C. 16, S. 61, 33-42.

from the 15th Century on, it was started to pass to the Inscription. It is possible to encounter “Mensur” narrations such as epos, stories, tales in *Cönk*'s where the poetic collations such as folk songs, Turkish poems and ballads.

The sources qualified as cönk's in which the folk literature works of Karai Turks were collected are named Mecuma. Mecuma's which contain quite valuable information as to the contained materials and are written in Hebrew letters, have been unearthed gradually. In this study, information will be given about the form and content of mecumas, the folk literature sources of Karai Turks, and some mecuma shall be introduced.

Key words: folk literature, cönk, Crimean Karai Turks, mecuma

Giriş

Karaylar, Hazarlar döneminde (VII- XI. yy.) (Togan 1988:397) Museviliği kabul etmiş bir Türk topluluğudur. Karaim ya da Karaylar olarak adlandırılan bu topluluk, yakın dönemlere kadar küçük gruplar halinde Litvanya ve Polonya başta olmak üzere, Ukrayna'nın Haliç ve Lutsk kentleri, Türkiye (İstanbul), Avustralya (Sydney), ABD (New York), Fransa (Paris) gibi birçok ülkede dağınık olarak yaşamaktadırlar (Adameczuk vd. 2003). Bazı kaynaklarda eski SSCB'de yaşayan Karayların toplam sayısı, 1959 sayımına göre 5900, 1979 sayımına göre 3341 verilirken 1989 sayımında 2803 olarak

verilmektedir. Yakın dönemlerde 2001 ve 2002 yıllarında yapılan sayımda ise bu sayı 318 olarak belirtilmektedir (Adameczuk vd. 2003:34).

Türk toplulukları arasında farklı bir yere sahip olan Karay Türkleri, adları bağlı oldukları mezhepten gelmektedir. *Karaim* sözcüğü Aramî- İbrani dilinde okumak anlamındaki *kara* fiilinden türetilir. Bu sözcüğe *im* çoğul eki getirilerek yapılmıştır. İbranicede ise קִיִּיִּי *karaim* sözcüğü, “kutsal yazıyı okuyanlar” anlamında kullanılmaktadır. Bu çalışmada Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin toplandığı *mecumalardan* söz etmeden önce Karay Türkçesi ve Karay edebiyatı hakkında bilgi verilecektir. *Mecumaların* tanıtılacağı bölümde ise özellikle iki *mecuma* tanıtılacaktır.

1. Karay Türkçesi

Karay Türklerinin kültürlerine ait en önemli bilgiyi dilleri oluşturur.¹ Karay Türkçesi, Türk Dilleri arasında Kıpçak grubuna dâhildir. Prof. Dr. Talat Tekin'in yapmış olduğu Türk dillerinin tasnifinde Karaycanın Haliç diyalekti, *tawlı* grubunun *yıl* alt bölümü içerisinde *its* alt-bölümüne girer. Troki (Trakay) diyalekti ise, aynı grubun *kel-* bölümcüğünün *toğuz* alt-bölümcüğüne dâhil edilir (Tekin 1989). Benzing, *Fundamenta*'nın birinci cildinde yapmış olduğu tasnifte, Karay Türkçesi, Batı Grubu (Kıpçak-Kuman dilleri) arasında yer alırken, Karl H. Menges'in tasnifinde, Kuzey-Batı veya Kıpçak

Grubu'nun Karadeniz Hazar Denizi Dilleri arasında yer alır.

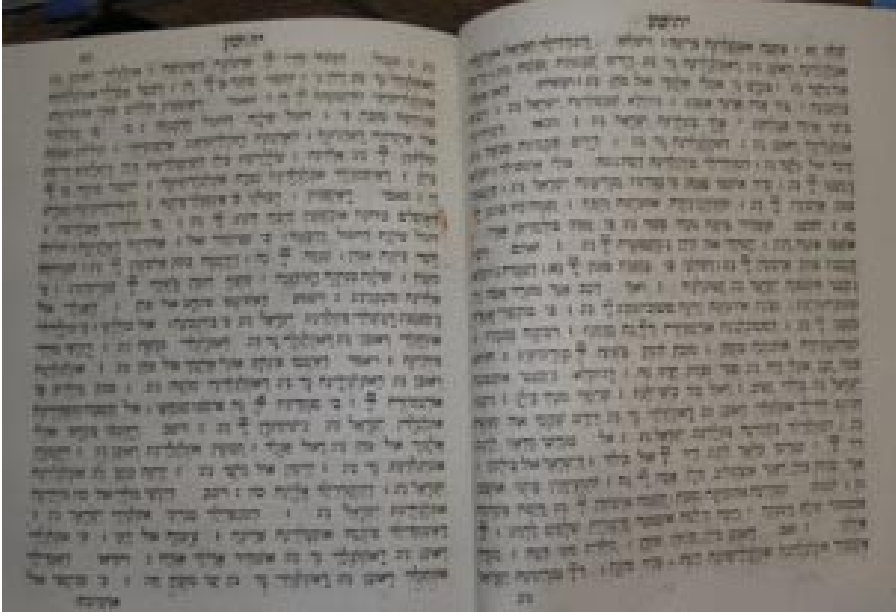
Karay Türkçesi, metinlerden anlaşılacağı üzere, Bulgar, Hazar, Uz, Peçenek ve Kıpçak Kumanlarıyla etkileşim sonucu doğar (Zajançkowski 1979-1983:315). İkinci dünya savaşına kadar Karay Türkçesinin üç diyalekti vardı: Troki (Trakay), Haliç-Lutsk ve Kırım diyalektleri. Bunlardan Kırım Karaycası çok önce Kırım Tatarcasından etkilenir. Aynı zamanda Kırım ile Osmanlı imparatorluğunun ticarî, siyasî ilişkileri nedeniyle Kırım diyalektinin Osmanlıcadan da etkilendiği söylenebilir. Hatta Kırım Karaycasında yer alan Oğuzca unsurların fazlalığı nedeniyle bu diyalekt, Anadolu'da konuşulan Türkçenin bir ağızı gibi görülür (Radloff 1896).² Troki (Trakay) ve Haliç- Lutsk diyalektlerinin de bugün Slav dillerince hemen tümüyle sömürülmüş olduğu söylenebilir (Tekin, Ölmez 2003). Sadece Trakay diyalekti, yaşayan çok az sayıdaki Karay Türkü tarafından konuşma dili olarak kullanılır. Her ne kadar belli dönemlerde Karay Türkçesinin öğretildiği kurslar, yaz okulları düzenlense de dilin günlük yaşamda işlek bir şekilde kullanılmaması, yok olmaya yüz tutmasına neden olmuştur.

Karay Türkçesinde Arapça, Farsça alıntı sözcükler azımsanamayacak ölçüde yer alır. Bu durum Karay Türklerinin uzun süre doğrudan İslam kültürünün tesiri altında kaldıklarını; Müslüman Türk halklarıyla, Tatarlarla yakın

ilişkide olduklarını gösterir. Bu topluluk, din olarak Museviliği kabul ettiği için kullandıkları dil de İbraniceden büyük ölçüde etkilenir. Hatta öyle ki İbranî yazı dilinin etkisiyle Karay Türkçesinin söz dizimi büyük ölçüde değişir. Bütün bu etkilere rağmen Karay Türkçesi, eskicil özellikler taşıması bakımından Türk dilleri arasında önemli bir yerde bulunur. Bunun yanında Eski Türkçede yer alan birçok sözcüğün Karaycada kullanılmış olması ve hem tarihî hem de modern Kıpçak dilleriyle ortak söz varlığı bulunması da dikkate değer bir özelliktir.

Karaylar dillerini 1930'lu yıllara kadar İbranî, Latin ve Kiril alfabeleri ile yazmışlardır. Pek çoğu dinî ve folklorik metinler içeren elyazmaları ise İbrani alfabesiyle kaleme alınmıştır. Bu yazmalarda kullanılan ve temelde İbraniceye dayanan el yazısında kullanılan harfler, matbu harflerden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Günümüzde Kırım Karay Türkleri, Kiril alfabesini kullanırken Litvanya'da yaşayan ve Trakay diyalektini

Karaycaya yapılan Tevrat tercümesinden örnek sayfalar.

kullanan Karay Türkleri ise Litvan alfabesine dayalı Latin harflerini kullanmaktadırlar.

2. Karay Edebiyatı

Karay edebiyatı eski dönemlerde sadece dinî edebiyattan ibaretti denilebilir. Karay Türklerinin dinî görevlerini yerine getirebilmeleri için yapılan Tevrat çevirileri ve dua kitapları dikkat çeker. Yapılan araştırmalar neticesinde, 1528-1529 yıllarında Venedik'te İbranice basılmış olan Karay Türkçesiyle yazılmış dua kitaplarının en eski örnekleri arasında Kırım Karaycasıyla yazılmış bir ilahinin de bulunduğu öğrenilir. 1731 yılında Kırım'da ilk Karay matbaasının kurulmasıyla birlikte birçok ilahi kitabı basılmıştır (Zajaczkowski 1996).

Karay Türkleri, dinlerini, ibadetlerini,

geleneklerini yaşatabilmek için çeviriler yapma ve bu çevirileri basarak yaygınlaştırma yoluna giderler. 1830-1832 yılları arasında İstanbul'da bulunan Avraham Firkovicz (1787-1874), Tevratı Karaycaya çevirerek İstanbul'da basmıştır. Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte 1841 yılında Kırım'ın Evpatorya (Gözleve) şehrinde dört cilt halinde Eski Ahit'in kanunları basılır (Zajaczkowski 1996:13, Jankowski 1997).³

Yukarıda anılan İbraniceden Karay Türkçesine çevrilen dinî kitaplarda kullanılan dilin oldukça eski bir döneme ait olduğu söylenebilir. Günümüzde bile bu eskicil özelliklerin Karay Türkçesinin bünyesinde bulunuyor olması, ibadetin, Karay Türkçesiyle yapılıyor olmasından kaynaklanır. Şöyle ki, duaların Türkçe okunması gerek ses ve biçim

özellikleri, gerekse söz varlığı bakımından bu özellikleri korumasını sağlar. Sonraki dönemlerde Karay Türkçesiyle eserler basılmaya devam edilir. Bunlardan 1890 yılında Malecki'nin Almanca yayımlanmış olduğu çalışma oldukça önemlidir (Malecki 1890, Kowalski 1929'dan). Kowalski'nin 1929 yapacağı çalışmasında büyük ölçüde yararlandığı bu çalışma, Karay Türkleriyle ilgili oldukça önemli bilgiler içerir.

Bu dönemden itibaren Rusya'da muhtelif zamanlarda Karay Türkçesiyle dinî kitaplar ve çeviriler yayımlanır. Hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığım ve temin edemediğim bu çalışmalarla ilgili bilgiler, Zajanczkowski ve Kowalski'nin çalışmalarında mevcuttur.

19. yüzyılın sonlarında Radloff tarafından yayımlanan *Mecuma*⁴, hem din dışı ilk halk edebiyatı ürünleri içermesi bakımından, hem de yayımlanmış ilk *mecuma* olması bakımından büyük önem taşır. 1888'de yayımlanmış olan bu derleme, 1896'da yeniden basılmıştır. Radloff'un kendi ağzından yapmış olduğu derlemelerden sonuncusu olan bu eserin İbrani harfli bölümü, *Yanı Qırımdağı Karaimler arasında kullanılan masallar, hikayeler, zarpu meseliler, tapmacalar, tekerlemeler ve türkülerdir* başlığı altında verilir. 518 sayfası İbranî, 408 sayfası Kiril harfleriyle (241-408 sayfaları arası İbranî harfli bölümün bir kısmının, Kiril harflerine çevrilmiş şeklidir)

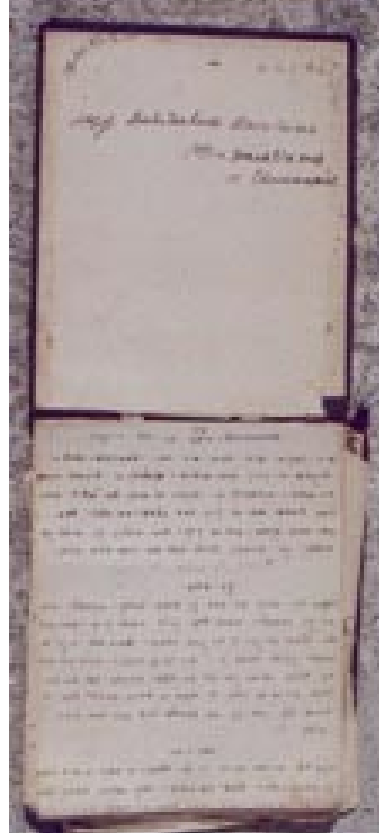
yazılan bu *mecuma*, Kırım'da yaşayan Türklerin halk edebiyatı ürünlerini içerir.

Kırım Karaylarının yakın dönemde Kırım'da ve çeşitli bölgelerde basılmış Kiril harfli ve Rusça çalışmaları da bulunmaktadır. Çalışmanın amacı *mecumalar* olduğu için, yakın dönemde yapılan çalışmalar bu yazının dışında tutulacaktır.

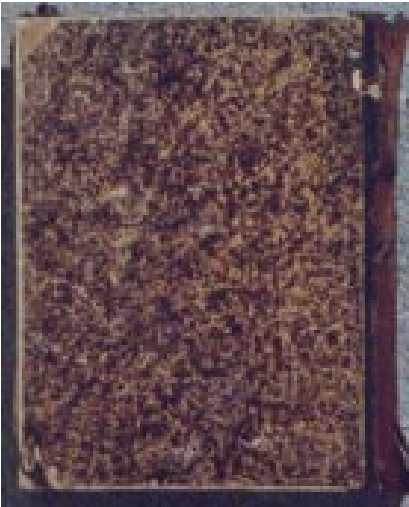
3. *Mecumalar*

Mecmua sözcüğü, Arapça معجم *mecmûa* "1. toplanıp biriktirilmiş; tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi; 2. seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap; cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm" anlamındaki sözcüğün değişmiş şeklidir. *Mecumalar*, Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin derlendiği, bir araya getirilerek yazıya geçirildiği *cönk* niteliğindeki defterlerdir. *Mecumalarda*, Kırım Karaylarının sözlü halk edebiyatı örnekleri yazıya geçirilir. Bu defterlerin şekli basit defterlerden biraz farklı olup, aşağıdan yukarıya doğru açılır. Fakat normal defter görünümünde olanlar da bulunmaktadır:

Genellikle *mecumaların* müellifi belli değildir. Karay Türkleri arasında kültürlerinin yeni nesillere aktarılması için önemli bir yere sahip olan *mecumalar*, hemen her ailenin kendi kütüphanesinde bulunur. Sahip olunan ailenin adıyla anılan bu eserler, akşam yemeklerinden sonra, Karay ailesinin genç üyelerine içinde bulunan öyküler, masallar, türküler okunur. O

Evpatorya (Gözleve) kenesada bulunan yukarıdan aşağıya açılan bir mecuma

Evpatorya (Gözleve) kenesada bulunan defter şeklinde açılan bir mecuma

dönemde azınlıkta yaşayan milletler için büyük öneme sahip olan akşam yemekleri ve aile toplantıları, kendi kültür ve geçmişlerine sahip çıkabilmenin ilk adımı sayılır. Ayrıca Karay ailesinin küçük üyelerine verilen bir ödevin yerine getirilmesi üzerine ödül olarak da okunurmuş.⁵

Geçmişte bu denli önemli olan *mecumalar*, İbrani harfleriyle yazıldığı için bu yazıyı bilmeyen yeni nesiller tarafından okunamaz. Aynı hassasiyetle korunan *mecumalar* günümüzde birkaç özel koleksiyoncunun elinde ya da kütüphanelerde bulunur. Yapılan araştırmalardan Leningrat, Varşova, Gözleve ve Litvanya'daki devlet kütüphanelerinde *mecumalar* bulunduğu öğrenilir. Merhum Türkolog Yusuf Sulimoviç'in özel koleksiyonunda, 1960'lı yıllarda Kırım'dan topladığı nesir şeklinde masallardan oluşan ona yakın *mecuma* bulunduğu bilgisi yaygındır.⁶

Mecumalar, çoğunlukla masal, destan, hikâye gibi nesir ve türkü, koşma, mani, divan, semai ve tekerleme gibi nazım şekillerinden oluşur. Bunlardan başka, Kırım'da yaşanan önemli olaylar, bu olaylara yakılan ağıt, türküler de yer alır. Rus edebiyatından ve dinî içerikli metinlerden yapılan çeviri ve tercümele de *mecumalar* içinde karşımıza çıkar.

Mecumalar hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ilk ve en eskisi yukarıda bahsi geçen Radloff tercümelerinin 7.

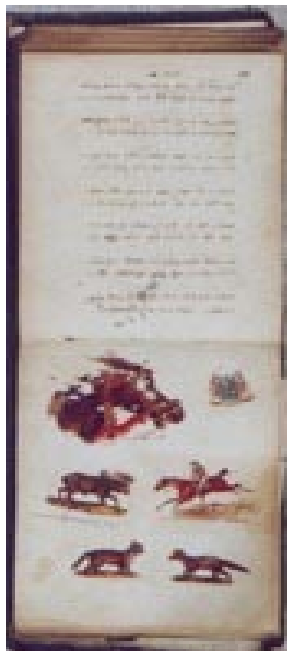
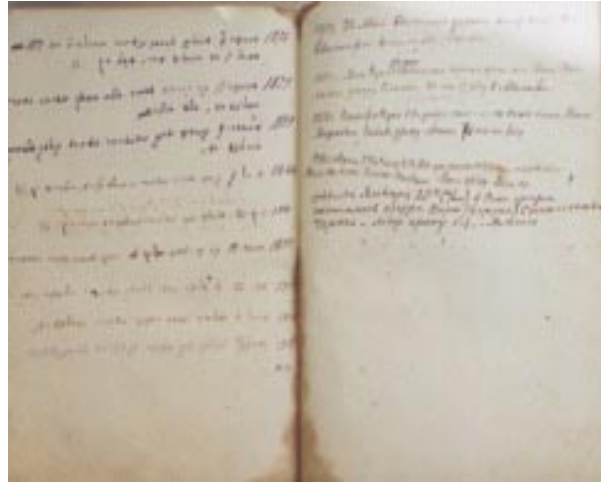
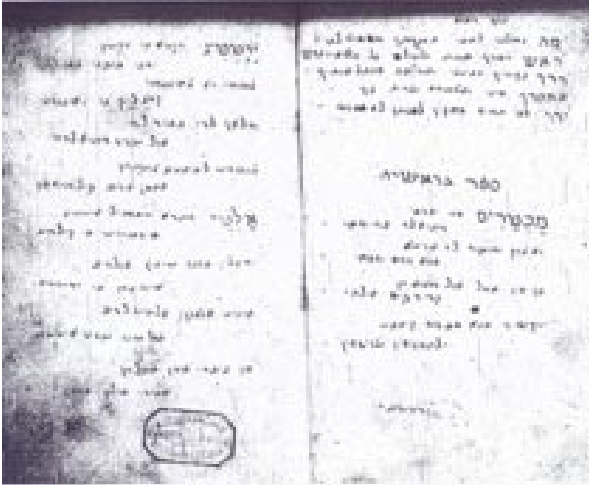
cildir. Bu cildin İbrani harfli 508 sayfası bir *mecuma*dır. *Mecumalar* üzerine yakın dönemlerde yapılan çalışmalar şöyle sıralanabilir:

3.1. *Katık Mecuması*⁷

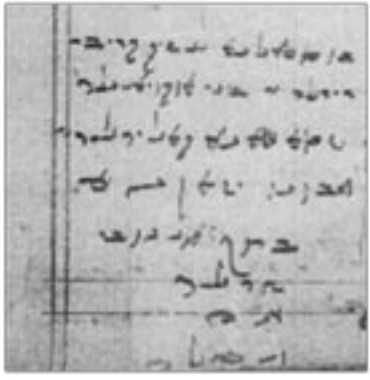
Henryk Jankowski tarafından Simferepol'de Prof. Yuri Polkanov'dan temin edilen *mecuma* Katık ailesine aittir. Elimizde yer alan nüsha, çok iyi olmayan 20,5 x 16 ölçülerinde olan orijinal *mecumanın* A4 boyutlarındaki fotokopisidir. Her sayfa en az 5, en fazla 26 satır olmak üzere ortalama 22 satırdan oluşur. Sayfalar 1'den 206'ya kadar numaralanmıştır. 206 sayfadan oluşan *mecumanın* 206. sayfasında başlayan tekerlemenin yarım kalması *mecumanın* sonunda eksik sayfalar olduğunu gösterir. Birçok sayfanın üst kısımları fotokopi esnasında eksik çıkmıştır. Bu durum, anılan sayfaların tamamının okunmasını olanaksız kılar.

Yazmanın tamamı göz önünde bulundurulduğunda el yazısındaki farklılıklar, *mecumanın* iki farklı kişi tarafından kaleme alındığını gösterir. *Mecumada* yer alan her türkü, semai, tekerleme ve mesele İbranice “tam ve nişlam” ya da “tam tam” ibareleriyle sonlandırılır.

Kimi zaman şiirleri tasnif eden müellif, bazen İbrani alfabesindeki harflerin tam adını yazarken bazen sadece harfi verir; bazen de numaralandırma yoluna gider. Bu durum düzenli

Çeşitli koleksiyonlarda bulunan mecumalardan örnekler.

	בו מסאלגא עשיק קריב דירלר. בוני אוקויאנלר טמאשאנא קאלירלר ו בוני יאנא ברחה מנגובי דרלר תם ו נשלם	<i>bu meselege 'Aşiq Qarib derler. Bunu oquyanlar temaşağa qalırlar ve bunu yazanğa Baruh Mangubi derler Tam ve nişlam</i>
---	---	---

değildir. Çünkü numaralandırma ne metnin tamamına uygulanır ne de başlanan sınıflandırma tamamlanır.⁸

Mecumanın yazıldığı tarihle ilgili bilgi, 160. sayfanın 7. ve 8. satırlarında geçen İbranice iki dizede bulunur. İbranicede de, Arapçada olduğu gibi her harfin rakam değeri bulunur. Bir metnin içerisinde yer alan harflerin üzerindeki noktalar o harflerin rakamsal değerler ifade ettiğini gösterir. Bu iki dizede yer alan İbranice sözcüklerden, *Mecumanın*, 15 Temmuz 1808 tarihinde yazıldığı bilgisine ulaşılır.⁹

Mecumanın en geniş bölümünü, Kırım Karayları arasında çok yaygın olan *Aşiq Garip* hikâyesi oluşturur. 25. sayfadan başlayan hikâye, 97. sayfada sona erer. Hikâyenin yer aldığı hemen hemen her sayfanın başı, '*Aşiq Qarip*' ile başlar ve bir sonraki sayfanın ilk sözcüğüyle sonlanır. Hikâyenin sonu olan, 97. sayfada bu meselin yazarının Baruh Mangubî olduğu öğrenilir:

Mecumanın ikinci en önemli Meseli ise *Tünbel Oğlanın Meseli*'dir. Bu mesel, 127 ile

148 sayfaları arasında bulunur.

Bunun dışında *Mecumanın* başlangıcında yer alan birkaç kısa meseleden başka, Âşık Ömer ve Lütfi gibi halk şairlerinden semai ve türküler yer alır. *Mecumanın* sonuna doğru -yazılar silik olduğu için okumakta zorluk çektiğimiz- bir tiyatro eseri bulunur.

Mecumanın özellikle sonlarına doğru yer alan şiir ve öykülerde İbranice ve Rusça sözcükler yoğun olarak bulunmaktadır. Yazma, 206. sayfada başlayan ve insanoğlunun yaşamında geçirdiği evreleri tasvir eden bir tekerlemeyle son bulur. Bu tekerlemenin tamamlanmamış olması, yukarıda da söylediğimiz gibi, *mecumanın* eksik olduğu kanaatini oluşturur.

3.2. Kılıcı Mecuması¹⁰

Kılıcı ailesine ait olan *mecuma*, 1903-1904 yılları arasında, Karay Türkçesinin Kırım diyalektinin konuşulduğu başkent olan Bahçesaray'da Yosef Kılıcı tarafından yazılmıştır. Simferepol'de Kırımçak David Rebi'den Prof.

Dr. Henryk Jankowski tarafından temin edilen *mecumanın* içeriğinde verilen bilgilerden yazmanın 19 Ocak 1903 ile 23 Haziran 1903 tarihleri arasında yazıldığını öğrenmekteyiz. Sonradan Şubat 1904'te "Sultanski'nin Soldat Yırı" adlı dört sayfalık metin eklenmiştir. 643 ile 650 sayfaları arasına eklenen "Port Artur" şarkısı Şubat 1910'da eklenmiştir.

Qılcı'nın Mecuması 649 sayfadan oluşmaktadır. Fotokopisi temin edilen yazmanın 298, 299, 310, 311, 452-57, 492-505 ve 650. sayfaları eksiktir. Yazmanın 642. sayfasının 11-16. satırlarında Eliyahu ben Yosef Kılcı tarafından 1904 yılının Şubat ayında Bahçesaray'da yazıldığı bilgisine ulaşılır.¹¹ İlk altı sayfası Romen, sonraki sayfalar Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. 21,5 x 11,5 ölçülerinde olan her bir sayfada ortalama 18 satır bulunmaktadır. Bazı sayfaların son kelimesi sonraki sayfanın başında tekrarlanmıştır. Fakat düzenli değildir.

Radloff, Katık ve Kılcı *Mecumalarının* her üçünde de ortak olan halk edebiyatı örnekleri

bulunmaktadır. Bu benzerlikler Tünbel Oğlan'ın Meselesi öyküsünde isim benzerliğinden öte gitmezken Âşık Garip Meselesi'nde yadsınamayacak miktardadır.

Sonuç olarak Karay Türkleri, Museviliği kabul etmiş, varlıklarını devam ettiren tek Türk topluluğudur. Karay Türklerinin dilleri, yukarıda da belirtildiği gibi, içerdiği özellikler bakımından önem taşır. Yapılan araştırmalarda, Kırım Hanlığı döneminde ve daha önceki dönemlerde Karay Türkçesiyle yazılmış *yarlığ* ve *bitiklerin* bulunduğu bilgisi edinilir. Bu yazmaların İbrani harfleriyle yazılmış ve henüz az sayıda eserin gün ışığına çıkmış olması bu yönde yapılacak çalışmaların önemini artırır. *Mecumalar* başta olmak üzere, bu dilde verilen eserlerin okunması, bu dilin ne kadar eski olduğunun ispatına ve hem kültürel, hem de dinî bakımdan Karay Türklerinin, Hazarların devamı olduğu fikrine katkı sağlar. Bu düşünceyle kaleme aldığımız çalışmanın bu amacın gerçekleşmesi doğrultusunda bir basamak teşkil etmesi benim için en önemli amaçlardan biridir.

KAYNAKLAR

- ADAMCZUK, L., H., KOBECKAİTE, S., PİECKİ (2003): **Karaimi na Litwie i w Polsce**, Warszawa.
- AKTAYEVA, Gulaikhan (2007): **Qılıcı's Mejuma**, Adam Mickiewicz Üniveristesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Poznan-Poland.
- ALTINKAYNAK, Erdoğan (2006): **Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları**, Haarlem: Sota Yayınları.
- BASKAKOW, N. A., A, ZAYANÇKOWSKI (1974): **Karaimsko- Russko- Polski Slovar**, Moskova.
- ÇULHA, T. (2008): **Kırım Karaycasıyla Yazılmış Bir "Mecuma"**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara.
- DUBİNSKİ, A. (1994): "Kırım Karay Türklerinin Halk Edebiyatı", **Caraimica**, Warszawa: Prace Karaimoznawcze, 231-234.
- JANKOWSKİ, Henryk (1997): "A Bible Translation into the Northern Crimean Dialect of Karaim", **Studia Orientalia**, s. 28 1-84.
- "The Contents of Katyk's Mejuma", **Tjurkskaja i Smežnaja leksikologija i leksikoğrafija**, (basım aşamasında).
- (1996): "Yeni Yayınlanan Karay Dua Kitapları", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S:1, s. 262-271.
- KOÇAOĞLU, Timur , Mykolas, Firkovičius (2006): **Karay The Trakai Dialect**, Lincom Europa.
- KOWALSKI, T. (1929): **Karaimische Text im Dialect von Troki**, Krakowie.
- MALECKİ, P. (1890): **Das Vorwort ist Karaimische Geschrieben**, Vilno.
- RADLOFF, W. (1896): **Proben der Volkslitteratur der Nördlichen Türkischen Stämme**, Cilt VII, 2, baskı, St, Petersburg: Akademi Yayınları.
- SARAÇ, M. S. (2000): **Караимская Народная Энциклопедия**, том 2, Paris 1996, том 4 Moskva 1998, том 6 Moskva.
- SİNANİ, Z. I. (1970): **Kratkij slovar' razgavornoğo jazyka krymskix karaimov, ĉ, II, Russko-karaimskij slovar'**, [an unpublished dictionary, 87 pağes].
- TEKİN, Talat (1989): "Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi", **Erdem**, C, 13,s. 141-168.
- , Mehmet, Ölmez (2003): **Türk Dilleri/ Giriş**, Yıldız, İstanbul, s. 127-128.
- TOĞAN, Z. V. (1988): "Hazarlar", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: MEB Yayınları, C, 5, s. 397.
- XAFUZ, M. E. (1995): **Russko-karaimskij slovar', Krymskij dialekt**, Moskva: Obščestvo Vostokovedov RAN.
- ZAJANÇKOWSKİ, W. (1979-1983): "Karaylar ve Onların Folkloru", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Sa. 17-22, C. 1-2, 1979-1983, Ankara: 313-361
- ZAJACZKOWSKİ, A. (1996): "Karaim Edebiyatı", Çev: İlker Pak, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, S. 3: 13-20.

DİPNOTAR

¹ *Karai* sözcüğü Museviliğe bağlı bir mezhep olan Karaim mezhebini ifade etmektedir. Buradan itibaren *Karay* sözcüğü, Karaim mezhebine bağlı olan Türkler için kullanılacaktır. Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Karaim mezhebine bağlı milletlerin hepsi Türk değildir. Çalışmamız da, Hazar devleti döneminde Karaim mezhebine dâhil olan Türk halkı için *Karay Türkleri*, konuştukları Türk dili için de *Karay Türkçesi* terimlerinin kullanılması tercih edildi.

² Eserin giriş bölümünde yer alan “Kırım Yarımadasının Lehçeleri” başlıklı yazısında bu bilgiye rastlamaktayız. Tarafımdan yazı çevrimi yapılan eser, basım aşamasındadır.

³ Zajaczkowski'nin çalışmasında rastladığımız bilgiye göre, 1841'de basılan dört ciltlik Eski Ahitin kanunları şu sırayla basılmıştır: 1. Musa'nın beş kitabı, 2. Büyük Peygamberler, 3. Küçük Peygamberler, 4. Hagiographie.

⁴ *Mecuma* ile ilgili bilgi, ilerde **3. Mecumalar** başlığı altında verilecektir.

⁵ Kaynak kişi: Tamara Örmeli, Karaim, Simferopol (Akmescit) 5 Ağustos 1916 doğumlu, emekli kimya mühendisi, Eski Karaim cemaati lideri Yishak Örmeli'nin kızı.

⁶ A. Dubinski, “Kırım Karay Türklerinin Halk Edebiyatı”, *Caraimica*, Warszawa: Prace Karaimoznawcze, 1994: 231-234.

⁷ T. Çulha, *Kırım Karaycasıyla Yazılmış Bir “Mecuma”*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara 2008.

⁸ 159. sayfada *alef* (159/6), *bet* (159/11), *gimel* (159/16), *dalet* (159/21), *he* (160/1) şeklinde sıralanmış; fakat sıralama *he* harfiyle son bulmuştur. 160. sayfada ise (ilk harf verilmemiş) *b* (160/14), *g* (160/19), *d* (161/6) olarak sıralanmış ve yine sıralamaya devam edilmemiştir. Ayrıca sayfa 195'te de şiirler 1, 2 gibi numaralarla sıralama yapılmıştır. Harfle de yapılsa numaralandırma harflerin rakamsal değerleriyle verilmiştir.

⁹ Henryk Jankowski, “The Contents of Katyk's *Mejuma*”, *Tjurkskaja i Smežnaja leksikoloģija i leksikoģrafija*, (basım aşamasında).

160/7 תנשב תו עקב המדאה רשא שהיתהת

160/8 קיראתת מירצונה מויב וש לויאל

Bu iki dize, İbranicedir. *ט* yılında *altlarındaki toprak yarıldı/ Hristiyanların tarihine göre Temmuzun 15'inci günü yazmaktadır*. Bu da *mecumanın* yazıldığı tarih olarak kabul edilebilir. Prof. Dr. Marcel Erdal.

¹⁰ Gulaikhan Aktayeva, *Qılcı's Mejuma*, Adam Mickiewicz Üniveristesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Poznan-Poland 2007.

¹¹ Aktayeva, *a.g.t.*, s. 326. *Ani katavti Eliyahu ben Yosef (12) Qılcı (13) sene 1904 fevral (14) ph Bahçesaray (15) (16) fevral 19 sene 1910 geldim.*

ST. PIERRE HAN

Sen Piyer Han

Gezilerimiz Başlıyor!

St. Pierre Han'ın 250 yıllık mirası bu kez kültür sanat ve yaşam için Galata'dan tüm şehre ilham vermeye hazırlanıyor. İBB ve Bahçeşehir Uğur Eğitim Vakfı iş birliğiyle gerçekleştirilecek İBB Miras çalışmaları öncesinde, açık restorasyon ilkesi ile St. Pierre Han gezilerimiz başlıyor! İBB Miras sosyal medya hesaplarımızda duyurulan link üzerinden başvuru yaparak rehberli tura katılabiliyorsunuz.

Bereketzade Mah. Eski Banka Sk. No: 5 Beyoğlu / İstanbul

